

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT

32.

SZ. ORMOS MÁRIA

AZ 1924. ÉVI
MAGYAR ÁLLAMKÖLCSÖN
MEGSZERZÉSE

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Sz. Ormos Mária

AZ 1924. ÉVI MAGYAR ÁLLAMKÖLCSÖN MEGSZERZÉSE

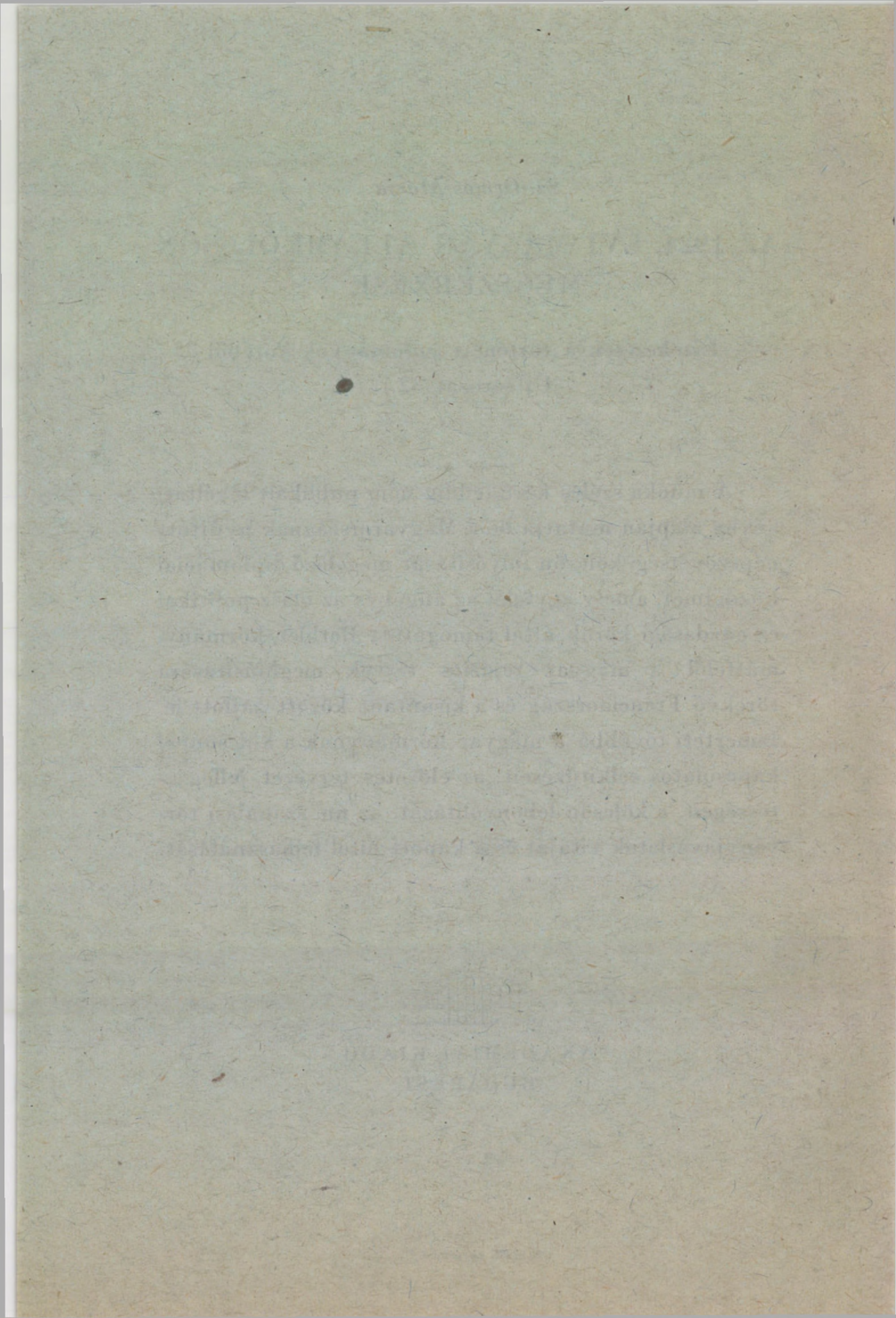
(Értekezések a történeti tudományok köréből

Új sorozat 32.) ●

A munka széles körű, eddig nem publikált levéltári anyag alapján mutatja be a Magyarországnak nyújtott népszövetségi kölcsön folyósítását megelőző diplomáciai küzdelmet, amely egyfelől az angol és az olasz politikai és gazdasági körök által támogatott Bethlen-kormány, másfelől a magyar revíziós tervek megghiúsítására törekvő Franciaország és a kisantant között zajlott le. Ismerteti továbbá a magyar kormánynak a kölcsönnel kapcsolatos célkitűzéseit, az előzetes tervezet jellegzetességeit, a kölcsön lebonyolítását, az ún. szanálási törvényjavaslatok vitáját és a kapott hitel felhasználását.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Sz. Ormos Mária

AZ 1924. ÉVI MAGYAR ÁLLAMKÖLCSÖN
MEGSZERZÉSE

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT

32.

Szerkeszti
BARTA ISTVÁN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

SZ. ORMOS MÁRIA

AZ 1924. ÉVI
MAGYAR ÁLLAMKÖLCSÖN
MEGSZERZÉSE

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1964

Lektorálta
INCZE MIKLÓS
és
RÁNKI GYÖRGY

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1964*

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
I. Magyarország gazdasági helyzete az 1920-as évek elején	11
II. A jóvátételi kérdés alakulása 1922-ben	17
III. A kölesön-terv megszületése	24
IV. Bethlen külföldi útja 1923 májusában	42
1. Párizs	42
2. London	47
3. Róma	52
4. A Jóvátételi Bizottság döntése	53
V. Alkudozások 1923 június—augusztusban	57
1. Az antantországok ellentéteinek kiéleződése	57
2. A sinaiai konferencia	64
VI. A genfi alku	71
VII. A kölesöntervezet végleges kidolgozása	83
1. Határozatok a rekonstrukciós terv elkészítésére	83
2. A népszövetségi bizottság Budapesten	87
3. A pénzügyi bizottság londoni tanácskozása	89
4. A Népszövetségi Tanács magyar albizottságának párizsi ülészaka	93
5. A Népszövetségi Tanács magyar albizottságának londoni ülése	96
6. A magyar kormány akciója a határozatok sürgetésére	103
7. A Jóvátételi Bizottság határozata	107
VIII. A helyreállítási program és feltételeinek megteremtése	111
IX. A kölesön felhasználása	137
Időrendi mutató	143
Névmutató	147

BEVEZETÉS

1924. június 23-án a magyar kormány megszüntette a háború óta tartó szédületes inflációt; június 24-én hivatalosan megnyitotta kapuit a Magyar Nemzeti Bank. Ezzel kezdetét vette a magyar gazdasági stabilizálás időszaka, amit *Bethlen István* gróf magyar miniszterelnök másfél évi diplomáciai munkával készített elő.

Az első világháború befejeződése utáni években súlyos megpróbáltatáson ment keresztül az egész kapitalista világrendszer. Kisebb-nagyobb problémáikat, nehézségeiket az egyes országok uralkodó osztályai általában elég hosszú idő után, világméretben nézve csak 1924-re tudták feldolgozni, azzal az igen súlyos kihatásokkal járó kivétellel, amit Szovjetoroszország kiválása jelentett a kapitalizmus rendszeréből. A stabilizáció nem egyszerre és nem egyformán ment végbe. Különböző méretűek voltak az egyes országok nehézségei, különféle eszközöket kellett tehát a burzsoáziának alkalmaznia és különböző időpontokban sikerült eredményt elérnie.

Viszonylag legkönnyebb helyzetben a tőkeerős, kiterjedt gyarmati területekkel rendelkező, egyúttal győztes államok, az antant-országok finánciókései voltak, kivéve közülük az olasz nagytőkéseket, akik számára a háborús győzelem nem csökkentette a gazdasági összeroppanásból eredő társadalmi nehézségeket. Az Amerikai Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és Franciaországban a kapitalista társadalmi rend megingása nem öltött végletes méreteket. Bár ezeknek az országoknak a burzsoáziája is elszenvedett saját népétől súlyos vereségeket, így mindenekelőtt azt, hogy a tábornokok és egyes miniszterek tervét egy nagyobb arányú szovjetellenes intervencióra vonatkozóan nem valósíthatta meg, mégis, ezekben az országokban a munkásosztály forradalmasodása nem ért el olyan fokot, hogy közvetlenül fenyegette volna a burzsoázia uralmát. Ezekben az országokban a többé-kevésbé szokványos polgári, parlamentáris módszerekkel: a politikai élet-

ben keresztülvitt átcsoportosításokkal, kormánycserékkel, kisebb engedményekkel viszonylag rövid időn belül sikerült a „politikai nyugalmat” helyreállítani. Szoros kapcsolatban állt e tény azzal, hogy ezekben az országokban részben nem keletkeztek nagyarányú háborús károk, vagy ha igen, úgy a mérleg másik serpenyőjébe be lehetett dobni a győzelmet, részben mint nacionalista tényezőt, részben mint azt az eszközt, amelynek segítségével az angol és a francia népet a jóvátétel útján politikusai kárpótolni fogják minden nélkülözésért és szenvedésért. A győzelem volt az az ütőkártya, amely biztosíthatta, hogy a „boche-ok” mindent helyreállítsanak és mindent megfizessenek.

Az 1920-ban jelentkező túltermelési válság súlyos problémákat okozott az antant-államokban: aláhanyatlott külkereskedelmi forgalmuk, stagnált a tőkekivitelük, mindezek következtében zavarok mutatkoztak a termelésben is. Gazdasági helyzetük azonban még így is valósággal kedvezőnek volt mondható ahhoz a gazdasági káoszhoz képest, ami a vereséget szenvedett országokban és még néhány gyöngébb tőkeerejű országban kialakult.

Az utóbbiak vergődése nagy mértékben fokozta az előbbiek nehézségeit. A vesztesek nem voltak abban a helyzetben, hogy ellenfeleik győzelmüket maradéktalanul kihasználhassák. A győzelem túl nagy volt és azonnal kezdte megbosszulni magát. Csakhamar kiderült, hogy a németek — német szemmel nézve — nem tudnak és ezért nem akarnak, — francia szemmel vizsgálva — nem akarnak és ezért nem tudnak jóvátételt fizetni. A valóságban a helyzet az volt, hogy a francia imperialista nagytőke által követelt óriási összegeket a német imperialista nagytőkések nem akarták kifizetni, a nyomor szélső határára jutott dolgozó osztályokon behajtani pedig már nem igen lehetett az újabb forradalmasodás kockázata nélkül.

Németországban, Ausztriában, Magyarországon, Bulgáriában, Törökországban a fennálló társadalmi rend válsága rendkívül súlyos formában jelentkezett. Közel állt hozzájuk Olaszország, ahol a nehéz gazdasági helyzetet súlyosbította az olasz munkásosztály és a parasztság erőteljes forradalmasodása, s ahol a politikai stabilizáció voltaképpen *Mussolini* uralomrajutásával sem vált teljessé (1922. okt. 28.), amint azt az ún. *Matteotti*-válság szemléltetően bizonyította.

A felsorolt vesztes államokban, amelyek a kapitalista világ-gazdaságban a gyengébb felet képviselték a háború előtt, s amelyekben a tömegek nyomora a háború hatására a végső határhoz jutott, s a vereség következtében az uralkodó osztály politikusai teljes csődbe, kormányzati válságba kerültek, kivétel nélkül forradalmak

játszódtak le; a polgári forradalmak mellett, amelyekben már mindenütt nagy szerepet játszottak a néptömegek, Magyarországon és Bajorországban átmenetileg győzött a proletárdiktatúra. Törökországot kivéve Európában mindenütt megvolt a proletariátus önálló cselekvésének objektív lehetősége, amit ekkor elsősorban szubjektív tényezők hiánya, mindenekelőtt a kommunista pártok megalakulásának késlekedése vagy a párt gyengesége hátráltatott. Ezeknek a nehézségeknek a leküzdésére már nem voltak elégségesek a szokványos polgári manőverek. Új módszerre, új államformára volt a burzsoáziának szüksége. A magyar uralkodó osztályoké az „érdem”, hogy ezt az új szisztémát, a fasizmust, ha nem is „kiforrottabb” olasz, vagy „tovább tökéletesített” német alakjában, de mégis típusában elsőként kezdték bevezetni.

Noha az ellenforradalmi rezsim uralomrakerülésével (1919. aug.) korántsem oldódtak meg a magyar fináncetőkésék és nagybirtokosok problémái, a politikai stabilizációt aránylag rövid idő alatt, 1922 tavaszára sikerült megvalósítaniuk. 1922 őszén, a munkásmozgalom vérbefojtása és *Mussolini* uralomrajutása révén Olaszországban is megindult ez a folyamat, míg a német nagyburzsoázia 1923 vége felé tudott a portáján úgy-ahogy rendet teremteni.

Mindez azonban nem enyhítette ezeknek az államoknak siralmas gazdasági helyzetét. Európa jelentős részének teljes gazdasági lezülése és csődje veszéllyel fenyegette az antant államok burzsoáziájának kereseti lehetőségeit, s lehetetlenné látszott tenni a várt jóvátétel befolyását; úgy tűnt, támogatni kell a koldust, hogy fizethessen. Az antant államok politikusai és gazdasági szakértői nem egyöntetűen és nem egyszerre jutottak erre az álláspontra, de lassan mégis megindult az a sokirányú és ellentétekben gazdag folyamat, amely a háborútvesztett államok ideiglenes gazdasági stabilizációjához vezetett s amire saját érdekében a stabilizáció útjára már korábban rálépett, tőkeerősebb államoknak is szükségük volt. Mozgató rugója mindenütt a tőkés profit biztosítása és növelése volt, amit a különféle kapitalista csoportok sajátos helyzetüknek megfelelően sajátos eszközökkel igyekeztek kiharcolni. Az Egyesült Államok tőkéseit az európai áru- és tőkeelhelyezési lehetőségek biztosítása érdekelte, az angolokat emellett izgatták a jóvátétel várható aranycseppjei is, a franciák számára elsősorban az volt a fontos, hogy szénben és egyéb nyersanyagban, valamint valutában minél többet kiperéseljenek Németországból, a vesztesek pedig azon iparkodtak, hogy ne kelljen fizetniük, sőt külföldi tőkével, kölcsönökkel feléleszthessék gazdaságukat, talpraálljanak és készülhessenek a kölcsönadókkal szem-

ben a visszavágásra. Ennek érdekében fitogtatták, túlozták, sőt a féktelen valutarontás útján nem egyszer tudatosan előidézték országuk nyomorát. A siránkozás mellett nem riadtak vissza a fenyegetőzéstől sem, ami elsősorban arra vonatkozott, hogy a győztesek követeléseinek kielégítése a lakosság forradalmasodását, forradalmat, végső fokon Közép-Európa bolsevizálódását vonná maga után.

I.

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI HELYZETE AZ 1920-AS ÉVEK ELEJÉN¹

1922 első felében a magyar finánciókés-nagybirtokos uralkodó osztályok eljutottak a politikai stabilizáció megteremtéséig. 1919 augusztus elseje, az ellenforradalmi fordulat végrehajtása óta sikerült uralmukat megszilárdítaniuk, *Bethlen István* személyében megtalálták 1921 áprilisában a korszak követelményeinek saját szempontjukból nagyjában egészében megfelelőnek látszó politikust, létrejött az Egységes Párt képében egy megbízható szavazó-apparátus, behódolt a *Nagyatádi Szabó István* vezette nagygazdacsoport, sikerült megvásárolni, méghozzá nagyon olcsón a szociáldemokrata párt lojalitását. Ezzel a lehetséges ellenzék szétmorzsolódott, a munkáosztályt megfosztották ütőképességétől. A polgári ellenzékét részben félreállították, részben korrumpálták. A Bethlen-kormány reakciós konzervativizmusát keveslő, uralomra törő, a nyílt terrorista diktatúra bevezetésére törekvő *Gömbös—Eckhardt* féle csoport átmenetileg háttérbe szorult, egyelőre nem talált sem komoly anyagi támogatásra, sem valóban széles tömegbázisra. Így arra kényszerült, hogy támogassa a hagyományosan kormányzó arisztokrata réteg *Bethlen* képviselte rendszerét. Kiszolgálókká váltak, ahogyan *Horthy* — egykori

¹ A Magyarország gazdasági helyzetét tárgyaló összefoglalás a következő forrásokra támaszkodik: 1. Allyn A. Young, *Magyarország gazdasági és pénzügyi kilátásai* c. dolgozata. — OL. PM. Genfi iratok. I. cs. VIII/c.; 2. *Magyarország gazdasági helyzete a trianoni békekötés óta* c. összefoglalás, amit a pénzügyminisztérium főtisztviselői készítettek. — OL. PM. Genfi iratok. VII/a.; 3. Ugyanennek tisztázata, *Magyarország állampénzügyi és közgazdasági viszonyainak alakulása a világháború után* címmel. — OL. PM. Szabóky államtitkár iratai; 4. dr. Szabóky Alajos pü. min. áll. titk. *Magyarország gazdasági helyzete és gazdasági helyzetének jövőbeni alakulása* c. összefoglalása. — OL. PM. Genfi iratok. I. cs. VIII/a.; 5. Kozma Miklós feljegyzése, *Vázlatok Magyarország pénzügyi és gazdasági helyzetéhez* címmel. — OL. Kozma iratok. I. cs. 2. sz. adatgyűjtemény. 1920 májustól 1924-ig. 154—

„harcostársai”, pl. *Kozma Miklós* szerint — azzá vált,² vagy pedig egyre jobban szeparálódtak. A magyar uralkodó osztályok uralmának politikai megszilárdulását tükrözték az 1922 május—júniusi választások. Ezzel szemben a gazdasági élet területén egyre súlyosabbá vált a helyzet.

A háború, mint a kapitalizmus általános válságának szimptomája a maga részéről újabb okává vált a gazdasági élet megrendülésének, ami sokféle arculatot mutatott. A háború pusztította a termelőerőket, a nemzeti vagyont. Az államtól olyan gazdasági erőfeszítést kívánt, amely túlhaladta valóságos lehetőségeit, ami viszont a pénzügyek megbomlását, inflációt idézett elő. Jóllehet a háborús infláció átmenetileg bizonyos tőkebőséget teremtve teret nyújtott az olcsó beruházásoknak, az infláció indexe és az árindex közötti különbség fokozta a tőkés profitot és amellet számos utat nyitott a spekulációs vagyonszerzésnek. Ugyanakkor a bérek leszorítása mellett a vásárló tömegek nyomorához, a polgári szükségletek kielégítésére dolgozó iparágak nehézségeinek növekedéshez és az állami bevétel csökkenéséhez, tehát újabb inflációs okhoz vezetett. S valóban, az inflációs folyamat a háború befejezése után néhány újabb tényezővel tetéződve tovább folytatódott.

Az infláció a béke körülményei között átmenetileg előmozdított bizonyos gazdasági látszatfellendülést; a valorizálatlan állami kölcsönök óriási nyereség lehetőségét jelentették, a földbirtokosok a leromlott pénzzel könnyedén tisztázhatták eladósított birtokaikat, hatalmas hasznót zsebelhettek be a külkereskedelem tőkései, akik a világgiacon áron vásárolt árut a belföldi magas áron értékesítették; óriási spekulációs lehetőségek nyíltak meg. Mindez azonban nem sokáig tartott, egyre jobban előtérbe kerültek az infláció árnyoldalai. Az áremelkedés nem tudott lépést tartani az inflációval, a hazai árak a valóságban mélyen a világgiacon árnál alacsonyabbak, kiviteli hajszá kezdődött. A külföldi tőke felvásárló hadjárata komolyan veszélyeztetni kezdte a nemzeti vagyont. Mindez bénítólag hatott a termelésre, s különösen sújtotta a mezőgazdaságot, mivel az ipari cikkek árai lényegesen gyorsabban emelkedtek, mint az agrártermékeké.

161. l.; 6. Kállay Tibor pénzügyminiszter beadványa a Jóváételi Bizottsághoz 1923. máj. 4-én. KGL. PMKB. — 4799. a. XVI.; 7. Ince Miklós *Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon*. Bp. 1955. 1—127. l.

² Kozma azt írja 1923. aug. 1-i feljegyzésében Horthyról, hogy „...egy narkotizált bábúvá változott”. OL. Kozma iratok. I. es. 2. sz. adatgyűjtemény. 1920-tól 1924-ig. 1923. aug. 21.

A Párizs-környéki békék által szétszabdalt Közép-Európában felbomlottak az addigi gazdasági egységek és a korábban összekapcsolódó területek most az elzárkózás politikáját követték, növelve ezzel is egymás bajait és saját nehézségeiket.

Ami a magyar *ipari termelést* illeti, annak helyzete, kései kialakulásától kezdve sohasem volt kedvező, hiszen az ország Ausztriától való függősége erőteljesen korlátozta és aránytalanná tette fejlődését. Egyes iparágak — főleg a vas- és fémipar — a világháború éveiben konjunktúrát élveztek, a háború befejezése után azonban az ipari termelésben teljes bénultság uralkodott, noha az ország gazdasági szerkezete a trianoni békeszerződés következtében némileg áttolódott az ipar javára, ami kedvező alapfeltételt jelenthetett volna az ország függetlenségének biztosítására is. A viszonylagosan megnövekedett ipari apparátus³ azonban nagyon nehezen és lassan indult fejlődésnek. Bár az üzemek száma 1920-tól némileg szaporodott, a termelés értéke 1913-hoz képest 1921-ben 46—48.6%-ot esett, s volumene még 1925-ben is csak 73.1%-át tette ki az 1913 évinek.

Fejlődését akadályozta a tőke- és nyersanyaghiány, valamint a belső piac rendkívül alacsony felvevőképesége. Egyes iparágakban, mint pl. a textil-, bőr-, fa- és ruházati iparban, valamint a villamosenergiatermelésben túlszárnyalták ugyan az 1913-i színvonalat, a burzsoázia nagy része, s éppen a hagyományos iparágakban (élelmezési, vas- és fémipar, valamint gépgyártás) érdekelt része, elégedetlen volt a fennálló helyzettel. A nagyipari tőkés csoportok az orvoslás egyetlen módját a beruházásban, nevezetesen a külföldi tőke beáramlásában látták.

Nem sokkal volt kedvezőbb a *mezőgazdaság* helyzete sem. A háborút követő öt évben a mezőgazdasági termelés fő vonásaiként a bevetett terület viszonylag csekély, a termés több, mint 30%-os és a termelt érték 20—30%-os csökkenése említhető. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az állatállomány is alaposan megcsappant a háború és a román megszállás következményeként, úgy megállapíthatjuk, hogy a mezőgazdaság is a válság jeleit mutatta, amennyiben mélyen egy már korábban elért színvonal alatt stagnált. A nagybirtokosokat kevéssé vigasztalta az a tudat, hogy a befektetési lehetőségek hiánya és az értékesítés óriási nehézségei miatt az agráriusok szerte a világon nehéz helyzetben voltak. A mezőgazdaság súlyos helyzetét orvosolhatta volna egy egész-

³ A korábbi területből megmaradt 32,2%-ra a lakosság 41%-a és az ipar kb. 50%-a jutott. — *Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon.* Bp. 1955. 14. 1.

ségesebb birtokmegosztás kialakítása, amiről azonban a nagybirtokosok ellenállása miatt szó sem lehetett. A *Bethlen*-kormány által kénytelen-kelletlen elfogadott, de lényegében elszabotált, rendkívül szűkreszabott földreformot is minden erejükkel akadályozták. Reményüket abba helyezték, hogy előbb-utóbb sikerülni fog az államtól, a bankoktól, külföldi pénzesportoktól hitelt, kölcsönt szerezniük.

A termelés válságos helyzete súlyosan érezte hatását a *külkereskedelem* területén is, ami a kereskedelmi mérleg — 1922-től némileg csökkenő — állandó passzivitásában mutatkozott meg. Ebben az exportálható áruk hiánya mellett szerepet játszott a szállítási költségek magas volta (a szállítóeszközök hiánya miatt), és a Magyarországra nézve kedvezőtlen régi osztrák — magyar vám-tarifa fennállása ebben az időben. Az óriási méretű infláció eleinte ugyan kifejtett némi élénkítő hatást, később egyoldalú kivitelre irányuló tendenciáját azonban már államilag kellett ellensúlyozni. Súlyosbította a helyzetet, hogy a legfontosabb magyar import-cikkek világpiaci ára ezekben az években lényegesen a békeparitás fölé szökött, míg a legfontosabb exportcikkek áraiban nem mutatkozott számottevő emelkedés. Behozatali és kiviteli tilalmak segítségével 1923-ban a kormány elérte ugyan a külkereskedelmi passzívum leszorítását (az 1922-i 209.3 millió aranykoronáról 84.9 millióra), de mivel ez az eredmény szinte kizárólag a behozatal csökkentésének volt a következménye, együttjárt az életszínvonal újabb lesüllyesztésével.

A külkereskedelem és ezen keresztül az egész gazdasági élet orvosszere lehetett volna, ha a kormány felveszi a gazdasági kapcsolatokat Magyarország szomszédaival. Csehszlovákia és Ausztria a mezőgazdasági, Jugoszlávia és Románia pedig az ipari kiviteli viszonylag széles piacául kínálkozott, nem is szólva a Szovjetunió óriási ipari felvevőképességéről. Erre az útra azonban a magyar uralkodó osztályok és politikai képviselőik nem akartak lépni. Maradt tehát az a lehetőség, amit *Kozma Miklós*, a Magyar Távirati Iroda vezetője így fogalmazott meg: „A külkereskedelmi mérleg deficitjének kiküszöbölése a jelenlegi határokon belül csak egy módon lehetséges: a többtermeléssel. A többtermeléshez azonban pénz kell, még pedig oly nagyarányú befektetések, amelyekhez tőke az országban minden infláció ellenére nincsen és ezt a tőkét kell a külföldi kölcsönnek megadnia”.⁴ Amennyire igaza volt Kozmának abban, hogy a deficitet csak a termelés növelésével

⁴ OL. Kozma iratok. I. cs. 2. sz. adatgyűjtemény. 1920 májustól 1924-ig. 157—58. l.

lehet elérni, olyannyira kétséges állításának második része, hogy ti. a többtermelést csak a külföldi tőke behatolása idézheti elő.

Deficites volt az ország fizetési mérlege és állami költségvetése is. A fizetési mérleg óriási passzivitását (1922-ben 214, más számítás szerint 226,8 millió ar. k.-val) részben az állami adósságok felszaporodása (1923. július 1-én kerekén 872.6 millió ar. k., ami 1923 második és 1924 első felében tovább nőtt), részben a kereskedelmi mérleg negatívuma idézte elő. Az eladósodás költségvetési teherterele mellett a kincstár kiadásait növelték a békeszerződés végrehajtásával kapcsolatos bizottságok (Határrendező Bizottság, Katonai Ellenőrző Bizottság) költségei, a Jóváéíteli Bizottság által kivetett természetbeli szállítások, a restitúciós kötelezettségek teljesítése stb. A költségvetés egyensúlya érdekében ilyen mérvű kiadás-gyarapodás mellett a bevételek jelentős fokozására lett volna szükség, ezt azonban az ellenforradalmi magyar kormányok nem tudták, illetve nem akarták megoldani. Az adókból és illetékekből eredő jövedelem az inflációnak az adókulcs növelését állandóan sokszorososan felülmúló emelkedése miatt nemcsak nem nőtt, hanem folytonosan csökkent. Az inflációt pedig csak a vagyonos rétegek bizonyos áldozatvállalása mellett lehetett volna megszüntetni. Erre 1919 óta csak *Hegedűs Lóránt* pénzügyminiszter tett bátortalan kísérletet, az államháztartási egyensúlyt adófokozás és vagyonváltás segítségével próbálván megteremteni. A vagyonváltásról benyújtott törvénytervezetének bukása lényegében azt jelentette, hogy a vagyonváltástól elsősorban fenyegetett földbirtokos osztály elutasító magatartása miatt megbukott a belső stabilizáció általa elképzelt formája. Más forma már csak azért sem merült fel, mert az áldozatot éppoly kevéssé volt kész meghozni a finánciókés csoport, amely az infláció fő vámszedőjeként — egy ideig — megtalálta a számításait, az ország teljes anyagi romlása közepette is.

Így tehát egyelőre tovább folyt a fedezetlen bankönyomás, egyre nagyobb méreteket öltött a korona elértéktelenedése. Bár e folyamat áldozatai elsősorban a bérből és fizetésből élő emberek: a munkások, alkalmazottak, s egyes értelmiségi csoportok voltak, a gazdasági káosz az uralkodó osztályok mind szélesebb rétegei számára is kényelmetlenné kezdett válni.

Az infláció súlyos zavarokat okozott a hiteléletben, a bankok vegetáltak, a kereskedelemben felvirágozott a spekuláció és a láncolás, egyes iparágak csaknem teljesen megbénultak. Az üzleti életben csak rablásból lehetett élni, s míg kis pénzügyi sakálók ütötték nyélbe szerencséjüket, számos nagy vagyon elúszott. Lassan eljött az az idő, amikor a gazdasági anarchia oly mérvűvé

vált, hogy az uralkodó osztályok nagy részének érdekeit is sértette. A nyomorpolitika kezdte megbosszulni magát, a gazdasági romlás feltartóztathatatlanul látszott. Ideje volt segítség után nézni.

Kállay Tibor pénzügyminiszter a Jóvátételi Bizottság előtt 1923. máj. 4-én tartott beszédében ebből a helyzetből ezt a tanulságot vonta le: „Akár az állampénzügyi, akár a közgazdasági részét vizsgáljuk... a helyzetnek, az orvoslás lehető módja tekintetében csak egy eredményre juthatunk és ez a külföldi kölcsön felvétele, illetve ily kölcsön felvételének lehetővé tétele”.⁵

A magyar uralkodó osztályok tehát a pénzügyi stabilizáció, az államháztartási egyensúly megteremtésében 1922–23-ban közvetlenül érdekeltté váltak, s ezt a belső erőforrások kikapcsolásával a külföldi tőke beáramlásától várták, amint hogy ehhez fűzték a termelés fellendüléséhez szükséges beruházási tőkék megszerzésének reményét is.

A gazdasági konszolidáció érdekükké vált a közvetlen profitérdekeken túl azért is, mert a tartósított tömegnyomor politikailag is veszélyeztette a tőkés viszonyok stabilitását.

Mindezekon túl az ellenforradalmi rendszer távolabbi külpolitikai céljai is megkövetelték a gazdaság helyreállítását. „Hogy a trianoni és a versaillesi béke rossz, igazságtalan és keresztülvihetetlen, — írta 1922. nov. 17-i jelentésében *Hevesy Pál* párizsi magyar követségi tanácsos — hogy annak a méregnek, amelyet Európa megivott, ellenmérge csak ezeknek a szerződéseknek felborítása lehet, — ez biztos. De vajon lehet-e és kell-e bevárni ezt az időpontot és nem égetően szükséges-e Magyarország gazdasági viszonyainak előzetes szanálása? Mindaz, amit a közeljövőtől remélhetünk, csak viszonyaink szanálása után következhet.”⁶

⁵ Kállay pénzügyminiszter expozéja a Jóvátételi Bizottság előtt. KGL. PMKB. 4795. a.XVI.

⁶ OL. Küm. res. pol. 1922—41—386

II.

A JÓVÁTÉTELI KÉRDÉS ALAKULÁSA 1922-BEN

A stabilizációhoz az uralkodó osztályok által szükségesnek vélt külföldi tőke beáramlásának azonban súlyos akadályai voltak. A trianoni békeszerződés Magyarországot, mint a háború egyik felidézőjét jóvátételre kötelezte, amelynek kivetését az e célból felállított Jóvátételi Bizottságra bízta. Ez tevékenységét azzal kezdte meg, hogy a kivetendő jóvátétel fedezeteként minden állami vagyont zár alá vett. Így tehát a magyar állam semmilyen vagyonnal, vagy jövedelemmel nem rendelkezett, amit egy külföldi kölcsön fedezeteként felajánlhatott volna. Emellett az elvileg jóvátételre kötelezett ország, amelynek tartozásai még teljesen tisztázatlanok voltak, nem volt mondható jó befektetési területnek. Ezen a helyzeten csak a jóvátételi zálogjog feloldása és a jóvátétel eltöröltetése, vagy legalább minimális összegre való leszorítása útján lehetett segíteni.

A kérdésnek ugyanakkor másik oldala is volt. Ha egyfelől igaz, hogy a stabilizáció külső erőkkkel történő végrehajtásához szükséges volt a jóvátétel fenti értelmű rendezése, ugyanakkor másfelől az is igaz, hogy a magyar uralkodó osztályok által sérelmezett jóvátétel elhárításához legalább annyira szükségesnek mutatkozott a stabilizáció külföldi tőkével történő megoldása. Az ország bizonyos mérvű gazdasági erejének demonstrálása, — amit a belsőleg végrehajtott stabilizáció jelentett volna — hátrányos lehetett a külföldi tartozások és elsősorban a jóvátétel szempontjából. Olesőbb megoldásnak tűnt az országot olyan nyomorúságos gazdasági helyzetbe hozni, amelynek alapján be lehet bizonyítani, hogy a rendezéshez külföldi tőkére van szükség, s ezzel egyidejűleg megszabadulni a jóvátételi terhektől is. Hiszen, ha Magyarországnak kölcsönt kell nyújtani, hogy gazdasági életét rendbe szedje, akkor semmiképpen sem lehet tőle nagyszámú jóvátételt követelni.

A jóvátétel elhárításának és a jóvátételi zálogjog feloldásának reménye volt tehát a vagyonos osztályok kímélete mellett a másik

ok, ami miatt a magyar kormány a *Hegedűs*-féle egyszeri sikertelen kísérlet után akkor sem próbálkozott a stabilizáció belső megoldásával, amikor a megoldás már égetően szükségessé vált.

A kölcsön-kérés és a jóvátételi kérdés kapcsolatának világosabbá tétele érdekében szükséges egy pillantást vetni a magyar jóvátételi ügy alakulására.

A Jóvátételi Bizottság egyelőre csak természetbeli szolgáltatásokat rótt ki (napi 80 vagon pécsi szenet Jugoszláviának, 28.000 db. a bizottság által megállapított nagyságú részletekben szállítandó állatot Olaszországnak, Jugoszláviának és Görögországnak), Magyarország pénzbeli tartozását azonban nem állapította meg. A magyar kormány mindent megtett, hogy a természetbeli szállításokat elkerülje. 1922. március 27-én jegyzéket intézett a Jóvátételi Bizottsághoz, amelyben bejelentette, hogy képtelen az állatjóvátétel terén támasztott követelések teljesítésére és erre csak akkor nyílna módja, ha jelentősebb külföldi kölcsönt folyósítának számára. Miután a bizottság illetékes személyisége közölte, hogy ez nem tartozik a bizottságra, a kormány a miniszterelnök távollétét akarta felhasználni a halogatás indokául. A Jóvátételi Bizottság figyelmeztette a kormányt, hogy amennyiben az április 12-re kitűzött szállítási terminust nem tartja be, úgy az illetékes kormányok maguk döntenek majd el, hogy milyen eszközökkel erőszakolják ki követeléseik teljesítését.

E nyílt fenyegetés és a budapesti angol követ tanácsa ellenére a minisztertanács 1922. április 11-i ülése úgy döntött, hogy a szállítást nem teljesíti, hanem megvárja az esetleges megtorló intézkedéseket.¹ A megtorlás elmaradt,² de a Jóvátételi Bizottság 1922. szeptemberben ismét 4.888 db. állat — marha, ló és birka — szállítását követelte.

Szeptember 15-én a minisztertanács ülésén ezzel a kérdéssel foglalkozva *Bethlen* miniszterelnök kijelentette, hogy ő a maga részéről ezt sohasem ígérte meg. „Ezt a derék-beadás politikáját

¹ OL. MT. jkv. 1922. ápr. 11.

² Többek között a *genovai konferencia* ülésezése miatt, ami átmenetileg háttérbe szorította az erőszakos kísérleteket. A konferencia azonban nem váltotta be a gazdasági élet javulásával kapcsolatban hozzá fűzött reményeket. Bánffy Miklós külügyminiszter beszámolója szerint a konferenciára az „oroszló ügy” nyomta rá a bélyegét, s gazdasági téren „teljes fiaskó”-t jelentett. (OL. MT. jkv. 1922. máj. 27. — Fogalmazvány.) *Bethlen* István miniszterelnök a konferencián pusztán arra szorítkozott, hogy a magyar kisebbségek kérdésével foglalkozzék, s attól a szándékától, hogy a leszerelésre javaslatot tegyen, a szovjet küldöttség hasonló javaslata miatt elállt.

nem folytathatjuk,” — hangoztatta. *Bethlen* azt javasolta, hogy szállítsanak le néhány száz darab állatot, a többire pedig kérjen a kormány újabb haladékot, s mutasson rá arra, hogy Magyarországnak rosszabb a helyzete, mint egy évvel korábban Ausztriáé volt.³

Ezúttal a kormány olasz sugalmazásra megváltoztatta ugyan határozatát,⁴ de nem kétséges, hogy a magyar kormány a jóvátétel kérdésében a „nem fizetés” politikáját folytatta.

A magyar uralkodóosztályok számára a jóvátétel fizetése — akár természetben, akár pénzben — mindenképpen kellemetlen volt. Jóllehet a kapitalista adózási szisztéma általában lehetővé teszi az ily jellegű terhek áthárítását a munkások, az alkalmazottak és a parasztok vállára, nagyobb áru, vagy pénzmennyiség kivitele az egész nemzetgazdaságot sújtja, hatása alól sem a nagybirtokosok, sem az ipari, kereskedelmi és pénzügyi körök nem tudják teljesen kivonni magukat. A dolgozó népesség nyomorítása az ország külföldi tartozásainak fedezése érdekében semmilyen hasznot nem hajt a hazai kizsákmányoló osztályok számára, de ugyanakkor jelentősen szűkíti a belső piacot. Emellett az áthárítás teljes egészében rendszerint nem sikerül, bizonyos terheket a tőkének és a földbirtoknak is vállalnia kell.

Jóvátétel-ellenes argumentumokban az úri osztályoknak nem volt hiányuk. Kezdetben a kormánynak az volt az álláspontja, hogy Magyarország nemcsak nem köteles fizetni, de még neki tartoznak volt ellenfelei. Miután angol részről kapott figyelmeztetésre ezzel az érveléssel a kormány felhagyott, előtérbe került Magyarország nyomorának hangoztatása s ezzel együtt az az egész gazdaságpolitika, amelyet legtalálébban talán katasztrófa-politika névvel lehet megjelölni. A pénzügyminisztérium által 1923. februárban készített bizalmas jóvátételi memorandum az e tárgykörbe tartozó érveket így foglalja össze: Magyarország „... jóvátételi összegekkel való sújtása a gazdasági és szociális helyzetet a legnagyobb mértékben veszélyeztetné. Nemcsak akadályozná az ország gazdasági helyreállítását, hanem ezt a legnagyobb és alig orvosolható válságnak tenné ki, amely hatások politikai veszedelmeket idéznének elő és elsősorban a bolsevizmus felülkerekedésének nyitnának utat.” A memorandum hozzátette, hogy mindez közép-európai háborút idézne elő.⁵

³ OL. MT. jkv. 1922. szept. 15.

⁴ OL. MT. jkv. 1922. okt. 6.

⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—2—58 580

Ugyanakkor a tőkés érdekeltségek, nacionalista szervezetek versengve uszítottak a jóvátétel ellen. A Magyar Nemzeti Szövetség (MNSz)⁶ 1922. december 19-i választmányi ülésén elfogadott határozat például kijelentette, hogy a jóvátétel követelése békeellenes cselekedet, s ezért a MNSz országos tiltakozó mozgalmat szervez ellene. Hasonló álláspontot foglalt el december 28-i beszédében *Krausz Simon*, az Angol—Magyar Bank elnöke, aki a jóvátételi rendszert hibáztatta az európai ipar és kereskedelem kétségbeejtő helyzete miatt. Felszólította az ország lakosságát, hogy egységesen vegyen részt a jóvátétel elleni küzdelemben. *Lukács László* nyugalmazott miniszterelnök és pénzügyminiszter ezt az álláspontot igyekezett jogilag és történelmileg alátámasztani azt fejtegetve, hogy Magyarországnak nincs jóvátenni valója.⁷ *Lukács György* volt vallás és közoktatásügyi miniszter pedig azzal ijesztgette a győztes hatalmakat, hogy Magyarország összeomlása, amit a jóvátétel fog előidézni, őket is a végső romlásba kergeti majd. Még továbbmenve háborúval fenyegette meg az antant hatalmakat. „De van még más lehetőség is, — írta. — Az, hogy a vérig zaklatott nemzet szembefordul üldözőivel és a trianoni békét oda kergeti, ahol a sèvres-i béke nyugszik.”⁸

Ezek a fenyegetések azonban vajmi kevésbé hatottak a Jóvátételi Bizottságban érdekelt hatalmak állásfoglalására. Ellenkezőleg, ezt az akciót éppen az tette időszerűvé, hogy a Jóvátételi Bizottság 1922 őszén komolyan foglalkozni kezdett a Magyarországra kivetendő összeg megállapításával.⁹ Az angol jóvátételi szakértők a kritikus periódusban, 1922 novemberben azt javasolták a kormánynak, hogy egy magasabb összeg kivetésének elkerülése érdekében ajánljon fel 25 millió fontsterlinget, azaz 533,75 millió ar. k.-t, olyan feltételek mellett, hogy 3 évig semmit, további öt évig évi 10,675 millió, majd újabb 25 évig 19,215 millió ar. k.-t fizetne.¹⁰ Nagy-Britannia, amely sem a vesztes államokat, mint

⁶ 1919. szept.-ben alakult irredenta szervezet.

⁷ OL. Kozma iratok. I. cs. Helyzetjelentések. 1921. február — 1923. június. 68—69. l.

⁸ A sèvres-i békét a török nemzeti polgári forradalom és a török—görög háborúban aratott török győzelem hatására hatálytalanították. — dr. Lukács György, *Trianon után*. III. k. Bp. 1927. *Jóvátétel* c. cikk 49. l.

⁹ Nagyságát illetően az olaszok 3 milliárd ar. k.összegekről, az angolok kezdetben 480—600 millió ar. k.-ról beszéltek. (OL. Küm. gazd. pol. 1923—2—58 580) Egy-két milliárd ar. k.-t tartottak reálisnak a franciák, majd az olaszokkal egyetértve 100 millió fontsterlingben, azaz 2,135 milliárd ar. k.-ban (1 font = 21,35 ar. k.) precizírozták elképzelésüket. [OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (113 023) 1922.]

¹⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1922—113—50 263 (117 827) 1922; 1923—2—58 580.

fizetőképes fogyasztókat nem akarta elveszíteni, sem a német gazdaság megcsapolása révén a francia konkurrencia megerősödését nem nézhette jó szemmel, de ugyanakkor érdekelt volt abban, hogy Franciaország pénzügyileg stabil maradjon és kifizesse angol adósságait, a jóvátételi kérdésben minden fórumon a francia irányzat mérséklőjeként lépett fel anélkül, hogy a jóvátételi elvvel szembe fordult volna.¹¹

Ezzel szemben Franciaország, amely Németoszágtól óriási összegű hadisarcot akart kipréselni, bár a magyar jóvátételben nem volt érdekelve, elvi okokból a minél magasabb jóvátételi összeg kiszabása mellett foglalt állást. Olaszország viszont, amely Jugoszlávia mellett a magyar jóvátétel egyik fő várományosa volt, valamiképpen érvényesíteni akarta ezt a jogosultságát, annak ellenére, hogy a háború után kezdeményezett olasz—kisantant orientációt ebben az időben már fokozatosan kezdte háttérbe szorítani a Magyarországhoz és Ausztriához való közeledés politikája, anélkül azonban, hogy közép-európai befolyásának biztosítására törekedve Olaszország teljesen felhagyott volna a román és részben cseh-szlovák kapcsolatok építésével. A Jóvátételi Bizottság olasz képviselője egyelőre mindenestre a legkövetelőzőbb álláspontot képviselte, amivel kapcsolatban *Kánya Kálmán* magyar külügyminiszterhelyettes megbízta gróf *Nemes Albert* római magyar követet annak kijelentésével, hogy „Magyarország mai helyzetében képtelen bármily reparációs fizetést teljesíteni. Már [a] jóvátétel kirovásáraól szóló hírek nemrég valótánk újabb hanyatlását idézték elő. Tényleges kirovás [a] magyar közzgazdaság és valuta teljes romlását eredményezné, ami katasztrófális következményekkel járna, annál inkább, mert [a] magyar nép nem viselné nyugodtan összeomlását úgy, mint [az] osztrákok.”¹²

Contarini, az olasz külügyminisztérium vezértitkára 1922. október 17-én, tehát néhány nappal *Mussolini* uralomrajutása előtt, e sürgetésekkel szemben az olasz belügyi zavarokkal, a kabinet összhangjának hiányával mentegetőzött. Kijelentette, hogy „Magyarországnak türelmesnek kell lennie, amíg Olaszország

¹¹ A Jóvátételi Bizottság két angol tagja 1922 novemberében kijelentette, hogy „Magyarország a békeszerződésben elvállalt kötelezettségének megfelelően tartozik ugyan jóvátételt fizetni, de tőle lehetőleg mérsékelt összeg követeltessek. . . az angol delegáció igyekszik megértetni a Jóvátételi Bizottság többi faktoraival, hogy amennyiben egy csekélyebb összeggel be nem érnék, esetleg mindentől eleshetnek, ha Magyarországon gazdasági válságot idéznek fel és ezzel az országot teljesen fizetéseképtelenné teszik.”
— OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—II—50 701.

¹² OL. Küm. pol. 1922—112—109 560.

még egynehány függőben levő kérdéseit rendbehozza, amelyek finalizálása után odajut, hogy nyílt magyarbartát politikát követ-
het.”¹³ Az általa jósolt tisztulás, *Mussolini* uralomra jutása azonban
szintén nem jelentette Olaszország egyszerű lemondását a jóvátétel-
ről. Ellenkezőleg, *Mussolini* egyik első beszédében eltökélten han-
goztatta az olasz jóvátételi igények behajtását.¹⁴

Amikor tehát a magyar kormány határozatot hozott a jóvá-
tételi kérdés rendezése érdekében megindítandó tárgyalásokról,
s ecélből báró *Korányi Frigyes* volt pénzügyminisztert október
elején Párizsba küldte, kizárólag Nagy-Britannia valamelyes
támogatására számíthatott.¹⁵ Mivel ezzel a kormány is tisztában
volt, s mivel tudta, hogy a jóvátételi kérdés egyenes felvetésével
csak annak mielőbbi kivetését érheti el, a tárgyalásokat előzetes
angol tájékozódás után nem is mint jóvátételi, hanem mint kölcsön-
tárgyalásokat indította meg. E manővert *Bethlen* 1922. szeptember
15-én hozatta határozatba a minisztertanáccsal. Az elgondolás
lényege ez volt: Magyarország a jóvátétel miatt nem kaphat köl-
csönt, következésképpen kölcsönt kell kérnie, hogy ne fizethessen
jóvátételt. Szerezni kellett egy angol-amerikai kölcsönt, amelyre
hivatkozva a kormány kérheti a jóvátételi zálogjog eltörlését.
Ám ugyanakkor *Bethlen* el akarta kerülni azt a buktatót, amibe
Ausztria a maga népszövetségi kölcsönével esett, hogy ti. politikai
kötelezettségeket kellett vállalnia és népszövetségi ellenőrzés alá
helyezték. Ezért a kölcsönügyet a Népszövetség megkerülésével,
magánúton akarta lebonyolítani. „Osztrák recept jó a reparációra,
de nem jó a kölcsönre. Nem jó az erős jajgatás,” — mondotta.¹⁶
A kormány és a magyar pénzügyi körök véleményét összefoglalóan

¹³ OL. Küm. pol. 1922—112—109 560

¹⁴ Ezzel kapcsolatban gróf *Khuen-Héderváry Sándor*, a külügymi-
nisztérium politikai osztályának vezetője megjegyezte, hogy *Mussolini*
kijelentését nem kell tragikusan felfogni, mivel az ő nézete szerint „... a ve-
lünk szemben fenntartott követeléseit mindenekelőtt olasz hadiadósságok
elengedése érdekében akarja felhasználni.” — OL. Küm. res. pol. 1922—
27—420.

¹⁵ OL. MT. jkv. 1922. szept. 22.; okt. 6.

¹⁶ OL. MT. jkv. 1922. szept. 15. — Ausztria 1922. októberében kapott
650 millió ar. k. kölcsönt az antant-államok garanciája és a Népszövetség
ellenőrzése mellett. Jóvátételi tartozásait 20 évre felfüggesztették. Az ezúttal
aláírt politikai jegyzőkönyvben Ausztria lemondott az Anschluss-ról, a
Németországhoz való csatlakozásról. Az osztrák szanálási akció egyúttal
azt is jelentette, hogy Olaszország kísérlete ausztriai befolyása biztosítására
egyelőre nem sikerült, ott — legalább egy időre — az angol és a francia
tőke vetette meg a lábát. — Az osztrák szanálási akcióra I.: *Turok, Очерки
истории Австрии 1918—1919. Moszkva* é. n. 302—331. l.; *R. Freund,
Die Genfer Protokolle. Berlin* 1924. stb.

ismerteti *Hevesy Pál* 1922. november 17-i jelentésében. „Sokat lehetne várni — írja — egy olyan nyomástól, amelyet a Jóvátételi Bizottságra, illetőleg a mögötte álló kormányokra azok a hitelnyújtók gyakorolnának, akik Magyarországnak bizonyos általuk (természetesen titokban előzőleg általunk) felállított feltételek elfogadása esetén adnának kölcsönt. . . Ha. . . a külföldi tőkének azok a képviselői, akik nekünk hitelt nyújtani hajlandók, azzal állítanak be a Jóvátételi Bizottsághoz, hogy Magyarországnak adandó nagyobb kölcsön ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a jóvátételi kérdés előzőleg reánknézve kedvezően rendeztetik, akkor ez a döntést siettetné és így a legrosszabb esetben is valószínűleg elérhető volna az, hogy egy aránylag csekélyebb összeg fizetésére köteleztetnénk, melynek megkezdésével is több évig várni lehetne.”¹⁷

A jóvátétel és a kölcsön kérdése tehát szorosan összefonódott. A kormány amellet, hogy a stabilizálás céljára nem akarta megterhelni a vagyonos osztályokat, s amellet, hogy beruházási kölcsönhöz akarta juttatni a tőkéseket és a földbirtokosokat, azért lépett a kölcsönszerzés útjára, hogy ennek segítségével kiiktassa a jóvátétel-fizetést.

E megfontolások alapján terjesztette elő 1923. január 3-án a szanálásra vonatkozó elgondolását *Kállay Tibor* pénzügyminiszter az *Országos Pénzügyi Tanács*nak. Ez az előterjesztés volt a kölcsön-program hivatalos bejelentése.¹⁸

¹⁷ OL. Küm. res. pol. 1922—41—386. Ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik kiforratlanabb formában okt. 12-i jelentése is. OL. Küm. res. pol. 1922—41—385.

¹⁸ OL. Kozma iratok. I. cs. Helyzetjelentések. 1921. február—1923. június. 68—69. l.

III.

A KÖLCSÖN-TERV MEGSZÜLETÉSE

A kölcsön —, illetve jóvátételi tárgyalásokra Párizsba küldött *Korányi* kapcsolatba került Sir *William Good*dal, akinek angol részről jelentős szerepe volt az osztrák kölcsönakció előkészítésében és aki havi 400 fontsterling ellenében vállalkozott arra, hogy behatóan foglalkozzék a magyar kölcsön és jóvátétel kérdésével is.¹ *Good* bevonását gróf *Szapáry László* londoni magyar követ melegen üdvözölte, mivel *Good*nak jó összeköttetései voltak az angol és az amerikai pénzügyi világgal. „... Nagymértékben megnyugtató és igen előnyösnek tartom, hogy nevezett (t. i. *Good*) Magyarországra menvén, saját tapasztalatai alapján sorompóba állhat pénzügyi tekintélyének egész súlyával a rajtunk behajtani akart jóvátétel ellen.”² *W. Good* ezután a magyar kölcsönügy spiritusz rektora lett.³ Javaslatára *Korányi* a nagyhatalmak tervezett londoni jóvátételi konferenciája előtt december 6-án Londonba utazott, hogy az illetékeseket tájékoztassa a magyar helyzetről és szemléletről.

¹ OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (117 827) 1922.

² OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (50 161) 1923 — A magyar kormány ugyanebben az időben megvásárolta Jean Herbert, a Jóvátételi Bizottság magyar alosztálya titkárának támogatását is azzal, hogy átvett tőle 15 000 frankot, frankonként 240 koronáért, amikor a frank kb. 170 koronát ért. (OL. Küm. res. Pol. 1922—11—362) — A francia politika alakulásáról ugyanakkor a francia külügyminisztérium egy tisztviselője is állandóan tájékoztatta a magyar kormányt, amennyiben 1922. júliustól éveken keresztül átadta a párizsi magyar követségnek egy francia követ informálására készített feljegyzéseinek másolatát.

³ *Good* 1919-ben az American Relief Administration (ARA) angol igazgatója, majd az osztrák kölcsön lebonyolítása után 1923-tól 1941-ig a magyar kormány nem hivatalos pénzügyi tanácsadója volt, s jelentős szerepet játszott a további kölcsönök megszerzésében is. Későbbi állandó havi dotációja 150 angol fontot tett ki, de járulékot kapott minden sikeres kölcsönakció után is. L. Magos György, *Az angol és az amerikai monopoltörke szerepe a Horthy-fasizmus megszüldítésében*. Bp. 1953. 14. l.

⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (121 178) 1922.

Good azt tanácsolta, hogy a koronát tovább kell rontani, mert a magyar valuta még mindig túl jó, s a „további esés jobb, reparáció szempontjából kívánatos.”⁵ Emellett egyelőre a döntés elhalasztását tartotta a leghasznosabb politikának addig az ideig, amíg a kölcsön körvonalai ki nem alakulnak. Ennek megfelelően *Szapáry* londoni magyar követ jegyzéket nyújtott át a Foreign Office-ban hivatalosan kérve a magyar kérdés mellőzését a londoni konferencián.

Valóban, a magyar jóvátétel ügye sem az 1922. decemberi londoni, sem az ezt követő 1923. januári párizsi konferencián nem került terítékre. De a két konferencia nem vezetett eredményre a tárgyalt német jóvátétel kérdésében sem. Az angolok által javasolt 50 milliárd arany márka jóvátételi összeg a franciák számítása szerint egyharmaddal kevesebb volt, mint Franciaország háborús adóssága, ezért a francia kormány számára nem lehetett tárgyalási alap. A horribilis összegű francia követelésről viszont az angol kormány hallani sem akart. A szövetségesek között szakadás következett be.

R. *Poincaré* francia miniszterelnök ezzel valójában szabadkezet kapott erőszakos, sovinszta-imperialista politikájának megvalósításához, s 1923. január 11-én a Jóvátételi Bizottság 9-i határozata alapján⁶ belga csapatok kíséretében francia egységeket vonultatott be a Ruhr-vidékre. Ez a lépés elmérgesítette az amúgy sem zavartalan angol-francia viszonyt. Nyilvánvaló volt, hogy a *Poincaré*-kormány a ruhr-vidéki bevonulást fel akarja használni a párizsi béketárgyalásokon meghiúsult, Németország feldarabolására irányuló követelésének megvalósítására. A francia nehéziparosok, akiknek érdekeit *Poincaré* a leghívebben képviselte, mindenáron birtokukba akarták venni a Ruhr-vidéket, ami Franciaországot Európa első szénhatalmasságává tette volna, s ezen keresztül utat látszott nyitni az európai hegemonia felé. Ez az erőszakos akció azonban Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ellenlépéseit váltotta ki. Egyikük érdekeinek sem felelt meg Franciaország túlságos megerősödése, következésképpen Németország végletes legyengítése sem. Az angol politikának saját európai elsősége biztosítására a két állam egyensúlyára volt szüksége, aminek kialakításához igyekezett megszerezni az amerikai támoga-

⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (117 827) 1922

⁶ A Jóvátételi Bizottság határozatilag leszögezte, hogy Németország rosszhiszeműen elmulasztotta jóvátételi kötelezettségeinek teljesítését, ami a versaillesi béke intézkedései szerint jogot adott a szövetséges hatalmaknak katonai szankciók alkalmazására.

tást. Az Egyesült Államok vezető gazdasági és politikai köreiből ugyanakkor mindinkább előtérbe került az az álláspont, hogy az európai kérdésekben az Egyesült Államoknak kell megszereznie a döntőbíró szerepét, mégpedig nemcsak Németország és Franciaország, hanem egyszerre mind Nagy-Britannia bizonyos mérvű függésbe hozása útján. Az Egyesült Államok kezében nagy erejű ütőkártya volt a háborús adósságok kérdése, amivel mindegyik adósát megszarolhatta. Franciaország visszavonulásának kikényszerítésében hajlandó volt közreműködni annak fejében, hogy Nagy-Britannia viszont kötelezettséget vállalt a háborús adósságainak kifizetésére. Ez a lépés azonban egyúttal azt is jelentette, hogy Nagy-Britanniának is meg kellett kapnia a francia tartozásokat, s ahhoz, hogy Franciaország fizetni tudjon, „reális”, Németországot gyakorlatilag le nem gyengítő, hanem ellenkezőleg, talpraállító módon rendezni kellett a jóvátétel ügyét olyképpen, hogy Németországot beruházási hitelekhez és piacokhoz juttatják.

Ez volt Európa angol-amerikai szanalási terve, amit átmenetileg kellemetlenül megzavart a francia imperialisták manővere, de ugyanakkor kifejlésében lehetőséget adott arra, hogy az amerikai és angol imperialisták Franciaországra kényszerítsék akarataikat. Természetesen a német imperialisták is megpróbálták szembe szegezni saját fegyvereiket a franciákkal. A különféle áramlatoknak megfelelően a közvetlen megegyezés keresésétől a katonai ellenállás gondolatáig különböző tervek merültek fel. A Cuno-kormány az amerikai-angol támogatásban reménykedve a passzív ellenállás politikáját választotta.⁷

1923 elején a ruhr-vidéki konfliktus hatására elmérgesedtek a közép-európai viszonyok is. Háborús hangulat lett urrá, és a kormányok komolyan számoltak a konfliktus lehetőségével. 1923. január elején a kisantant államok sajtója Magyarország katonai készülődéséről kezdett cikkezni. Egymást követték a határincidensek, provokációk.⁸

⁷ L. Zsigmond László, *A német imperializmus és militarizmus újjáéledésének gazdasági és nemzetközi tényezői (1918–1923)*. Bp. 1961. 326–383. l.; R. Cuno, *Der Kampf um Ruhr*. Leipzig 1923; P. Wentzke, *Ruhrkampf*. Berlin 1930; Turok, *Locarno*. Moszkva 1949. 24–34. l. stb.

⁸ Határprovokáció zajlott le Aradnál (MTI napi jel. 1923. jan. 11. — 9. kiad.), majd Lökösházán (OL. Küm. res. pol. 1923–41–31), ami miatt Ninčić jugoszláv külügyminiszter a belgrádi magyar követnél (OL. Küm. res. pol. 1923–41–37), Castagneto herceg budapesti olasz követ és a kisantant követei pedig Daruváry külügyminiszternél tettek lépéseket (MTI. napi jel. 1923. jan. 14.—1. kiad.).

Miközben a kisantant jelentései magyar csapatösszevonásokról és magyar részről kezdeményezett határprovokációkról szölkak, addig magyar oldalon ellenkező értelmű megfigyeléseket tettek.⁹

Bár a Szövetségközi Katonai Ellenörző Bizottság missziója a határincidensek színhelyén végzett szemléje után megállapította, hogy a magyar-román határon a helyzet normális, s hogy csapatösszevonásokról nem lehet beszélni,¹⁰ s bár hivatalos magyar nyilatkozatok cáfolták a Magyarország háborús szándékairól elterjedt híreket,¹¹ a feszültség egyelőre nem enyhült. Az osztrák kormány a Magyarországra befutott jelentések szerint komolyan számolt azzal, hogy Csehszlovákia beavatkozik a németországi eseményekbe,¹² a magyar kormány pedig óvatossági rendszabályokat fogantatosított.¹³

Ebben a szituációban különösen fontos szerep jutott a jóvátételi kérdésnek. Amint Németország esetében a jóvátétel ügye volt a beavatkozás indoka, a magyar kormány feltételezése szerint ez adhatott volna ürügyet a középeurópai Ruhr-politikához is. 1923. febr. 14-én *Hevesy Pál* párizsi követségi tanácsos jelentette, hogy az angol jóvátételi szakértők nézete szerint „... a kisantant mindaddig nem találhat ürügyet a magyar ügyekbe való beavatkozásra, míg a jóvátételi összeg reánk kivette nincsen.” Éppen ezért azt javasolták, hogy Magyarország húzza-halassza

⁹ A Honvédelmi Minisztérium Katonai Főcsoportjának főnöke szerint pl. ebben az időben a csehszlovák hadsereget magasabb harcászaltságba helyezték (OL. Küm. res. pol. 1923—41—91.), a romániai katonai mozgolódások pedig „egy katonai beavatkozás előkészítését képezhették”. (OL. Küm. res. pol. 1923—41—35.)

¹⁰ MTI. napi jel. 1923. jan. 17.—11. kiad.; jan. 20.—7. kiad.

¹¹ Belitska Sándor honvédelmi miniszter nyilatkozata 1923. jan. 14-én. (MTI napi jel. 1923. jan. 15.—3. kiad) és a párizsi magyar ügyvivő kijelentései a francia külügyminisztériumban (uo. 4. kiad.).

¹² A Honvédelmi Minisztérium Katonai Főcsoportja főnökének értesülései szerint az osztrák kormány lehetségesnek tartotta Magyarország, sőt Ausztria megtámadását is, s erre az esetre mozgósítani kívánta minden katonai erejét (OL. Küm. res. pol. 1923—41—149).

¹³ A Katonai Főcsoport főnöke a debreceni és szegedi vegyesdandárparancsnóságok számára kiadott rendelkezésében leszögezte: minden alkalmat el kell kerülni arra, hogy a kisantant államai Magyarország ellen fellépessenek. Ezért — olvasható a rendelkezésben — „... katonai ténykedéseinket a jelenlegi bizonytalan külpolitikai helyzetben a megfontolás és nyugalom kell, hogy uralják. Minden elhamarkodott lépés vagy kezdeményezés ránk nézve végzetes hátrányokkal járhatna.” A rendelkezés irányelvként szögezte e, hogy minden határincidenst, vagy arra szolgáló alkalmat el kell kerülni. OL. Küm. res. pol. 1923—41—65).

a dolgot, ahogyan csak tudja.¹⁴ *Hevesy* ugyanakkor kelt jelentése szerint „a kisantant tudvalevőleg mindenképpen ürügyet keres Magyarország ügyeibe való beavatkozásra, de minthogy a jelenlegi viszonyok között minden erőlködése ellenére sem talál erre jogcímet, közel fekszik az a gondolat, hogy igyekezni fog a magyar jóvátételi összegek megállapítását minél előbb szőnyegre hozni, ha azután a jóvátétel összege megállapított, esetleg arra kerülhet sor, hogy „gage productif”-ek¹⁵ szerzése céljából bizonyos területeket okkupálja.”¹⁶

Az 1923. jan.-i külpolitikai feszültség és a jóvátételi kérdés összefüggéséről *Bethlen* később, 1924 április 17-én így nyilatkozott: „Ugyanabban az időben, amikor a reparációs komisszió a Magyarország által fizetendő jóvátétellel foglalkozott, mindnyájan tudjuk, hogy bizonyos határc incidensek folyamányaként majdnem a háború szélén álltunk. Abban az időben volt Románia mozgósítása, szomszédaink mozgolódása, amely majdnem háborúra vezetett. Mi akkor úgy láttuk a helyzetet, hogy a két jelenség között esetleg bizonyos összefüggés konstruálható. Mi úgy látjuk a helyzetet, hogy itt veszteni való ideje a magyar államnak nincs, úgy láttuk a helyzetet, hogy ha eddig az időig talán helyes volt az a politika, amit mi a reparációs komissziónál folytattunk abból a célból, hogy a reparáció kérdését tovább tolvá időt nyerjünk, ezt a politikát így tovább folytatni nem lehet, mert attól féltünk, hogy ez esetleg Magyarország terhére kirovandó reparációs összeg megállapítására vezet és ha ezt nem fizetjük pontosan. . . ez szankciók alkalmazására vezethet. Egy második Ruhr-politikától kellett félnünk Közép-Európában.”¹⁷

A külügyminisztériumban ezidőben készített bizalmas jelentés kifejti, hogy Magyarország nem tudott volna megfelelni a jóvátételi kötelezettségeknek, ebben az esetben pedig számolni kellene az ország megszállásával. Kiemeli a jelentés, hogy a helyzet a londoni és a párizsi konferenciák után kedvezőtlenebbé vált, mivel a német jóvátétel várható csökkenése miatt (amit Nagy-Britannia álláspontja valószínűsített), Magyarországtól kívántak volna nagyobb összeget. Aggályosnak látta Nagy-Britannia további magatartását is, tekintettel arra, hogy az angolok helyzetét nehezítette Franciaországgal támadt ellentétük, valamint törökországi politikájuk

¹⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (58 679)

¹⁵ Produktív zálogok.

¹⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (58 678).

¹⁷ Az 1922. évi jun. 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Nyomtatványai.

kudarca. Ezért kétségesnek tartotta, hogy Anglia „...a ránézve sem politikai, sem gazdasági érdekekkel nem bíró magyar kérdésben exponálja magát Magyarország érdekében.”¹⁸

A közép-európai Ruhr-politika azonban nem bontakozott ki: gátolta Nagy-Britannia és Olaszország szembeszegülése, *Mussolini* tiltakozása az ellen, hogy „Magyarországgal szemben francia mintára járjanak el”, az igen hamar szemelláthatóvá váló francia nehézségek, valamint az a tény, hogy a kisantant távolról sem volt egységes ebben a kérdésben.¹⁹

Mindenesetre az 1923 elején kialakult politikai feszültség, ha nem is volt olyan súlyos, amint azt a magyar kormánytényezők feltűntetni igyekeztek, kétségtelenül sürgették a kormány lépéseit a jóvátétel, ill. az ekkor azzal már szorosan összefonódott kölcsönkérdés megoldására.

Korányi Frigyes báró londoni és párizsi útjáról visszatérve 1923. jan. 26-án a minisztertanácsot tájékoztatva közölte, hogy a Jóvátételi Bizottság nem fogadja el a kormány memorandumában foglalt érveket a jóvátétel elengedését illetően.²⁰ Ugyanekkor úgy látszott, hogy a kölcsönt illetően Angliától várható támogatás.²¹

1923. januárban Budapestre érkezett *Sir William Good*, és tárgyalásokat folytatott a magyar kormány tagjaival és a gazdasági élet több személyiségeivel. Ezek során azonban megállapodás nem született, mivel álláspontja, amelynek lényege az osztrák példa követése, azaz a kölcsön népszövetségi jellege s ezzel együtt a népszövetségi ellenőrzés volt, egyelőre nem felelt meg a kormány terveinek. A kormány megbízta ugyan *Goodot* a tervezetek elkészítésével és az előzetes, tapogatózó tárgyalások megkezdésével, de *Bethlen* eredeti elgondolása értelmében ugyanakkor lépéseket tett magánkölcsön szerzése és a Népszövetség kikerülése céljából.

Erre nézve a kormány szintén *Bethlen* elképzelése alapján azt a taktikát próbálta követni, hogy erősen „jajgatott” a jóvátételi tényezőknek és nem jajgatott a kölcsönt nyújtó tényezőknek. A külügyminisztériumban ez utóbbi tárgyban készült jelentés hangoztatja, hogy a tárgyalásokon meg kell mutatni Magyarország tényleges gazdasági lehetőségeit, amelyek garantálják a felveendő kölcsön produktív befektetését és kamatozását.²³ Ugyanezt a tak-

¹⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923-2-58 580

¹⁹ MTT. napi jel. 1923. febr. 5.-19. kiad.; OL. Küm. res. pol. 1923-41-56.

²⁰ OL. MT. jkv. 1923. jan. 26.; OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-54 200.

²¹ OL. Küm. gazd. pol. 1926-113-50 263 (50 695) 1923.

²² OL. Küm. gazd. pol. 1923-2-58 580.

tikát javasolta jelentésében már korábban *Hevesy Pál* is; azzal érvelt, hogy „... az idei termés rossz volt, tehát sikeresen tudnók magunkat a Jóvátételi Bizottság előtt rongyos köntösben mutatni, a hitelnyújtókkal szemben pedig — akik természetesen mélyebbre látnak — jövő prosperitásunkat megismertetni. Egy jó aratás a jövőben egymagában csodákat művelhet. De mit érne ez a jóvátételi kérdés eldöntése előtt!”²³

A hitelezési akcióban a magyar körök elsősorban az USA pénzügyi csoportjaira számítottak. „... Ami támogatást nemzetgazdaságunk a külföldről várhat, azt mint minden állam, mi is elsősorban az Egyesült Államoktól várhatjuk” — írta *Széchenyi László* gróf, Magyarország washingtoni követe 1922. július 9-én. E várakozás realizálása azonban egyelőre akadályokba ütközött. Ezekről írva *Széchenyi* megjegyzi: „Jól tudom, hogy az amerikai kormányt rábírní, hogy védelmezzon meg reparációs követelésekkel szemben, szinte reménytelen feladat. A szenátus republikánus vezetőségének rögeszméje, hogy távortartsák kormányukat az európai politika örvényeitől”²⁴

Széchenyi gróf nyilván sötétebbnek látta a helyzetet, mint amilyen a valóságban volt, — hiszen az amerikai tőke már ekkor is komolyan érdeklődött az európai tőkebefektetések iránt, s ezért érdekében állott az európai állapotok szanálása, — mégis kétségtelen, hogy 1923 elején a politikai vezetés még nagyon óvatos volt a lerongyolódott, válsággal küzdő, forradalmi lázban égő Európával szemben.

Miután *Wilson*nak 1919-ben nem sikerült biztosítania az Egyesült Államok európai befolyását, az amerikai gazdasági és politikai életben ismét előnyomultak az elszigetelődés hívei, akik szerint az USA-nak Latin-Amerikában, Ázsiában és Afrikában kell biztosítania pozícióit, Európát pedig ki kell kapcsolnia számításai-ból. Miután azonban az izolacionista politika sem termelt értékes gyümölcsöket a felsorolt területeken, ismét megnőtt az amerikai bank- és ipari körök érdeklődése Európa iránt. Erre vallott *Morgan* 1922. novemberi európai utazása is, amely azonban elsősorban a francia kormány álláspontja miatt nem járt eredménnyel. Az amerikai elképzelés kiindulópontja ugyanis Németország bizonyos mérvű talpraállítása volt, amihez a francia politika ebben az időben még semmiképpen sem adta hozzájárulását. Újabb lehetőséget jelentett az amerikai tervek valóráváltásához Franciaország belegabalyodása a Ruhr-kalandba. 1923 elején azonban az amerikai tőkés és politikai

²³ OL. Küm. res. pol. 1912—41—386

²⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1922—104—41 367

körök még mindig a várakozás álláspontjára helyezkedtek, időt engedve a francia és német imperialistáknak, hogy kölcsönösen kifáraszák és legyengítsék egymást. Az amerikai tőke tehát ebben az időben még mindig meglehetősen tartózkodást mutatott, várván a kedvező pillanatra, amikor mentőangyalként és döntőbíróként megjelenhet Európában.²⁵

Az amerikai tőke tartózkodására vallott *Korányi* 1923 áprilisában *Mortimer Schiff*-el, a Kuhn Loeb et Co. bankház tulajdonosával Párizsban folytatott beszélgetése. *Schiff* semmiféle lehetőséget nem látott a magyar kölcsön amerikai sikerére, amit többek között azzal indokolt, hogy az amerikai közönség kedve elment a rendszert veszteséges európai kötvények vásárlásától. Kevés vigaszt jelentett ezzel szemben az amerikai és az angol közvélemény Magyarország iránti politikai szimpátiájának hangoztatása. Kijelentette, hogy „Amerikában és tapasztalata szerint Angliában is a Kormányzó Úr Ó Főméltósága és a Miniszterelnök Úr a legnagyobb elismerésben részesülnek, mert széles körök véleménye szerint Középeurópában ők az egyetlen államférfiak, akik állandóan szilárd akaratot mutatnak az országra háruló nehézségek leküzdésére.”²⁶

1923. január 13-án *Széchenyi* gróf számjeltáviratban jelentette, hogy a *Morgan* cég, amelyet magyar részről felkerestek, konferenciája után „melegen hangzó levélben” értesítette, hogy a kölcsön kibocsátása ez idő szerint lehetetlen. Indoklasként a következőket sorolták fel: „...budget deficit, külföldi adósság rendezetlen, passzív kereskedelmi mérleg, magyar járadék alacsony árfolyama, reparáció és utódállamokkal megegyezés hiánya.” A követ megjegyezte, hogy mindezek ellenére a kormány kiküldöttjét szívesen meghallgatnák a magyar elképzelésekről.²⁷

Hasonló sorsra jutottak a kormány spanyolországi²⁸ és svájci kölcsöntárgyalásai is, bár a zürichi bankkörök végül is folyósítottak egy alacsonyösszegű kölcsönt.²⁹ Nem jártak siker-

²⁵ L: Zsigmond László *A német imperializmus és militarizmus újjáéledésének gazdasági és nemzetközi tényezői (1918–1923)* Bp. 1961. 228–414. 1.

²⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923–8–66 813.

²⁷ Itt a háború előtti tartozásokról van szó. — OL. Küm. gazd. pol. 1923–8–51 222.

²⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923–6–54 200 (Sz. nélk.)

²⁹ Báró Ullmann Adolf, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója és Walder Gyula, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár vezérigazgatója 1923. jan. elején tárgyalást kezdtek zürichi bankkörökkel (OL. MT. jkv. 1923. jan. 12.), aminek eredményeként a kormány 1923. jun.-ban hozzájutott egy tízmillió svájcifránkos kölcsönhöz. (OL. MT. jkv. 1923. jun. 28.)

rel *Teleszky János* volt pénzügyminiszter római látogatásai sem.³⁰

A kormány magánkölsön felkutatására indított akciója tehát kudarcra végződött. Nem maradt más hátra, minthogy megkíséreljék a *Good* által javasolt utat, remélve, hogy tervezetén időközben még módosítani lehet. *Good* tervezete alapján³¹ *Kállay Tibor* pénzügyminiszter 1923. március 9-én előterjesztést tett a minisztertanácsnak egy külföldi kölcsön felvételére. Kijelentette, hogy a kormány erre nézve angol részről biztatást kapott. Közölte, hogy a kormány megbízottat akar kiküldeni az előzetes tárgyalások lebonyolítására, s ha ez sikerre vezet, a miniszterelnök és a pénzügyminiszter ellátogat Párizsba, Londonba és Rómába, a Jóvá-tételi Bizottságtól kéri a zálogjogok feloldását és ismerteti tervezetét a kölcsön kamatainak fizetésére. A minisztertanács ülésén Bethlen sürgősnek jelentette az akciót, s utalt a kisantant arra irányuló tevékenységére, hogy a jóvátétel kiszabását siettesse.³²

A pénzügyminiszternek március 10-i, a külügyminiszterhez szóló átiratából kiderül, hogy ebben az időben az angol pénzügyi körök még semmilyen határozott ígéretet nem tettek, s a kormány kizárólag *Good* szolgálataira támaszkodott. *Kállay* többek között a következőket írta *Daruváry* külügyminiszternek: „A tegnapi minisztertanácsai megbeszélésünk kapcsán tisztelettel értesítelek, hogy Gooddal olyképpen beszéltük meg a dolgot, hogy ő és Schober a jövő hét végén mennének Londonba úgy, hogy március 19-én érkeznének oda. Akkor kezdenének tárgyalni különböző bankárokkal és remélik, hogy elérhetnének legalábbis annyit, hogy találnak valakit, aki hajlandónak mutatkozik egy rövid lejáratú kölcsönre nézve tárgyalásokba bocsátkozni velünk arra az esetre, ha a reparációs komissziótól megkapjuk a zálogjog felfüggesztését. Mihelyt erről meggyőződtek, illetve mihelyt kaptak egy olyan bankárt, aki hajlandó velünk a jelzett esetben tárgyalásokba bocsátkozni, azonnal sürgönyöznének nekünk ide Pestre azzal, hogy induljunk Párizsba és kérjük ott a zálogjogok felfüggesztését.” Az átiratból kiderül még a továbbiakban, hogy a Jóvátételi Bizottságnak és a valamennyi magyar követnek ezzel kapcsolatban küldendő sürgöny szövegét *Good* fogalmazta. Ő készítette el annak a beadványnak a szövegét is, amit *Korányi* párizsi követnek kell majd átadnia

³⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—104—41.367.

³¹ OL. PM. *Kállay*. Vegyes. 43—52 és 54—58. 1.

³² OL. MT. jkv. 1923. márc. 9.

a Jóvátételi Bizottság számára.³³ *Kállay* még külön felhívta a külügyminisztert, tegyen meg mindent azért, „... hogy legalábbis abba a helyzetbe kerülhessünk, hogy az utolsó ütőkártyát kijátsszuk a helyzet megmentése érdekében.”³⁴

Schober Béla a Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatal elnöke és *Good* márciusban elutaztak Londonba, a magyar kormány pedig hozzálátott a Jóvátételi Bizottságnál lefolytatandó akció diplomáciai előkészítéséhez. A Jóvátételi Bizottság felső fóruma négytagú testületből állt: az angol, francia és olasz képviselő mellett a kisantantot és Lengyelországot közös megbízott képviselte. Franciaország delegátusa, ezidőben *Louis Barthou*, mint elnök kétszer szavazott. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy amennyiben Franciaország és a kisantant együtt szavaz, a kérdés el is dőlt. Ezért a kormány megkísérelte a lehetetlent, a kisantant szavazatának megszerzését, amire halvány remény azért mutatkozott, mert ekkor a négy állam közös megbízottja a lengyel *Mrozowsky* volt. Voltaképpen az ő szavazatán múltott a döntés.³⁵ Március elején *W. Sikorski* lengyel miniszterelnök a lengyel támogatást meg is ígérte a Varsóban ez ügyben tárgyaló gróf *Andrássy Gyulának*,³⁶ ami azonban egyáltalán nem jelentett garanciát *Mrozowsky* szavazatára, hiszen ezt a kisantant állásfoglalása szabta meg.

Az olasz szavazat megszerzése érdekében a magyar kormány igénybevette a Vatikán közbenjárását is. *Csernoch János* hercegprímást kérte fel ennek biztosítására, aki elérte, hogy a pápa megígérte személyes közbenjárását a fasiszta kormánynál a Horthy—Bethlen-rendszer érdekében.³⁷ Az olasz kormány meghívására *Teleszky* április elején Rómába utazott. *Contarini*, a külügyminisztérium vezértitkára kijelentette előtte, hogy az olaszok szimpátiával viseltetnek Magyarország iránt, érdekeik közösek Magyarország érdekeivel. Ezek megkívánják, hogy Olaszország közvetlen összeköttetésben maradjon a kisantanttal, mert London és Párizs különben „fait accompli” teremthetne. „Egyelőre — mondotta a vezértitkár — a békeszerződések alapján kell állnunk.” Elismerete, hogy Magyarország nem képes jóvátétel fizetésére, de úgy vélte,

³³ Good szövegezte emellett Bethlennek a Jóvátételi Bizottság előtt elmondott beszédét, az ezzel kapcsolatos sajtótájékoztatót stb. OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (60 809); OL. PM. *Kállay*. Vegyes 189—99 és 103—112. l.

³⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (60 809).

³⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (58 678).

³⁶ OL. Küm. res. pol. 1923—41—179; OL. Küm. gazd. pol. 1923 6—54 200 (67 887).

³⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (60 298; 69 067; 63 035); 1926—113—50 263 (60 897) 1923.

hogy nagyon óvatosan kell ebben a kérdésben eljárni. Az angol tervezetet³⁸ állítása szerint Olaszország ellenzi, mert nem akarja, hogy „Magyarország Olaszország szemére vethesse, hogy az kiszolgáltatta Magyarországot Angliának”. Ehelyett *Contarini* javasolta, hogy hozzanak létre külön egyezményt Magyarország és Olaszország között, amit a többi állam is kénytelen lesz követni.³⁹

Contarini nevetséges érve és javaslata arra mutatott, hogy Olaszország, miként egy évvel ezelőtt Ausztria esetében, úgy Magyarország vonatkozásában is meg akarta kísérelni, hogy e területet gazdasági érdekkörébe vonja.

Mussolinival beszélve *Teleszky* több ízben kérte jóakarátának érvényesítését és azt, hogy személyesen foglalkozzék a magyar ügygel. Az olasz miniszterelnök felemlítette, hogy a kisantant Magyarország elleni Ruhr-akcióját az ő vétója akadályozta meg. Midőn *Teleszky* utalt arra, hogy a jóvátétel fizetése minden bizonynyal megkönnyítené a középeurópai Ruhr-politika létrehozását, *Mussolini* kijelentette, hogy Olaszország ezt nem engedi meg.⁴⁰ A beszélgetés végén *Mussolini* *Teleszky* kérésére biztosította őt jóakaratóról.⁴¹ A jóvátételt illetően azonban a fasiszta miniszterelnök nem tett határozott ígéretet. Egy korábbi alkalommal a magyar kormányhoz intézett üzenetében kijelentette, hogy „kész Magyarország gazdasági újjáépítését mindenképpen támogatni, azonban a reparáció kérdésében tekintettel kell lennie Olaszország érdekeire és jogos igényeire, amelyek csak a reparációk és a szövetségközi tartozások általános rendezésével összefüggőleg érvényesíthetők.”⁴² Eszerint *Mussolini* hajlandó volt annyit elengedni a jóvátételből, amennyit a szövetségesek elengednek az olasz adósságokból. Ez az álláspont volt mindvégig az olasz magatartás egyik meghatározója.

Emellett az olasz külpolitikában bizonyos kettősség mutatkozott. Annak ellenére, hogy a kisantanttal, ezen belül elsősorban Jugoszláviával, jelentősen megromlott Olaszország kapcsolata, a külpolitikai tényezők egynémelyike továbbra sem hagyott fel azzal a gondolattal, hogy Közép-Európa egy részében — Csehszlovákiát és Romániát is beleértve — Olaszországé lehet a vezető szerep. Ezért a fokozottabb Ausztria és Magyarország felé fordulást

³⁸ Azt a tervezetet, hogy Magyarország ajánljon fel egy összeget megváltás fejében.

³⁹ OL. Küm. res. pol. 1923 — 41 — 232.

⁴⁰ Szó szerint: „Cela nous ne permettons, nous ne pouvons pas le permettre.” — U.o.

⁴¹ „Vous l'avez, et j'en reçois beaucoup de reproches.”

⁴² OL. Küm. gazd. pol. 1926 — 113 — 50 263 (50 701) 1923.

részben Csehszlovákiára és Romániára támaszkodva kísérelték meg végrehajtani. Ugyanakkor azonban számos tényező (így az olasz-jugoszláv ellentétek, a békeszerződések több pontja elleni olasz fellépés, Csehszlovákia túlzott megerősödésének ellenzése stb.) Olaszországot kezdte eltávolítani a kisantant blokkjától, amely egyre jobban Franciaország felé orientálódott. Az olasz külpolitikában ennek megfelelően fokozatosan előtérbe került a nyíltabb osztrák-magyar orientáció. 1923-ban, a ruhr-vidéki konfliktus ki-robbanása után az olasz vezető politikusok azt gondolták, hogy Nagy-Britannia és Franciaország eléggé el vannak foglalva a német problémával ahhoz, hogy Olaszország megcsinálhassa a maga üzletét Magyarországon, felhasználva ehhez bizonyos mértékig a kis-antant segítségét is.

1923 februárjában *Good* és a közben párizsi követté kinevezett *Korányi* közreműködésével néhány nagy angol és francia lap hasábján megindult egy eléggé kiterjedt sajtóakció is. A francia *Temps*, az *Ecce de Paris*, az *Éclair*, a *Liberté*, a *Revue Contemporain*, az angol *Times* több cikket közölt, amelyben az ún. „magyar kérdés” pozitív megoldását sürgették, egyelőre közelebbről nem jelölve meg, hogy miben is áll ez a kérdés.⁴³ Míg az előkészítő lépések folytak, Londonban megkezdődtek a fontosabb pénzügyi tárgyalások is. *Good* először Párizsban tárgyalt, s március 20-án *Korányi* közölte, hogy a Jóvátételi Bizottság angol tagjai alapjában helyeslik elgondolását.⁴⁴

Schober Béla londoni tárgyalásain azonban nehézségek mutatkoztak. A pénzügyi körök barátságosak voltak, de a Bank of England, a Rotschild, Baring és Schröder üzletházak képviselői kijelentették, hogy külföldi garancia nélkül csak a következő évi liszttermésre nyújtanának rövid lejáratú kölcsönt, de Magyarország bizonytalan helyzete miatt ezt is csak akkor, ha az állam megfelelő értéket köt le zálogul. Jelezték viszont, hogy amennyiben az akciót a Népszövetség bonyolítaná le, úgy Magyarország messze-menő támogatásra számíthatna.⁴⁵

Így az első lépésnél a kormány ismét a *Good* által javasolt Népszövetséget találta maga előtt. A magyar kormány azonban

⁴³ MTI. Magyar Kiadás. 1923. febr. 23.—1. kiad.; márc. 2.—6. kiad.; márc. 7.—10. kiad.; márc. 9.—12. kiad.; márc. 13.—9. kiad.; márc. 16.—3. kiad.; márc. 17.—29. kiad.; márc. 18.—2. kiad.; márc. 25.—1. kiad.; márc. 31.—3. kiad.; ápr. 11.—12. kiad.; ápr. 14.—6. kiad.; márc. 21.—3. kiad. stb.

⁴⁴ OL. PM. Kállay miniszter iratai. 6.; Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200.

⁴⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (62 661; 63 157; 64 075)

még mindig nem akart erre az útra lépni. Éppen ezért — bár tudták, hogy az „...eddig tárgyalásokról közölt eredmény nem nyújt sikerre reményt” — *Good* által a Jóvátételi Bizottság számára készített memorandumból kihagyták a Népszövetség támogatásának kérésére vonatkozó részt.⁴⁶

A kormány azonban kénytelen volt hamarosan rájönni, hogy elképzeléseinek megvalósítására nincs lehetőség, hacsak nem hajlandó közeledő lépéseket tenni a kisantant felé. Ezt pedig végképpen nem akarta.

1923. március közepétől ismét napirendre kerültek a határc incidensek, ezúttal a csehszlovák-magyar határon, amelyek április közepén egy cseh határőr halálával végződtek.⁴⁷ E. *Beneš* csehszlovák külügyminiszter ezekért az eseményekért a magyarországi legitimista, nacionalista elemeket tette felelőssé,⁴⁸ magyar részről viszont azt igyekeztek bizonygatni, hogy voltaképpen a kisantant újabb rágalomhadjáratáról van szó, amit „részben a magyar jóvátételi kérdés, részben a miniszterelnök állítólagos külföldi kölcsönrel kapcsolatos útjának aktualitása” idézett elő.⁴⁹ *Kozma Miklós* a csehszlovák megtorló intézkedések egyik okaként azt is felemlítette, hogy *Bethlen* — *Beneš* óhajával ellentétben — párizsi útja előtt nem hajlandó Prágába utazni.⁵⁰

A határc incidensek minden bizonnyal nem voltak a véletlen művének tekinthetők. A csehszlovák külügyminiszter valószínűleg nem járt messze az igazságtól, amikor a nacionalista elemek munkájának minősítette, nacionalistákon a szélsőséges irredentista elemeket, a MOVE, az ÉME és egyéb sovinszta, bizonyos mértékig katonailag is szervezett csoportokat értve. Az említett körök, amelyek elégedetlenek voltak a kormány általuk megalkuvónak tartott külpolitikájával és lehetségesnek vélték egy közvetlen háborús akciót, kalandor politikájuknak nem egy jelét adták az 1921—23-i években, kezdve a nyugat-magyarországi felkelésben játszott szerepüktől az 1922. elején *Masaryk* ellen tervezett merényleten keresztül a magyar baloldali körök ellen végrehajtott vagy megkísérelt merényletekig (pl. az 1922. áprilisi pokolgépes robbantás az Erzsébetvárosi Polgári Demokrata Körben, vagy a bombaküldés 1922. februárjában *Rassay Károly* és *Miklós Andor* címére

⁴⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (64 075).

⁴⁷ OL. *Kozma* iratok. I. cs. 2. sz. adatgyűjtemény. 1920-tól 1924-ig. 42. l.; MTI napi jel. 1923. ápr. 16. — 1. kiad.; ápr. 24. — 4. kiad.

⁴⁸ MTI. Magyar Kiadás. 1923. márc. 31. — 17. kiad.

⁴⁹ OL. *Kozma* iratok. I. cs. 2. sz. adatgyűjtemény. 1920-tól 1924. májusig. 47. l.

⁵⁰ u. o. 42. l.

stb.). Bármi is volt a magyar kormány megítélése a csehszlovák kormány indokairól az adott helyzetben, ha közeledésre nem is volt hajlandó, mégis kénytelen volt az ellentétek elsimításának útját keresni és ugyanakkor a cselekvés terére lépni. A határincidensek ügye a Magyarország által javasolt csehszlovák-magyar vegyesbizottság eredménytelen munkája után⁵¹ és F.L. *De la Barra*, a francia-magyar döntőbíróság elnökének közvetítése nyomán elsimult.⁵² Ezek az incidensek mégis sürgetőleg hatottak a kormány akciójára.

Siettette a cselekvést a pillanatnyi francia politikai helyzet is. A ruhr-vidéki konfliktus kirobbanása után úgy látszott, hogy a francia kormány hajlandó bizonyos engedményekre Angliával szemben. Erre mutatott *Korányi* párizsi követ március 28-i jelentése is, mely szerint Franciaország „... szívesen tűnnék fel abban a színben, hogy más nemzetekkel szemben, mint a német, nem kérlelhetetlen, s nem kívánja éreztetni a győztes gőgjét.”⁵³ Hasonlóan vélekedett J. S. *Bradbury*, a Jóvátételi Bizottság angol főmegbízottja is. Szerinté „... a magyar kérdésben Franciaország a legmesszebbmenőleg engedni fog az angol kívánságoknak. A nagy világpolitika szempontjából a magyar kérdés ugyan aránylag kis jelentőségű, de Franciaország mégis úgy érezné, hogy ezzel előzékenységet tanúsít Anglia irányában.” Úgy látta azonban, hogy a helyzet rövidesen megváltozhat, s „... ha a Ruhr-kérdésben akár jobbra, akár balra történik valami változás, Franciaországnak már nem lesz érdeke, hogy a magyar kérdésben bizonyos fokig exponálja magát a kisentente-al szemben”.⁵⁴

⁵¹ MTI napi jel. 1923. ápr. 20. — 11. kiad.; ápr. 25. — 11. kiad.; — 3. kiad.; ápr. 30. — 8. kiad.

⁵² MTI. Magyar kiad. 1923. ápr. 18. — 5. kiad.; ápr. 24. — 9. kiad.; OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (66 830). — Megjegyzendő, hogy a csehszlovák politikának ugyanebben az időben érdekes epizódja játszódott le. Masaryk köztársasági elnök dr. Pályi Ede magyar újságírónak kijelentette, hogy „... a túlnyomóan magyarlakta területek visszaadásáról igenis lehet tárgyalni, de természetesen csakis megfelelő feltételek mellett...” Úgy vélte, hogy Csehszlovákia a mintegy 700 000 magyar lakosból hamarosan átadhatja Magyarországnak 3—400 000-et, a többit pedig fokozatosan. A külügyminisztérium azonban tudakozódására azt a választ kapta, hogy az elnök álláspontját a kormány nem osztja, s ezek realizálására nem kerülhet sor. A prágai magyar követ szerint Masaryk tervét a magyar kormány sem fogadhatná el, mivel ez lemondást jelentene a többi területekről. „Itt azután — írja a követ — már nem szorul magyarázatra, hogy részünkről előáll a „non possumus.” — (OL. Küm. res. pol. 1923—41—197; 215; 270; és MTI napi jel. 1923. ápr. 17. — 9. kiad.)

⁵³ OL. Küm. res. pol. 1923—41—218

⁵⁴ OL. PM. Kállay miniszter iratai. Vegyes I. 163—167. l.

Ez annyit jelentett, hogy alkalom kínálkozott a francia beleegyezés megnyerésére abban az esetben, ha Franciaország ezzel Angliának tehet szívességet.

Angol részről viszont a kormány újból és újból azt a választ kapta, hogy a magyar állam minden támogatást megkap azzal a feltétellel, hogy a Népszövetséghez fordul. M. W. *Lampson*, a Jóvá-tételi Bizottság egyik angol tagja kijelentette, hogy helyes megoldás egyedül az osztrák példa követése lenne. *Bradbury* véleménye szerint kizárt dolog volt az angol piac nélkül kölcsönhöz jutni. „A helyzetet egyenesen úgy jellemezte, hogy ha Magyarország nem fogadja el a londoni feltételeket, akkor a Jóvá-tételi Bizottságnál is magára van hagyatva. Ellenben ha elfogadja, akkor ez az angol kormány tetterős támogatását is jelenti.”⁵⁵

Ez már teljesen világos beszéd volt, amit a magyar kormány-nak is meg kellett értenie.

Anglia azért ragaszkodott a népszövetségi úthoz, mert a Népszövetség angol irányítást, a Jóvá-tételi Bizottság viszont francia hegemoniát jelentett. Emellett, amint *Ruttkay Vilmos* londoni követségi tanácsos jelentette, „Az angol kormány újabban minden lehetséges eszközt megragad arra, hogy a Népszövetség — melyet *Lloyd George* a minap egy beszédében igen találóan 'League of half the Nations'⁵⁶-nak keresztelt el — tekintélyét emelje.”⁵⁷

Ilyen körülmények között a magyar kormánynak vagy el kellett volna ejtenie a külföldi kölcsönre irányuló tervét, vagy meg kellett volna kísérelnie, hogy mit érhet el a kisantanthoz való közeledés útján, vagy pedig el kellett fogadnia az angol tervezetet. Mivel a magyar kormánynak más elképzelése nem volt, és mivel a kisantanttal való egyezkedést még elképzelni sem tudta, nem maradt más hátra, mint a Népszövetség.

Az április 6-i minisztertanácsi ülésen a miniszterelnök már lehetségesnek tartotta a népszövetségi út elfogadását. Szükségesnek mondta ugyan a kapcsolatok intenzívebb felvételét az amerikai piaccal, a sikerben azonban nem nagyon bízott. Kijelentette, hogy amennyiben Magyarországnak ellenőrzést kell vállalnia, úgy a Népszövetség ellenőrzése lenne a legelviselhetőbb.⁵⁸ Április

⁵⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54.200 (64 340; 64 341); OL. PM. Kállay miniszter iratai. Vegyes .I. 163—167. l.

⁵⁶ A nemzetek felének ligája. *Lloyd George* ekkor ellenzékben volt a konzervatív kormánnyal szemben.

⁵⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (sz. nélk.)

⁵⁸ OL. MT. jkv. 1923. ápr. 6.

17-én a külügyminiszter utasította *Korányi* párizsi magyar követet, hogy haladéktalanul értesítse a Jóvátételi Bizottság elnökét a magyar kormányférfiak párizsi útjáról.⁵⁹

Ezek után *Bethlen* és *Kállay* fogadtatását kellett előkészíteni. Gróf *Vinci* budapesti olasz ügyvivő április 19-én közölte, hogy *Mussolini* nagy örömmel veszi, ha alkalma nyílik Bethlennel megtárgyalni a két országot érintő kérdéseket és ha a jóvátétel ügyében megtalálhatják a legkedvezőbb módozatot.⁶⁰

Szívesen fogadták *Bethlen* útjának bejelentését Londonban is. G.N. *Curzon* lord külügyminiszter elismerőleg nyilatkozott *Szapáry* követnek *Bethlen*ről és megígérte, hogy fogadását előkészíti A. *Bonar Law* miniszterelnöknél. Helyeselte, hogy a magyar kormány meghívta Sir *William Goodot* Budapestre, „... mert ezáltal az angol közvélemény mégis jobban megismerkedik országunk szomorú pénzügyi helyzetével. Megjegyezte azonban lord *Curzon*, hogy reparációt bizonyos mértékig Magyarországnak mindenképpen fizetnie kell” — írta *Szapáry*. A beszélgetés során szóba kerültek a cseh-magyar határon lezajlott határincidensek, amelyeket *Curzon* úgy értékelt, hogy „... magyar részről valami elővigyázatlanlanság történhetett, mire a csehek ostoba módon rádupláztak azon nyilvánvaló szándékkal, hogy ezúton *Bethlen* utazása elé akadályokat gördítsenek.” *Curzon* megkérdezte, hogy a cseh manipulációk nem akadályozzák-e meg *Bethlen* útját? *Szapáry* hivatkozva arra a magyar ajánlatra, hogy a határincidensek kivizsgálását bízzák egy nemzetközi döntőbíróaságra, úgy vélekedett, hogy *Bethlen* utazása ezek miatt nem hiúsulhat meg.⁶¹ A kormány nagy figyelmet szentelt a sajtóakciónak, biztosítani kívánván a miniszterek külföldi útjának megfelelő visszhangját.⁶²

Mielőtt *Bethlen* miniszterelnök elindult volna kölcsönszerző útjára, egyik fontos feladatának tekintette, hogy belpolitikailag biztosítsa magát. A kormány helyzete ebben az időben politikailag már meglehetősen szilárd volt. A parlamentben abszolút többségre

⁵⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (65 773).

⁶⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 433 — Egyedül *Bethlen* tervezett vatikáni tisztelegése nem találkozott *Mussolini* tetszésével, amire nézve azután a római magyar követ azt a felvilágosítást adta, hogy *Bethlen* protestáns lévén nem mellőzheti a tisztán udvariassági látogatást. (OL. Küm. res. pol. 1923—41—294.)

⁶¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—12—69 839

⁶² A párizsi magyar követ ebből a célból 25 000 frankot és utasításokat kért a cikkek irányelvére vonatkozóan. A kormány ezúttal — ügylátszik, a sajtóhadjárat kiadásait is reprezentációs költségeknek fogva fel — nem fukarkodott. A kért összeg négyszeresét, 100 000 frankot utalta ki sajtócélokra. OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (55 830)

támaszkodott, az Egységes Pártban egy akolba tömörített nagybirtokos-nagytőkés-gazdagparaszt koalíció szilárd bázisul szolgált. A különféle ellenzéki pártok és csoportok nem voltak veszélyes ellenfelek, sőt alapjában véve ellenfelek sem voltak. Mégis az ellenzék esetleges tömörülése és összefogott fellépése veszélyeztethette volna az akció sikerét. Ilyen fellépésre mutatkozott némi kilátás. A miniszterelnök külföldön azt a látszatot szerette volna kelteni, hogy a politikai közélet pártkülönbség nélkül, osztatlanul mögötte áll, s ezért a pártvezetőkkel tárgyalásokat kezdett a *treuga dei*, a pártok közötti átmeneti béke kimondására, amits ikerült is elérnie.⁶³

Ezután saját pártjában kellett rendet teremtenie. Az Egységes Párton belül ugyan *Gömbös Gyula* kicsi, de jelentékeny személyekből álló csoportosulása valójában ellenzéki álláspontot foglalt el *Bethlen* koncepciójának több részletével szemben. *Gömbös* elégedetlenségének fő oka a fegyverkezés és a hadseregszervezés terén mutatkozó „erélytelenség” volt. *Gömbös* valószínűleg azért kárhoztatta *Bethlen* „passzív, iránytalan” politikáját, s követelt ehelyett eltökéltebb közeledést a revansista államokhoz, mert *Bethlennel* szemben, aki a gazdasági talpraállás és a revízió számára kedvező nemzetközi helyzet kialakulását kíváró politikát folytatott, lehetségesnek vélte a revízió azonnali megkísérlését. Azok a szervezetek és titkos alakulatok, amelyek az ő irányításával, vagy részvételével működtek, kétségkívül a háborús provokáció politikáját folytatták, mind irredentista propagandájukkal, mind pedig a minden bizonynyal általuk szervezett határincidensekkel. Ilyen módon az Egységes Párt 1923 tavaszán, éppen *Bethlen* külföldi útja előtt válság elé nézett. A *Gömbös*-féle jobbszárnyról elinduló elégedetlenség a pártrobbantás veszélyével fenyegetett. Az ellenzék elítélte a kormány gazdasági és pénzügyi politikáját is, amely — mint hangoztatták — a keresztény irányzat jegyében soha nem látott mértékben teret nyitott a „zsidó” tőkének; idegenkedett a külföldi kölcsöntől, amely előreláthatólag pénzügyi ellenőrzésre fog vezetni és lojális külpolitikát von maga után.

Ebben az időben mintegy 15 képviselő az Egységes Párt elhagyására készült, s valószínűnek lehet tartani, hogy példájukat további 25—30 képviselő követte volna. „Ilyen körülmények között — írta belpolitikai helyzetképében *Kozma Miklós* — a helyzet az volt, hogy a döntő pártértékezetlen, ha *Bethlen* kiutazása előtt

⁶³ OL. *Kozma* iratok. Helyzetjelentések. 1921. február — 1923. június. 1923. jún. 12., MTI napi jel. 1923. márc. 23. — 4. kiad.; A megbeszélésen jelen volt *Rassay Károly*, *Pakots József*, *Giesswein Sándor*, *Peyer Károly* és *Farkas István*.

Gömböst és társait nem lehet leszerelni, akkor egyrészt válságba kerül a párt, másrészt hiábavaló Bethlen kiutazása, mert nem tárgyalhatnak vele komolyan, ha idehaza a bázist kihúzták alóla.”

Jóllehet igaz, hogy amennyiben a szakadás ekkor megtörténik, kellemetlen következményeket vonhatott volna maga után, mégis azt kell mondanunk, hogy *Kozma* a probléma jelentőségét eltúlozta. A magyar finánc-tőke és a nagybirtokosság döntő többsége támogatta a *Bethlen*-féle utat, mivel az érdekeinek megvalósítását jelentette; következésképpen nem óhajtott olyan politikai fordulatot, amely ennek a politikának a kilátásait veszélyeztetheti. A magyar uralkodó osztályoknak ekkor *Bethlen* kellett és nem *Gömbös*. Mindezek következtében *Gömböst* és társait le lehetett szerelni.

Az április 11-én tartott döntő pártértekezleten, miután *Gömbös* előzetesen *Horthyval* tárgyalt, *Bethlen* teátrális jelenet keretében megígérte, hogy semmi olyan feltételt nem fogad el, amely az ország szuverénitását sértené. Ezt követően a *Gömbös*-csoport a várakozás álláspontjára helyezkedett, s szabadkezett biztosított a miniszterelnöknek elképzelései megvalósítására. A pártértekezleten megegyeztek abban, hogy a frakciók kívánságait párton belül fogják megvitatni, s az ellentéteket nem viszik a nyilvánosság elé.⁶⁴

Ily módon úgy látszott, hogy a magyar miniszterelnök külföldi utazása elől minden akadály elhárult. *Korányi* báró április 17-én átnyújtotta a Jóvátételi Bizottságnak a jegyzéket, amelyben *Bethlen* és *Kállay* meghallgatását kérték,⁶⁵ majd jelezte, hogy a bizottság a magyar miniszterek meghallgatását május 4-re, 10 óra 15 percre állapította meg⁶⁶

⁶⁴ OL. *Kozma* iratok. 1. csomó. 2. sz. adatgyűjtemény. 1920-tól 1924 májusig. 94. I.

⁶⁵ MTI napi jel. május 1. — 1. kiad.; OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 260.

⁶⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (66 386) 1923.

IV.

BETHLEN KÜLFÖLDI ÚTJA 1923. MÁJUSÁBAN

1. Párizs

A magyar államférfiakat a párizsi sajtó és a politikai közvélemény nagy érdeklődéssel fogadta.¹ *Bethlen* megérkezése után tárgyalást folytatott a Jóvátételi Bizottság több tagjával² amelynek során *Bradbury* kijelentette előtte, hogy csakis a Népszövetség útján lehetséges a kölcsön megszerzése a jóvátételi kérdés mellőzésével. Ellenkező esetben, akkor ti., ha a döntés megmarad a Jóvátételi Bizottság kezében, elkerülhetetlenül ki fogják vetni a jóvátételt.³

Fogadta *Bethlent Poincaré* miniszterelnök, aki kijelentette, hogy Franciaország a békeszerződés keretében kész jó viszonyt teremteni Magyarországgal és nem zárkózik el a gazdasági támogatás elől⁴, majd *A. Millerand* köztársasági elnök is, aki pedig kifejezetten ígéretet tett Magyarországgal szemben a gazdasági támogatására.⁵

A két magyar kormányférfi május 4-én jelent meg a Jóvátételi Bizottság előtt. *Barthou* üdvözlő szavai után *Bethlen* vázolta a magyar gazdasági helyzetet és kérte a zálogjogok feloldását. „Senki sem mondhatja, vagy csak gondolhatja is, — jelentette ki — hogy mi arra törekedtünk, hogy pénzünk elértéktelenedésének előmozdításával fortélyosan kibújjunk a ránk mért terhek megfizetése alól” — állapította meg *Bethlen*. A továbbiakban utalt arra, hogy Magyarország a háború előtt is rászorult a külföldi tőkebehozatalra s igyekezett bizonyítani, hogy a jelenlegi helyzetben ez még inkább szükségszerű. A termelés hanyatlik, mert nincs investálható tőke, a behozatalt nem tudják fedezni, holott ez a

¹ Csaknem valamennyi francia lap megemlékezett róla s közülük több sürgette a magyar kérés teljesítését. MTI. Magyar kiadás 1923. máj. 2. — 1. kiad.; 2. kiad.; 4. kiad.; 10. kiad.; máj. 3. — 3. kiad.; máj. 4. — 3. kiad.

² MTI. Magyar kiadás. május 2. — 1. kiad.

³ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (68 884)

⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (68 878)

⁵ Uo.

legszükségesebbekre korlátozódik. „A hanyatló valutának Scyllája és az elfojtott termelés Charybdise között vagyunk.” Kijelentette a miniszterelnök, hogy az adóztatás oly magas, amilyen csak az eredményes behajtás reményében lehet. Felvetette azt a kérdést, hogy lehetne-e csökkenteni az állami kiadásokat? „A legtöbb, ha ugyan nem minden kormányra nézve — mondotta — 'kiadni' emberi, 'megtakarítani' isteni. Oly erővel törekszünk az istenit elérni, ahogy csak tudjuk.” *Bethlen* hangoztatta, hogy Magyarország nem kéri kötelezettségeinek törlését, minden fillért ki akar fizetni, csak időt adjanak neki.

„Remélem — jelentette ki beszéde befejező részében — hogy amit elmondtam . . . valamelyes segítségükre volt az adott dilemma megértésében. Hogyha megszüntetjük a valuta és egyéb tranzakciókra kivetett korlátozásokat, a korona kétségkívül össze fog omlani, s a kormány pénzügyi helyzete össze fog omlani. Ha fenntartjuk ezeket a megszorításokat, Magyarország gazdasági élete lassan de biztosan megfullad.” Kijelentette, hogy a lejtőn csak kölcsön segítségével lehet megállni.⁶

Bethlen beszéde után *Kállay* részletezte a pénzügyek helyzetét és előadta a magyar tervezetet, amely szerint Magyarországnak a legrövidebb időn belül kapnia kellene egy 40—50 millió aranykoronát kitevő kölcsönt, ami arra szolgálna, hogy 1923 őszéig fedezze a kiadásokat és megszüntesse a külföldi fizetési eszközök teljes hiányát. A végleges megoldást az 550—650 millió aranykorona összegben tervezett hosszúlejáratú kölcsön biztosítaná, amely a feltételezés értelmében az év őszén rendelkezésre állana és amely hat év leforgása alatt biztosítaná az államháztartás egyensúlyba hozását. E kölcsönök lehetővé tétele érdekében kérte *Kállay*, hogy a Jóvátételi Bizottság oldja fel a nemzeti jövedelem azon tételeire vonatkozó elsőbbségi zálogjogát, amelyeket Magyarország jövődó hitelezői lekötni akarnak. A pénzügyminiszter elsősorban a vámbevételekre és a dohányjövedelmekre gondolt.⁷ A Jóvátételi Bizottság tagjai kedvezően fogadták a beszámolót, amit *Bethlen*ék *Poincaré* befolyásának tulajdonítottak.⁸ A Jóvátételi Bizottság ülése után *Bethlen* a Nagykövetek Tanácsának elnökével, *J. Cambon*-nal tárgyalta, később pedig fogadta a sajtó képviselőit.⁹ A francia sajtó jóindula-

⁶ OL. Kozma iratok. I. cs. Adatgyűjtemény 1920—1922. 37. l.-tól.

⁷ KGL. — PMKB. 4799. a. XVI. — OL. PM. *Kállay* miniszter iratai. 9/a.

⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (69 054)

⁹ MTI. Magyar kiadás 1923. május 5. — 4. kiad.

túan tárgyalta a magyar kérdést, s a *Temps* kivételével ellene egyetlen lap sem emelt szót.¹⁰

A magyar külügyminisztérium és a külképviseleti szervek a *Bethlen* útját megelőző napoktól kezdve lázas tevékenységet folytattak annak érdekében, hogy az érdekelt hatalmak támogatását megnyerjék. Április 27-én *Seydoux*, a francia külügyminisztérium gazdasági osztályának vezetője magához kérte *Korányi* követet és felvilágosítást kért tőle a magyar pénzügyi és gazdasági viszonyokról a *Poincaré* miniszterelnök számára készülő beszámolójához. A beszélgetés során kijelentette, hogy Magyarországnak a jóvátétel fizetésére halasztást lehetne adni s elismerte, hogy az országnak szüksége van kölcsönre. Ezt azonban szerinte a nagyhatalmak és a Jóvátételi Bizottság égisze alatt kellene nyújtani később megállapítandó ellenőrzés mellett, s egy részét jóvátételre kellene fordítani.¹¹

A beszélgetésből kitűnt, hogy a francia kormány engedménye egyelőre csak odáig terjed, hogy a kölcsönt egészében véve nem ellenzi, s a jóvátételre hajlandó haladékot adni, ámde mindezt a Jóvátételi Bizottság felügyelete alatt kívánja lebonyolítani. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a reparáció összegeit, amelyeket részben a kölcsön terhére kellene fizetni, kérlelhetetlenül behajtanák.

Ez a terv még kevésbé felelt meg a magyar elgondolásoknak, mint az angol feltételek. Természetesen ellentétben állt Nagy-Britannia érdekeivel is. Végeredményben kialakult az angol népszövetségi, francia jóvátételi bizottsági ellentét, amelyben a két nagyhatalom egymás közötti versengése tükröződött, ezúttal a Magyarország feletti gazdasági ellenőrzés és politikai befolyás kérdésében.

Korányi Frigyes április 28-tól több ízben sürgette a külügyminisztériumnál a Jóvátételi Bizottság magyar osztálya olasz és lengyel tagjainak befolyásolását,¹² mindenek előtt a francia-kisantant szövetség ellensúlyozása céljából.

Április 28-án kelt terjedelmes táviratában beszámolt a zálogjog kérdésének pillanatnyi állásáról. Ekkor a Jóvátételi Bizottság magyar osztályán, amely a kérdést első renden tárgyalta, a zálogfeloldása ellen volt a kisantant három állama, továbbá Lengyelország, Görögország és Olaszország. Mellette Nagy-Britannia és a szavazati joggal nem rendelkező Amerikai Egyesült Államok.

¹⁰ MTI. Magyar kiadás. 1923. máj. 5. — 5. kiad.; 7. kiad.; 8. kiad.; máj. 7. — 5. kiad.

¹¹ OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (67 635) 1923

¹² Kérte a római magyar követ, a londoni olasz követ, a budapesti olasz követ, a Vatikán stb. igénybevételét a cél érdekében. (OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (67 871; 67 872; 67 875; 67 876).)

A két utóbbi ország delegátusa messzemenően helyeselte a magyar memorandumot. A magyar alosztályon a nagyhatalmak 2—2 szavazattal rendelkeztek, úgy hogy a II szavazatból 6 rájuk esett. A többit Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Lengyelország és Görögország 1—1 szavazata tette ki. A három képviselt nagyhatalom közül Franciaország egyelőre egyáltalán nem nyilatkozott, Olaszország pedig a leghevesebben ellenezte a magyar kérés teljesítését. „D'Amelio — írja *Korányi* — ma is a néhány hónap előtt általa kidolgozott tanulmány alapján áll, amely szerint Magyarország jelenlegi gazdasági és pénzügyi viszonyai lehetővé teszik, hogy óriási jóvátételi összeg rovassék ki. D'Amelio amellet kardoskodik, hogy mindenesetre ELŐBB jóvátételi összeg rovassék ki Magyarországra és azután lehessen csak a jelzőlogok esetleges feloldásáról beszélgetni.”¹³ Igen fontos volt tehát Olaszország támogatásának megnyerése, ami esetleg befolyást gyakorolhatott Franciaországra is. *Daruváry Géza* külügyminiszter április 28-án utasította gróf *Nemes Albert* római magyar követet, hogy az olasz kormány figyelmét hívja fel *D'Amelio* magatartására, ami ellentétben áll *Mussolini* barátságos üzeneteivel s kérje fel megfelelő utasítások küldésére.¹⁴ Május 5-én *Nemes* gróf tárgyalt *Contarini* vezértitkárral, aki közölte, hogy *D'Amelio* nyilatkozatát nem kell túlértékelni. *Contarini* felfogása szerint ugyanis „kérdéses, hogy taktikailag helyesebb-e [az] ügy olyan kezelése, amelynél [a] Jóvátételi Bizottságban már most nyíltan kifejezésre jut Olaszország jóakaró hajlandósága Magyarország iránt, vagy pedig [a] Magyarország irányában ellenséges hatalmak, mint [a] kérdésben érdekelt Franciaország, egy későbbi időpontban szereznek erről tudomást.” *Contarini* az utóbbi módozat mellett foglalt állást. Az olasz küldöttség valóban ezt a taktikát követte, amennyiben csak az utolsó percekben vallott színt. Olaszország, amely próbálkozott azzal is, hogy Csehszlovákiára és Romániára támaszkodva Nagy-Britanniát háttérbe szorítva saját ellenőrzése alá vonja a magyar kölcsön-akciót, e terv kudarca esetén legalább annyit el akart érni, hogy a magyar jóvátételről való teljes vagy részleges lemondása fejében, legalább ugyanakkora adósságot szövetségesei neki is elengedjenek. Így tehát valóban tartózkodnia kellett attól, hogy túlságosan korán bármiként is színt valljon. Ebből a megfontolásból tehát arra várakoztak, hogy szavazatukat jó áron válthassák

¹³ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (67 882)

¹⁴ Néhány napig azonban nem sikerült kielégítő választ kapni, az olaszok kitértek, megbízottaiknak nem adtak utasítást, kifogásokat hoztak fel. (OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (68 882; 68 955; 68 956; 69 056).)

be. *Contarini Nemes* grófnak mégis megígérte, hogy az olasz megbízott általános értelemben utasítást kap.¹⁵ *Apor Gábor* varsói követet a külügyminiszter április 29-én azzal a feladattal bízta meg, hogy *Sikorski* ígéreteire hivatkozva eszközölje ki a lengyel kormány kedvező állásfoglalását. A varsói követ táviratban közölte, hogy *Sikorski* tábornok habozás nélkül megígérte támogatását. A politikai osztály főnöke is úgy vélte, hogy a magyar kérés teljesíthető. Érdeklődött aziránt, hogy Franciaország milyen álláspontot foglal el. Miután *Apor* felvilágosította, hogy a francia politika jóindulatot mutat, megígérte, hogy *Mrozowskyt* azonnal utasítja a kívánt értelemben.¹⁶ A *Mrozowskynak* szóló utasítás azonban végül is így szólt: „Támogassa Bethlen gróf kérését, összhangban a francia képviselővel”¹⁷, ami azt jelentette, hogy ha a francia képviselő nem támogatja a zálogjogok feloldását, akkor Lengyelország is eláll ettől. A lengyel kormány tehát a magyar kölcsön kérdésében semmiként sem akart szembekerülni Franciaországgal. Ami a kisantant államait illeti, álláspontjuk ebben az időben még nem alakult ki. Anglia támogatása, a kezdeti barátságos francia megnyilatkozások és bizonyos gazdasági érdekek is engedékenyebb hangra készítették a csehszlovák külügyminisztert. *Beneš* ebben az időben jelentette ki *De la Barra* előtt, hogy *Bethlen* kiváló politikus és megérdemel minden támogatást.¹⁸ Nem sokkal később pedig *Villani Frigyes* prágai magyar követtel közölte, hogy nemcsak kész beleegyezését adni a zálogjogok feloldásához, hanem még Belgrád és Bukarest hozzájárulásának megnyerésére is vállalkozik. Kijelentését azzal indokolta, hogy Csehszlovákiának inkább érdeke Magyarország talpraállítása, mint összeroppanása.¹⁹ Mint-hogy Csehszlovákiának jóvátételi követelése nem állt fenn Magyarországgal szemben, *Beneš* részéről a közvetlen kompenzáció kérdése nem merült fel. Tervei közé tartozott azonban a Magyarország gazdasági ellenőrzésében való részvétel biztosítása, ami bizonyos mérvű garanciát jelenthetett volna a magyar revíziós szándékokkal szemben is. Részéről hónapokon keresztül ennek megvalósításáért folyt a küzdelem. Más volt Románia és Jugoszlávia helyzete a jóvátételben való érdekeltségük miatt, kormányaik azonban ekkor még nem nyilatkoztak.

Bethlen körül Párizsban barátságos volt a hangulat. A magyar követség május 4-én rendezett ebédjén a miniszterelnököt a meg-

¹⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (69 312)

¹⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (69 704)

¹⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (68 608)

¹⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 300 (69 054)

¹⁹ Uo.

jelent politikusok és diplomaták valósággal ünnepezték. Feltűnő volt a franciák szívéllyessége, amit *Korányi* az angolokkal szemben fennálló féltékenységükkel magyarázott. Az angol *Bradbury* mindenben segítségére volt a magyar delegációnak, de ugyanakkor, mint *Korányi* jelentette „szorította” a népszövetségi utat. A követnek az volt a benyomása, hogy a magyar kérést a Jóvátételi Bizottság valamiféle megkötéssel fogja teljesíteni. Úgy látta, hogy az ellenőrzés elkerülhetetlen lesz, a kérdés csupán az, hogy a Népszövetség vagy a Jóvátételi Bizottság kontrollját válassza-e a kormány. *Korányi* nézete szerint a Párizsban elért „... politikai eredmény elég jó, gazdaságilag megmozdult az érdeklődés. Jóvátételi ügy pillanatnyilag nem reménytelen, de igen komplikált.”²⁰

Május elején tehát úgy látszott, hogy a nemzetközi feltételek kedvezően megváltoztak. Minden érdekelt kormány általánosságban pozitív értelemben nyilatkozott a magyar kérdés támogatásáról. Világossá vált azonban az is, hogy a kölcsön fejében a nagyhatalmak ragaszkodnak az ellenőrzés valamilyen formájához. Kérdéses volt, hogy milyen további feltételek merülnek fel, s a magyar kormánytényezők egyelőre még azt is kérdésesnek látták, hogy vajon az ellenőrzést, azaz a népszövetségi támogatást el kell-e fogadniok, illetve kell-e kérniök.

2. London

Május 7-én *Bethlen* és kísérete Londonba érkezett. A magyar kormány természetesen legnagyobbat súlyt a londoni tárgyalásokra helyezte. Innen kapott támogatást, innen várhatta a kölcsönt, és itt kellett eldölnie annak, hogy el kell-e fogadnia a Népszövetség ellenőrzését.

A fogadtatás, amint *Bethlen* később kijelentette, Londonban még szívélyesebb volt, mint Párizsban. Érkezésük másnapján, május 8-án *Curzon* külügyminiszter vendégelte meg a magyar küldöttséget, majd megkezdődtek a pénzügyi és politikai tárgyalások. Az angol lapok teljes egyöntetűséggel szálltak síkra a „magyar ügy” védelmében. A *Times* hosszú cikkben közölte *Bethlen* és *Kállay* nyilatkozatát, s valamennyi jelentős angol újság helyet adott a magyar kérdéssel foglalkozó cikkeknek.²¹ *Bethlen* legelőbb *S. Baldwin* angol pénzügyminiszterrel tárgyalt, s felvetette neki azokat a belpolitikai nehézségeket, amelyek az ellenőrzés elfogadása esetén

²⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (69 247)

²¹ MTT. Magyar kiadás. 1923. máj. 8. — 1. kiad.; 1923. máj. 9. — 5. kiad.

szerinte támadnának. A pénzügyminiszter megértőnek mutatkozott s a jelzalogok feloldásához megígérte támogatását. Ugyanezen nap délutánján a magyar miniszterek *Curzon* lordnál tettek látogatást. A külügyminiszter elsősorban a belpolitikai helyzetre, valamint a szomszédos államok és Magyarország viszonyára volt kíváncsi. *Bethlen* felvetette a kisebbségi kérdést, mint ami szerinte leginkább megnehezíti a kapcsolatok baráti rendezését.²² *Curzon* külügyminiszter úgy látta, hogy egyes kérdésekben, például az 1923 eleji határcidensekben a magyar politika is hibás volt. A beszélgetés során a magyar miniszterelnök igyekezett elfogadtatni *Curzonnal* azt a nézetét, hogy amennyiben Magyarországot ellenőrzés alá vetnék, ez rendkívül súlyos belpolitikai nehézségekhez vezetne. *Curzon* erről a kérdésről nem nyilvánított véleményt, de kijelentette, hogy támogatja Magyarország mielőbbi talpraállításának gondolatát és nem hagyja magát ettől eltérítettetni. Javasolta, hogy a kormány iparkodjék elkerülni a határsértéseket és a tárgyalások idején ne okozzon nehézségeket a katonai ellenőrző bizottságnak.²³

Az egyik legfontosabb tanácskozás a *Rothschild* család által május 9-én adott villásreggelin zajlott le. *Bethlen* itt találkozott a két *Rothschild* testvér mellett a két *Baring* fivérrel és *Schröder* bankárral, akiknek véleményét kérte arra az esetre, ha sikerül a zálogjogokat eltöröltetni. „Kérdésemre — írta *Bethlen Daruváry*-nak küldött feljegyzésében — vajon számíthatunk-e kölcsönre, ha a Jóváételi Bizottság a Népszövetséget mellőzné,²⁴ egyhangúan felelték, hogy ebben az esetben a kölcsön perfektuálásának kilátása nincsen. Kérdésemre, vajon számíthatunk-e kölcsönre, ha a nagyhatalmak nem adnának garanciákat, az volt a nézetük, hogy a kölcsön lehetséges ugyan, de sokkal drágább lenne, a feltételek súlyosabbak volnának, nagy összeg kölcsönzésére pedig nem volna kilátás. Kellő garanciák esetében azonban a kölcsönről komolyan lehetne beszélni.” Mindezek szerint az angol kormány és a pénzemberek érdeke megegyezett abban, hogy Magyarországnak a Népszövetség útján kell a kölcsönt megszereznie.

Bízvást mondhatjuk, hogy a népszövetségi út és ezzel együtt az ellenőrzés kérdése május 9-én *Rothschildék* asztala mellett dőlt el. Ugyanezen a napon folytatott eszmecsereét *Bethlen Sir Crowe* külügyi államtitkárral, akit főleg arra igyekezett rábírní, hogy a pénzembereknek magyarázza meg, milyen nehézségeket jelentene a magyar kormánynak a népszövetségi ellenőrzés elfoga-

²² OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-54 200 (69 710)

²³ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-54 200 (69 837)

²⁴ Azaz, ha a magyar kormány a Népszövetség segítségét nem kérné.

dása. *Crowe* finoman *Bethlen* tudtára adta, hogy a kísérlet kilátástalan. Azzal vigasztalta viszont a miniszterelnököt, hogy az ellenőrzés kérdése nem lesz lényegbevágó.

Május 10-én *Bethlen* hosszás eszmecserét folytatott *M. Norman*-nal, a Bank of England elnökével. *Norman* kifejtette, hogy nézete szerint a kölcsönnek két előfeltétele van: „a) Politikai. A mai körülmények között valamely európai államnak csak akkor lehet kölcsönt adni, ha egzisztenciája biztosítva és garantálva van. A Népszövetség tehát azért szükséges, hogy különösen a Magyarországot környező államok ezt a garanciát megadják. — b) Pénzügyi. Az ő véleménye szerint Londonban csak abban az esetben számíthatnak kölcsönre, ha a Népszövetség kidolgozott programunkat quasi jóváhagyja és a kölcsön megadását ajánlja. Ha ez megtörténik, *Norman* segédkezni fog nekünk a kölcsön megszerzésében, ezt azonban csak közvetve teheti, mert a Bank of England kölcsönt nem ad. Ajánlja, hogy állítsuk fel mielőbb az önálló magyar jegybankot, szívesen hajlandó ezzel az intézettel összeköttetésbe lépni és azt támogatni. Meg van győződve, hogy kellő előfeltételek mellett a külföldi kölcsönünk ügye a londoni piac vezetésével kedvező elintézést nyer és véleménye szerint az Egyesült Államokat is, valamint más államokat (Franciaország, Svájc, Hollandia) a kölcsönbe be kell vonni.” *Bethlen* idézett feljegyzésében megemlítette, hogy *Norman* a lehető legjobb benyomást tette rá, s hogy „őreá, mint őszinte barátunkra mindig számíthatunk.”²⁵

A magyar küldöttség vonata május 10-én este nagy ováció közepette kifutott Londonból. *Bethlen* londoni benyomásai hatására a Magyar Távirati Iroda tudósítójának kijelentette: bízik a sikerben.²⁶ A siker még kétséges volt, de az biztos, hogy az eredeti magyar tervet el kellett vetni.

A miniszterek Londonból Róma felé tartó útjukon ismét pihenőt tartottak Párizsban, ahol javában folytak a Jóvátételi Bizottság tárgyalásai.

A magyar albizottság május 7-én kezdte meg az ügy vizsgálatát. A tárgyalás kezdetén a legkellemesebb meglepetést Olaszország okozta. Az olasz javaslat, *S. Armitage Smith* szerint még az angolnál is kedvezőbb volt, minthogy mellőzte a Népszövetség kikötését. Az olasz delegátus azt indítványozta, hogy a Jóvátételi Bizottság oldja fel a zálogjogokat, Magyarország pedig szerezzen kölcsönt ahol és ahogyan tud. Ez a javaslat megfelelt ugyan az eredeti magyar elképzeléseknek, de gyakorlatilag járhatatlan út

²⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—71 413

²⁶ MTI Magyar kiadás. 1923. máj. 11. — 3. kiad.

volt. Ugyanakkor az olaszok menteni akarván, ami menthető, szerették volna kikötni az állatszállítások továbbfolytatását. Az angol képviselő ellenzésére azonban elálltak ettől a kívánságuktól. A kisantant képviselője felvetette a jóvátétel kérdését. Ismét az angol képviselő volt az, aki kijelentette, hogy nem engedi a két kérdés összekeverését, azaz, hogy a kölcsönbe jóvátételt „keverjenek”, a kölcsönből jóvátételi célokra levonást eszközöljenek. A francia résztvevő egyelőre nem nyilatkozott, hanem azon fáradozott, hogy a határozathozatal időpontját elodázza.²⁷ Hallgatott a kisantant képviselője is.

Május 8-án *Nemes* gróf jelentette Rómából, hogy az olaszok véleménye szerint a baráti francia magatartásban igen kevésé lehet bízni, mivel a kisantant erős nyomást gyakorol a francia politikára.²⁸

Korányi május 10-én jelezte, hogy a kisantant államainak nyomása fokozódik. Véleményük az, hogy *Bethlen* erősítése kívánatos ugyan, de a magyar kérelmet csak feltételekkel látják teljesíthetőnek. Elsősorban arra nézve óhajtának garanciát, hogy Magyarország a kölcsönt nem fordítja fegyverkezési célokra. Franciaországban két vonal kezdett kialakulni. A hivatalos kormányálláspont merevedni látszott, amit egyes francia politikusok, mint például *M.G. Paléologue* szenátor, *A. Monzie* szenátor, *F.L. De la Barra* és mások igyekeztek enyhébb irányba terelni. *Korányi* úgy látta, hogy remény van Magyarország számára kedvezőbb álláspont kialakítására.²⁹ Ekkor már két konkrét javaslat volt a Jóvátételi Bizottság előtt. Az egyiket az angol és olasz, a másikat a francia bizottsági tag nyújtotta be. A két tervet megegyezett a zálogjog felfüggesztésében, de míg az angolok a helyreállítás gondját és ellenőrzését a Népszövetségre kívánták bízni, addig a francia terv fenntartotta, sőt lényegesen megerősítette a Jóvátételi Bizottság ellenőrzését s követelte, hogy a kölcsön egy részét jóvátételi fizetésekre használják fel.

Az angol bizottsági tag, valamint az angol sajtó azonnal fellépett a francia terv ellen. A *Times* kijelentette, hogy a francia javaslat elfogadása megsemmisítené Magyarország talpraállításának lehetőségét.³¹ A francia kormány álláspontja indokálul bizalmas

²⁷ OL. Küm. gazd. prol. 1923-6-54 200 (69 624)

²⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-54 200 (69 690)

²⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-54 200 (69 835)

³⁰ MTL. Magyar kiadás. 1923. máj. 10. — 3. kiad.; OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-70 281.

³¹ MTL. Magyar kiadás. 1923. máj. 12. — 3. kiad.; OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-70 281

körökben azt a körülményt jelölte meg, hogy a jóvátétel negligálása Magyarország esetében precedenst teremtené Németország számára. Május 12-én még úgy látszott, hogy a két álláspontot sikerül közös nevezőre hozni elsősorban abban a formában, hogy a franciák közelíteni fognak az angol állásponthoz.³²

A magyar alosztály május 12-én tárgyalta a két javaslatot. A francia javaslatot kiegészítették a természetbeni szállítások (állat, szén) továbbfolytatásának követelésével. Emellett javasolták egy bizottság kiküldését Magyarországra, amelynek a gazdasági helyzetet kellene megvizsgálnia. Heves vita után az angol—olasz 4, a francia javaslat 5 szavazatot nyert. Az előbbi négy szavazat az angol és az olasz bizottsági tag 2—2 szavazatából, az utóbbi öt pedig Franciaország 2, valamint Lengyelország, Csehszlovákia és Jugoszlávia 1—1 szavazatából tevődött össze. Románia és Görögország instrukció hiányában nem szavaztak. Mivel a határozathozatalhoz 6 szavazatra volt szükség, formális döntés nem történt. A magyar bizottság egyébként sem döntött végső fokon. A határozathozatalra a Jóvátételi Bizottság négy tagú csúciszerve volt hivatott, ez azonban megegyezés hiányában elodázta a döntést. Az ülésen az angol megbízott kijelentette, hogy a francia javaslat alapján az angol és amerikai pénzpiac nem tudna Magyarországnak kölcsönt nyújtani, s ezért a felelősséget Franciaországnak kellene viselnie. Az angol bizottsági tag még mindig remélte, hogy Franciaország beadja a derekát.³³

Rövid párizsi tartózkodását *Bethlen* felhasználta arra, hogy néhány fontos személyiséggel tárgyaljon. Mindenekelőtt *Poincaré*-val óhajtott volna találkozni, ez azonban az elnök távolléte miatt nem sikerült. Ehelyett *Perettinek* fejtette ki a magyar álláspontot. Rámutatott arra, hogy a most kialakulóban levő barátságos atmoszféra menthetetlenül megsemmisülne, ha a francia magatartás megghiúsítaná a kölcsön felvételét. *Peretti* kijelentette, hogy a franciák igyekeznek megfelelő formulát találni. *Khuen Héderváry Sándor* gróf *Seydoux*-val folytatott eszmecserét. Ennek alapján úgy látta, hogy a franciákat főleg a politikai kérdések érdeklik. *Seydoux* ugyanis kijelentette, hogy a most felveendő kölcsönből nem kellene jóvátételt fizetni, de később, ha Magyarország pénzügyi helyzete stabilizálódik, reparációs célból is vehetne fel kölcsönt.³⁴

³² OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—70 374

³³ OL. Küm. gazd. pol. 1926—6—70 376

³⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—70 485

3. Róma

Május 14-én *Bethlen* Rómába érkezett. A fogadtatás szívéllyességét tekintve Róma volt a fénypont. A fasiszta lapok a legmelegebben üdvözölték *Bethlent*, biztosítva arról, hogy ha sehol másutt, Olaszországban megértő barátokra talál, mivel Magyarország ügye Olaszország ügye is.³⁵ Nemsokkal megérkezése után *Mussolini* fogadta a miniszterelnököt,³⁶ majd *Contarinivel*, a külügyminisztérium vezértitkárával folytatott hosszas megbeszélést, ami nem annyira a közvetlenül napirenden levő kérdésekre, mint inkább általános külpolitikai kérdésekre és a távoli jövőre vonatkozott.³⁷

Május 16-án *Mussolini* ebédet adott *Bethlen* tiszteletére. Fogadta az olasz királyné, azután L. *Federzonival*, majd ismét *Mussolinival* tárgyalt. Az időközben szintén Rómába érkezett magyar pénzügyminiszter olasz kollegájával, A. De *Stefanival*

³⁵ Epoca, 1923. máj. 15.

³⁶ MTI. Magyar kiadás. 1923. máj. 12. — 12. kiad.

³⁷ Contarini kijelentette, hogy Olaszország *jelenleg* békés politikát követ, de Magyarországot az adott helyzet által nyújtott lehetőség szerint támogatni kívánja. A beszélgetés további folyamán mellőzte a hivatalos olasz politikát és a távoli jövő eshetőségeiről beszélt. Hangsúlyozta, hogy Magyarország helyzete tarthatatlan s megkérdezte, hogy *Bethlen* miként képzeli országa területi helyzetének alakulását. *Bethlen* kijelentette, hogy Magyarország igényt tart az egész Felvidékre. Hozzátette, hogy nézete szerint Csehszlovákia nem állhat fenn sokáig. A horvátokat azonban nem akarja visszaesztatolni, mivel azok a magyarokkal azelőtt sem tudtak megférni. Igényelné viszont Jugoszláviától a Duna—Dráva—Mura vonaltól északra fekvő területet és általában a többségében magyarlakta részeket. Romániával kapcsolatban fennálló követelésekről *Bethlen* nem nyilatkozott. Ezzel szemben azt állította, hogy a kisantant politikai nyomásának célja, hogy Magyarország belépjen a kisantantba. Nézete szerint a nehéz helyzetből úgy lehetne szabadulni, ha Olaszország közvetítésével közeledést lehetne létrehozni Magyarország és Románia között. Kijelentette, hogy amennyiben sikerül az erdélyi kérdést megoldani és biztosítani az ottani kisebbségek sorsát, semmi akadálya nem lenne a magyar—román jóviszonynak. Hangoztatta, hogy Magyarország számára a csehszlovák és jugoszláv kérdések megoldása nagyfontosságú, tekintve, hogy számolni kell az „oroszhatalom” feltámadásával, ami azt eredményezné, hogy a két szláv ország „Oroszországra támaszkodva megfojthatná” Magyarországot. Véleménye szerint erre az időre vissza kell állítani a Kárpátok vonalát, mert enélkül Magyarország nem védhető. Contarini megjegyezte, hogy ugyanez a veszély Romániát is fenyegeti. Indokolt tehát a jobb viszony létesítése a két ország között. Ilyen formában Contarini hajlandónak mutatkozott a Magyarország és Románia közötti közvetítésre. Közelinek látta az európai status quo átalakulásának időpontját, amikor a fent említett kérdések is napirendre kerülhetnek. OL. Küm. res. pol. 1923—41—314.

folytatott megbeszélést, majd a Banca Roma igazgatójával találkozott. Bethlen beszélgetett az angol nagykövettel s a pápánál is megjelent magánkihallgatáson. A megbeszéléseken, azon túlmenően, hogy mind *Mussolini*, mind *Contarini* biztosította *Bethlent* tervezett akciójának támogatásáról, tisztázódott néhány más kérdés is. Szóba került többek között a királykérdés, s kiderült hogy Olaszország nem gördítene akadályt az elé, hogy amint *Bethlen* felvette, a királyi trónt Magyarországon egy későbbi alkalmas időpontban *Albrecht*, vagy *József* királyi herceggel töltsék be. Külpolitikailag Olaszország szívesen vett és támogatott volna egy magyar—román közeledést, hajlandónak mutatkozott Szlovákiát magyar érdekszférának tekinteni, de Horvátországot kifejezetten olasz érdekeltségnek tartotta.³⁸ Az olasz sajtó mindvégig szívélyesen foglalkozott a magyar kérdéssel és nem egy lap a magyar—olasz szövetség szükségességét hangoztatta.³⁹ A magyar delegáció május 21-én Bécsen keresztül hazautazott⁴⁰ anélkül, hogy a háromhetes utazgatás eredményéről a legcsekélyebb fogalma lett volna.

4. A Jóvátételi Bizottság döntése

Párizsban eközben a zálogjog kérdése válságos napjait élte. Most már elodázhatatlan volt a Jóvátételi Bizottság döntése. Miután az albizottság, mint konzultatív fórum, elvégezte a maga munkáját, a *Barthou*, *Armitage Smith*, *Salvago Roggi*, *Mrozowsky* négyesen, s voltaképpen a francia elnök szavazatán múltott minden. Igaz, hogy a lengyel külügyminisztérium újlag megígérte a varsói magyar követnek Lengyelország támogatását, mégsem lehetett kétséges, hogy a kisantantot is képviselő lengyel delegátus csakis a francia javaslat mellett szavazhat.⁴¹ A francia álláspont viszont az utolsó perceig kétséges volt. A döntést húzták-halasztották, s végleges időpontnak csak május 23-át jelölték ki. *Barthou* és több más politikus is igyekezett a kormányt az angol javaslatához való közeledésre bírni.⁴² A pénzügyminiszter, akivel *Kállay* és *Korányi*

³⁸ MTI. Magyar kiad. 1923. máj. 16. — 14. kiad; máj. 17. — 13. kiad; máj. 18. — 16. kiad; 21. 1. kiad; Küm. res. pol. 1923—41—314.

³⁹ MTi. Magyar kiad. 1923. máj. 23. — 3. kiad; 14. kiad.; 16. kiad.

⁴⁰ Uo. máj. 23.— 2. kiad.

⁴¹ Woroniecki herceg, a lengyel külügyminisztérium politikai osztályának vezetője közölte, hogy a lengyel delegátus utasítást kapott a magyar kérdés támogatására abban az esetben, ha ez ellen a francia kormány nem tiltakozik. OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—71 414

⁴² OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—70 722

megbeszélést folytatott, nem zárkózott el a francia javaslat módosítása elől, de leszögezte, hogy a francia kormány nem engedhet a jóvátétel kötelező megfizetésének elvéből.⁴³

A francia kormány a kisantant állásfoglalásának kialakulására várt. A kisantant államait bizonyos mértékig váratlanul érte a magyar akció. Erre mutatott, hogy Románia jóvátételi képviselője első alkalommal az albizottságban instrukció híján nem szavazott, s hogy *Beneš* a maga részéről olyan kijelentéseket tett, amelyekről utóbb kiderült, hogy nem egyeznek a jugoszláv nézetekkel.

A franciák halogatása — *Korányi* párizsi magyar követ szerint — azt eredményezte, hogy a kisantant időt nyert álláspontjának összehangolására és ellenakció indítására.

A kisantant államainak május 9-iki együttes lépése, amely ellenkezett *Beneš* korábbi kedvező nyilatkozatával, alátámasztotta az intranzigens francia politikusok álláspontját. *N. Pašić* jugoszláv miniszterelnök még külön is szemrehányást tett a belgrádi francia követnek amiatt, hogy kormánya egyáltalán megengedte *Bethlen* párizsi látogatását. A csehszlovák kormány pedig azt sérelmezte, hogy nem küldték a magyar minisztereket Prágába és Belgrádba.

Mindezek ellenére a párizsi magyar követ komoly reményt látott arra, hogy Franciaország végül is elfogadja az angol javaslatot. Ezeket az okokat május 16-án keltezett jelentésében így foglalta össze: „... Helyzetünk eléggé helyes felismerése, valamint az a törekvés, hogy Magyarországon — távol jövőben várható eshetőségekre — a francia politikára nézve kedvező hangulatot teremtsenek, hogy aránylag csekélyebb jelentőségű konkrét kérdésben ne kerüljenek ellentétbe Angliával, sőt még Olaszországgal is, hogy a világ előtt ne tűnjék fel Franciaország minden legyőzöttel szemben intranzigensnek, talán nem utolsó sorban az a megfontolás is, hogy kérelmünk elutasítása, amely a Népszövetség híveinek körében melegen óhajtott alkalomtól ütné el a Népszövetséget jelentőségének tettekkel való bizonyításától, végül talán az a körülmény is, hogy a kormány a miniszter urak elég meleg fogadásával kissé — hogy úgy mondjam — elgaloppírozta magát, azután most nehezen foglalhat el ellenségesen tagadó álláspontot, tehát sok ok teszi kívánatosná a francia kormánynak, hogy kérésünk teljesítése elé mégse gördítsen komoly akadályokat...”⁴⁴ Természetesen magyar és angol részről is igyekeztek megtenni a szükségesnek vélt lépé-

⁴³ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—70 730

⁴⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—72 112.

seket. *Korányi* ismét *Seydoux* francia külügyminisztériumi osztályezetőtől kért találkozót,⁴⁵ az angol kormány interveniált javaslatát támogatása érdekében,⁴⁶ *Baldwin* pénzügyminiszter pedig nyilvánosan bejelentette, hogy a Népszövetség és Anglia támogatni kívánja Magyarországot.⁴⁷ Nyilatkozata a francia kormánynak szólt.⁴⁸

A Jóvátételi Bizottság végül is 1923. május 23-án hozott határozatával a magyar várakozásokkal szemben az eredeti francia javaslatot fogadta el. A négy szavazat egyenlő megoszlása következtében *Barthou* elnök második szavazata döntött.⁴⁹ Magyarországra azonban az első hír olyan formában érkezett a távirati ügynökség tévedése folytán, amiből arra lehetett következtetni, hogy a francia javaslatot lényegesen módosították. A Havas Iroda által leadott hír ugyanis nem tartalmazta a Jóvátételi Bizottság határozatának azt a mondatát, amely szerint a kölcsön összegéből egy még meghatározandó rész levonható a jóvátétel céljára.⁵⁰ A határozat emellett kimondta, hogy a bizottság ellenőrizni kívánja a kölcsön felhasználását és Magyarországnak továbbra is teljesítenie kell az állat- és szénzállításokat.⁵¹ *Bethlen* e határozattal kapcsolatban két nyilatkozatot adott a sajtónak: egy bizakodót az első téves információ alapján május 24-én,⁵² és a hivatalos szöveg ismer-

⁴⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-71 419

⁴⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-71 420.

⁴⁷ MTI. Magyar kiadás. 1923. máj. 22. — 1. kiad.

⁴⁸ Május 23-án a *Times*, Sir William Good nyilatkozatát közölte, a *The Economic Review* pedig Popovics Sándor, *Magyarország szanálása* c. cikkét. MTI. Magyar kiadás. 1923. május 23. — 3. és 9. kiad.

⁴⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-71 850.

⁵⁰ A MTI május 24-én felvilágosítást kért a Havas ügynökségtől e mondat értelmezésére vonatkozóan. Ugyanezen a napon a következő választ kapta: „A Jóvátételi Bizottság felvilágosítása szerint a magyar kölcsönre vonatkozó május 23-i határozatban foglalt korlátozások a következők szellemében magyarázandók: Valahányszor a Jóvátételi Bizottság kölcsön kibocsátására hatalmazza fel Magyarországot, fenntartja magának a jogot, hogy a kölcsön összegéből a jóvátétel céljaira előre levonjon egy részt, amely előzetesen nem lévén megállapítva a nullától az egész jegyzett kölcsönösszeg erejéig terjedhet.” MTI. Magyar kiadás, 1923. máj. 26. — 1. kiad.

⁵¹ MTI. Magyar kiadás. 1923. máj. 23. — 5. kiad.; máj. 24., máj. 26. — 1. kiad.; máj. 27. — 2. kiad.; máj. 29. — 2. kiad.; OL. Kozma iratok 1. cs. 2. sz. adatgyűjtemény 1920-tól 1924. májusig. 40 és 44 l.; — OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-73 514. — A Jóvátételi Bizottság május 23-i határozatának eredeti szövege és a magyar kormányhoz intézett jegyzéke.

⁵² MTI. Magyar kiadás. 1923. máj. 24. — 5. kiad.

retében máj. 28-án egy másikat, amelyben kijelentette, hogy a határozat alapján a kölcsön felvétele nem látszik biztosítottnak.⁵³ Az angol lapok felháborodással fogadták a francia magatartást, amit az európai konszolidáció elleni merényletnek bélyegezték.⁵⁴

⁵³ MTI. Magyar kiadás. 1923. május 28. — 5. kiadás.

⁵⁴ Több londoni lap közölte William Good nyilatkozatát, amelyben a kisantant vádjait utasította vissza. MTI. Magyar kiadás. 1923. máj. 25. — 2. kiad. — A Daily Herald *Szabotázs* cím alatt foglalkozott a határozattal. U o. A Nation c. lap szerint Franciaország akadályozza Európa újjáépítését. U o. máj. 28. — 2. kiad. — A Times máj. 25-én *Elszasztott alkalom* címen közölt hosszú cikket a határozatról s megállapította, hogy az elfogadott francia javaslat lehetetlenné teszi a kölcsönt, de hozzátette, hogy az ajtó nem zárult be végleg, mivel az angol kormány nem tesz le Magyarország szanálására irányuló szándékáról. A cikk szerint fontos a kisantant barátságosabb magatartása Magyarország iránt. Helyes, ha ezek az államok megfontolják, mit jelent számukra Nagy-Britannia barátsága és támogatása. Anglia nem kívánja bolygatni a szerződéseket, de óhajtja az utódállamok normális együttműködését. U o. máj. 26. — 1. kiad. — Megrótta a francia magatartást a Manchester Guardian is. U o. — A Daily News szerint a francia javaslat elfogadása hátráltatni fogja a közép-európai kérdések megoldását. U o. — Az Observer annak a reménynek adott kifejezést, hogy Franciaország megismerve Magyarország tényleges helyzetét, mégis lemond a jóvátétel követeléséről. U o. máj. 23. — 2. kiad. — Hasonló értelemben nyilatkozott *William Good* a MTI munkatársának máj. 29-én. U o. 6. kiadás.

V.

ALKUDOZÁSOK 1923 JÚNIUS—AUGUSZTUSBAN

1. Az antantországok ellentéteinek kiéleződése

A magyar minisztertanács május 31-én vitatta meg a helyzetet és az abból adódó teendőket. *Bethlen* kifejtette, hogy a Jóváételi Bizottság által megszabott „... feltételek mellett nem is lehetünk olyan helyzetben, hogy kölcsönt kapjunk, de nem is vagyunk hajlandók arra, hogy ilyen feltételek mellett magunknak kölcsönt szerezzünk.” Közölte, hogy angol diplomáciai személyek, akikkel *William Good* Londonba utazva tárgyalt, azt tanácsolták, hogy a magyar kormány intézzon jegyzéket az angol és olasz kormányhoz és kérje meg azokat, hogy vegyék újból fontolóra a magyar kormány kérését. Megígérték, hogy Anglia egy ilyen jegyzék birtokában újabb akciót indít a nagyhatalmaknál, elsősorban Franciaországnál, és pressziót gyakorol a kisantantra.¹ A minisztertanács határozata alapján elkészült az említett tartalmú jegyzék, amit a kormány megküldött a londoni, párizsi, római, varsói, bukaresti, prágai, belgrádi és bécsi magyar követeknek.²

¹ OL. MT. jkv. 1923. máj. 31.

² A követeknek szóló kísérő irat a máj. 23-i határozat feltételeinek összefoglalása után a következőket tartalmazta: „Mivel ezen feltételek, tekintettel az angol és az amerikai pénzügyi körök felfogására, nyilvánvalóan lehetetlenné teszik a magyar kormány által sürögösen szükségelt nemzetközi kölcsönök rövid időn belül való elnyerését, a magyar kormány elhatározta, hogy az összes hatalmakhoz, amelyek a Jóváételi Bizottságban képviselve vannak, egy identikus jegyzékkel fordul, melyben a fenti körülményt kifejti és utalva Magyarországra mindinkább súlyosbodó pénzügyi helyzetére, amely legalábbis egy rövid lejáratú kisebb kölcsön azonnali felvételét égetően szükségessé teszi, arra kéri őket, hogy odahassanak, miszerint a Jóváételi Bizottság ismert határozatát tegye újabb megfontolás tárgyává és módosítsa olyképpen, hogy Magyarországnak lehetővé tétessék azon kölcsönök haladék nélküli felvétele, melyek nélkülözhetetlenek avégből, hogy egy pénzügyi katasztrófa és annak beláthatatlan következményei elkerültessenek. — Méltóságod kizárólag saját bizalmas információjára hozzátesszem, hogy ezen lépés az angol kormány biztatására történik, amely kilátásba helyezte támogatását.” — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—73 617

Magyar részről igyekeztek eleget tenni az angolok minden óhajának. *Kállay* pénzügyminiszter angol tanácsra utasítást adott az olasz devizaigények legelőzékenyebb kezelésére, s ugyanakkor beszüntette a 80 milliós francia kölcsön esedékes kamatainak fizetését.³ *Curzon* tanácsát, hogy segítsék elő a tárgyalások tartama alatt a katonai ellenőrző bizottság munkáját,⁴ úgy értelmezték, hogy igyekeztek eltüntetni a bizottság elől minden olyan nyomot, amelyben fennakadhatna. A honvédelmi miniszter 1923. június 7-én kelt körlevele a vegyesdandár parancsnokságoknak, a Honvédelmi Minisztérium katonai közigazgatási központ főnökének stb. elrendelte az összes vonatkozó intézkedések pontos és szigorú betartásával annak megakadályozását, hogy a Katonai Ellenőrző Bizottság Magyarország ellen felhasználható adatokat szerezzen. A körrendelet megállapítja, hogy „... a kisentente államai, de talán Franciaország is a kölcsön kiutalása kérdésében támasztott állásfoglalásukat tárgyi bizonyítékokkal fogják megalapozni akarni... Tény az, hogy már 2–3 hét óta az ellenőrző bizottság lényegesen élénkebb tevékenységet fejt ki, és különösen ott óhajt mélyebb betekintést szerezni, ahol az, tudomása szerint, reánk nézve legkellemetlenebb. Ha az ellenőrző bizottságnak sikerül ilyen bizonyítékokat ellenünk szerezni, akkor az a jelen időpontban természetszerűleg nemcsak honvédségünkre, de általában az egész országra nézve még sokkal súlyosabb következményekkel járhat, mint azelőtt, mert egyúttal gazdasági talpraállásunknak a bizonytalanba való kitolását jelentheti.” A rendelet a továbbiakban előírja, hogy az ellenőrző bizottsággal szemben fokozottabb előzékenységet tanúsítsanak „... főleg azért, hogy azon külföldi államoknak, melyek ügyünket immár megérteni kezdik, érdekünkben kifejezendő magatartásukat megkönnyítsük.”⁵ A június 13-án átnyújtott magyar jegyzéket, amelyben a kormány hivatalosan kérte a Jóvátételi Bizottság határozatának módosítását, másnap nyilvánosságra hozták.⁶ Az átadás alkalmából *Szapáry* londoni magyar követ szóbelileg tiltakozott *Crowe* államtitkárnál az ellen, hogy a magyar kölcsöntárgyalásokba *Beneš* csehszlovák külügyminisztert bevonják. *Szapáryt* *Lampson* tájékoztatta arról, hogy a kisantant egy leg-

³ OL. Küm. gazd. pol. 1923–12–71 849

⁴ A katonai ellenőrző bizottság a trianoni békeszerződés értelmében a szerződés katonai vonatkozású rendelkezéseinek végrehajtását ellenőrző hatáskörrel 1920-ban kezdte meg tevékenységét. A magyar kormány már 1922 őszén befejezettnek tekintette munkáját. Kérte, hogy szeptember 1-től hívják vissza a bizottságot. OL. MT. jkv. 1922. aug. 15.

⁵ OL. Küm. res. pol. 1923–41–331.

⁶ MTI. Magyar kiadás 1923. jún. 14. — 7. kiad.

utóbb Magyarországon megtalált elrejtett fegyverrakomány ügyét igyekszik felhasználni a kölcsön elleni érvként.⁷ A párizsi követ *Laroche*nak nyújtotta át a jegyzéket, aki a határozat módosítását lehetetlennek minősítette arra hivatkozva, hogy a kisantant az eredeti határozatot is ellenezte. *Korányi* kifejtette, hogy a Jóvá-tételi Bizottságnak, amely elismerte Magyarország rászorultságát a külföldi tőke segítségére, olyan határozatot kellene hoznia, amely a kölcsön felvételét lehetővé teszi. *Laroche* ezzel szemben Jugoszlávia érdekeit hangoztatta, a magyar követ viszont úgy vélekedett, hogy a kölcsön nélkül Magyarország nem lesz abban a helyzetben, hogy akár Jugoszláviának, akár másnak fizessen. Igyekezett kimutatni *Laroche* Magyarország gazdagságáról kialakult elképzelésének aaptalanságát. *Laroche* erre a kisantant által követelt garanciákat emlegette, s kijelentette, hogy a magyar kormány érvelése azonos a németével. *Laroche* elutasító viselkedése után *Korányi* szükségesnek tartotta, hogy *Peretti*vel, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjével is beszéljen.⁸ *Peretti* lényegesen készségesebb volt és Franciaország nehéz helyzetére hivatkozott. Azt hangoztatta, hogy Franciaország kénytelen figyelembe venni az adott viszonyok között a kisantant kívánságait s megemlítette, hogy a német kérdés kieleződése miatt rettegnek minden precedenstől.⁹ *Rubido-Zichy István* báró magyar követ június 14-én nyújtotta át a magyar jegyzéket *Gheorge Ion Duca* román külügyminiszternek. *Duca* úgy vélekedett, hogy nehéz lesz kielégítő megoldást találni, mivel Magyarország leromlott gazdasági viszonyai elsősorban a propaganda és fegyverkezés költségeire vezethetők vissza. Igazolással felemlítette a Magyarországon nemrég feltárt hadfelszerelési készleteket, s kijelentette, hogy a magyar politika célja az ország területi integritásának erőszakos helyreállítása.¹⁰ Valamivel később a román külügyminisztérium vezértitkára főnöke nevében egyenesen közölte, hogy Románia nem járul hozzá a határozat módosításához.¹¹ Nem helyezte kilátásba támogatását *Beneš* csehszlovák külügyminiszter sem, elzárkózása indokaként a határincidenseket hozva fel.¹² Kedvezőbb fogadtatásban részesült a jegyzék Jugoszláviában. *Ninčić* június 8-án a szkupcsinában viharos tüntetés közepette elmondott magyarelles

⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-76 153.

⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-76 915.

⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-76 151.

¹⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-76 152

¹¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-77 035.

¹² OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-76 521; 77 710.

beszéde¹³ ellenére kijelentette, hogy a jegyzéket tanulmányozni fogja, tekintve, hogy Magyarország talpraállítása szomszédainak is érdeke.¹⁴ Jóindulatúan fogadta a jegyzéket *Seyda* lengyel külügyminiszter is.¹⁵ Franciaország és a kisantant ellenzésével elsősorban az angol diplomácia szállt szembe. 1923. július—szeptember között hosszas diplomáciai harc zajlott le, amelynek központja sokkal inkább London, mint Budapest volt. A magyar kormány az angol nézet győzelmében volt érdekelve, semmiképpen nem kívánta azonban kapcsolatainak megromlását Franciaországgal sem, ezért igyekezett csendben maradni, s bizonyos esetekben a semleges-ség öltönyét vette magára, bizonygatva, hogy az angol kormány követelése az angol kormány saját ügye, amit a franciáknak az angolokkal kell elintézniük.

A magyar kormány tevékenysége ebben az időszakban úgyszólván információk szerzésére szorítkozott. Ugyanakkor a nemzetközi pénzügyi piac helyzetével és a kölcsön-források fel-derítésével foglalkozott.¹⁶

Időközben Londonban tárgyalások indultak egy esetleges csehszlovák kölcsönre vonatkozóan. Csehszlovákia magatartása a magyar kölcsön ügyében a tárgyalások hatása alatt ismét megváltozott. A londoni pénzügyi körök ugyanis világosan kijelentették, hogy Csehszlovákia csak abban az esetben számíthat az angol tőke megmozdulására, ha nem gátolja a magyar kérdés elintézését az angol tervezet értelmében.¹⁷ A csehszlovák álláspont módosulá-

¹³ MTI. Magyar kiadás. 1923. jun. 9. — 1. és 4. kiad.

¹⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—76 154.

¹⁵ Apor varsói követ sugalmazása alapján a lodzi textilgyárosok exponense felkereste a külügyminisztériumot s kérte a Magyarországra nézve kedvező szavazást arra hivatkozva, hogy ebben az esetben posztó-beviteli kedvezményt kapnának a magyar kormánytól. OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—76 915. Ezzel kapcsolatban Apor javasolta, hogy a lengyel delegátus, nem törődve a francia állásponttal, lépjen önálló útra. Lengyelország tegyen lépést a Quai d'Orsay-n, s jelentse ki, hogy Lengyelország saját kereskedelmének érdekében támogatja a magyar zálogjog felfüggesztését. Az osztályvezető megígérte, hogy megfontolja a dolgot. — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—80 209.

¹⁶ 1923 júniusában sikerült realizálni egy 10 millió frankos svájci kölcsönt, amit a Société de Banque Suisse által vezetett pénzügyi csoport nyújtott a Pénzügyi Képzési Központnak a m. kir. államkincstár, az Angol-Magyar Bank Rt., a Magyar Általános Hitelbank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank egyetemleges kezessége alapján. — OL. MTI. jkv. 1923. június 28. Iratok az ellenforradalom történetéhez II. 1921—1924. 389—390. 1.

¹⁷ Times, 1923. jún. 28. — MTI. Magyar kiadás. 1923 jún. 28. — 7. kiad.

sát július 12-én közölte a magyar kormánnyal a budapesti francia követ,¹⁸ s erre vallottak *Beneš* nyilatkozatai is, amelyeket londoni tartózkodása alatt az angol lapoknak adott.¹⁹

A csehszlovák kormány álláspontjának megváltozása zavart és bosszúságot keltett Párizsban. A francia diplomáciának a kisantant ellenkezése jórészt csak ürügyül szolgált. Franciaország számára két kérdés volt lényeges, a precedens és a Jóvátételi Bizottság primátusának megőrzése, az úgynevezett népszövetségi út elvetése. Ehhez támaszt jelentett a kisantant álláspontja, amit azonban ezúttal Nagy-Britanniának sikerült megbontania. A francia kormány nagy figyelemmel várta a kisantant végleges állásfoglalásának a kialakulását, amire a Sinaiában megtartott konferencia volt hivatott.

Addig — noha a Jóvátételi Bizottság több ülést tartott, — érdemleges határozat nem született. A magyar alosztály tagjainak egyetlen részletkérdésben sem volt egységes álláspontjuk. Már az a jelentés sem volt egységes, amit a pénzügyi bizottság adott át az alosztály részére. A pénzügyi bizottság angol tagjai szerint a magyar kérdésnek feltétlenül eleget kell tenni, a többiek szerint viszont erre semmi ok nincs, mivel a kérés nem tartalmaz új mozzanatot. A franciák által sürgetett bizottság kiküldését viszont az angol delegátus tartotta meddőnek, mivel a magyar kormány, amelyhez a küldöttség menne, nem tudja, hogy voltaképp milyen feltételek mellett kaphat, illetőleg, hogy egyáltalán kaphat-e kölcsönt.²⁰ Magyar részről megkísérelték, hogy személy szerint a Jóvátételi Bizottság elnökére, L. *Barthour*a gyakoroljanak nyomást. Erre a célra Basil B. *Zaharov*, a Vickers cég részvényesének közbenjárását igyekeztek igénybe venni. *Szapáry* londoni követ felkereste Párizsban *Zaharov*ot és közölte vele, hogy a Vickers cég nagy megrendeléseket kaphatna Budapesten, ha a Jóvátételi Bizottság teljesítené a magyar kérést. Helyes lenne tehát, ha *Zaharov* ebben az irányban befolyásolná *Barthout*, aki „fülig el van adósodva” nála. *Zaharov* megígérte, hogy *Szapáry* kérését teljesíti.²¹ A Jóvátételi Bizottság július 3-án foglalkozott a magyar üggyel, de csak a bizottság kiküldését tárgyalta. Az angol delegátusok ellene foglaltak állást. Javasolták, hogy amennyiben a bizottság mégis útrakél, úgy minél kevesebb tagot számláljon, és Magyarország viszonyainak tanulmányozása mellett keressen kapcsolatot azokkal a körökkel,

¹⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 433.

¹⁹ MTI Magyar kiadás 1923. júl. 13. — 1. kiad.; júl. 16. — 8. kiad.; júl. 21. — 7. kiad.

²⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—78 022.

²¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—80 990

amelyek hajlandók lennének Magyarországnak kölcsönt nyújtani, hogy feltételeiket megismerjék.

A bizottság semmiféle érdemleges álláspontot nem alakított ki s a francia körök jelezték, hogy a bizottság kiküldése is csak időnyerési célt szolgál, megállapításainak semmiféle hatása nem lesz, jelentését a Jóvátételi Bizottság egyszerűen ad acta teszi majd. A bizottság azzal fedezte tanácsstalanságát, hogy a magyar jegyzékről, amely a határozat módosítását kérte, — egyszerűen nem vett tudomást, azzal az indokkal, hogy a jegyzéket a kormányokhoz, és nem a Jóvátételi Bizottsághoz intézték.

A magyar zálogjog ügyében két konkrétum jutott a magyar kormány tudomására. Az egyik szerint a brit megbízottak hivatalosan megerősítették a korábban csak a sajtóból kikövetkeztethető ténytet, hogy a kisantant államai az Angol Banktól azt az értesítést kapták, hogy kölcsönre csak abban az esetben számíthatnak, ha nem gáncsolják el Magyarországot megsegítését. A másik hír szerint *Barthou* mind jobban eltért a már korábban sem teljes meggyőződéssel vallott francia nézettől. Véleményének megváltozása fakadhatott abból a tényből „... hogy az utolsó napokban élénk sürgönyváltást folytatott . . . Washingtonnal és New-Yorkkal.”²²

Égyelőre azonban a Jóvátételi Bizottság nem tudott jobbat kitalálni, minthogy állandóan halogassa a kérdés megoldását. Ennek egyik oka volt a kisantantnak az a bejelentése, amely szerint nem nyugodnék bele abba, hogy Magyarország kérdése előzetes beleegyezése nélkül rendeztessék.²³ A kisantant beleegyezésének feltételeit azonban még ki kellett alakítani, jöllehet az alapelvek már világosak voltak. A kisantant államai úgy vélték, hogy hozzájárulásukat nemcsak Magyarországgal szemben értékesíthetik jó áron, hanem a nagyhatalmaktól is különféle kedvezményeket kaphatnak.²⁴

Ebben az időben a magyar kormánnyal a lényegét illetően szóba sem álltak. A kisantant államai a Sinaiában tervezett konferenciára készülődtek, a nagyhatalmak pedig várták a konferencia eredményét. Anglia azzal a reménnyel, hogy fellépése meghozza a kívánt sikert, a francia diplomácia elvárva, hogy a kisantant nem adja be a derekát. A magyar jegyzékre hivatalos válasz sehonnan, még az olasz kormánytól sem érkezett.²⁵ A franciák főleg abban az irányban igyekeztek nyomást kifejteni, hogy az angolok mondjanak le a népszövetségi útról. *Jean Herbert* e követelés felállításáért

²² OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—78 577

²³ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—78 793.

²⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—78 794.

²⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—82 073.

Goodot tartotta felelősnek. „Szerinte — írta 1923. július 19-én *Korányi* — az angol bankok nem ragaszkodtak volna a Népszövetséghez és a kölcsönnek jóvátételtől való mentességére vonatkozó kikötéséhez, sőt azt nem is állították volna fel, ha Good nem erőlteti.” *Korányi* kitért a kérdés elől, mondván, hogy nem ismeri *Good* szerepét, de tudja, hogy Londonban a magyar minisztereknek tudomására hozták ezt a kikötést. A továbbiakban *Korányi* így érvelt: „Elvégre nekünk . . . közönyös, hogy ki adná a kölcsönt, ha olyan feltételek mellett kapjuk, melyek politikailag és gazdaságilag ésszerűek, de sajnos *Lasteyrie* pénzügyminiszter úr (a francia pénzügyminiszter — Sz. O. M.) előttem jelentette ki *Kállay* pénzügyminiszterünknek, hogy Franciaország nem adja a szükséges kölcsönt. Ha tehát Anglia s mögötte Amerika hajlandó a kölcsönt nyújtani, de feltételeket szab, amelyek a mi érdekeinket nem érintik, nem lehet rossz néven venni, ha mi azokhoz igyekszünk alkalmazkodni.” *Korányi* megkérdezte *Herbert*-t, milyen tanácsot tudna adni Magyarországnak magatartását illetően, de választ nem kapott. „Kifejtettem erre — folytatja a jelentést a párizsi követ —, hogy tulajdonképpen ebben a helyzetben nem mi állunk szemben sem Franciaországgal, sem Angliával, hanem — ami reánk nézve nagyon kínos, — ezek egymással. Mivel a bizottság határozata folytán nem kaptunk kölcsönt, az állam érdekében kötelességünk volt kérni a határozat módosítását, hogy kölcsönt kaphassunk. Mi csak ezt a természetes kívánságot terjesztjük elő, de a két hatalom vitájában semmi szerepünk nem lehet.” *Herbert* elismerte, hogy legalábbis veszélyes lenne, ha a magyar diplomácia beavatkoznék.

Korányi érvelése természetesen az igazságnak csak egy részét tartalmazta, amennyiben érthető okok miatt elhallgatta a kérdés másik oldalát, hogy t. i. a kormány ha kaphatna sem venne fel ilyen feltételek mellett kölcsönt. A beszélgetés végén *Herbert* azzal indokolta Ausztria és Magyarország eltérő kezelését, hogy „. . . Ausztria hajlandó volt a kölcsön engedélyezése fejében lényegében feláldozni a politikai önállóságát is. Magyarországról pedig tudják, hogy erre nem hajlandó. Erre azt kérdeztem — írja *Korányi* — hogy a francia csoport véleménye szerint kívánatosnak tartják-e miután a békeszerződésben és számos hivatalos kijelentésben olyan nyomatékkal hangsúlyozta Franciaország állami függetlenségünk biztosítását, hogy most ettől megfosztassunk. Azt felelte, hogy erről szó sem lehet, de a tény az, hogy Ausztria ezzel segített magát.”²⁶

²⁶ *Korányi* jelentésében közölte *Herbert* nézetét, amely szerint *Bethlen* alapot teremtett a kisantant vádjának, hogy „Magyarország a nagy

A francia kormány tiltakozását a népszövetségi út ellen még élesebben kifejezésre juttatta *Peretti*, a francia külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. *Korányival* beszélgetve, a Népszövetség említésére idegesen és rideg hangon kijelentette, hogy *Poincaré* semmi esetre sem fogja ezt a tervet elfogadni és bármi történik is, nem engedi, hogy amint Anglia szeretné, a Népszövetség átvegye a Jóvátételi Bizottság szerepét. *Peretti* kijelentette, hogy Anglia akadályozza meg a kölcsönt lehetetlen feltételeinek felállításával, s ezért Magyarországnak kérnie kellene ezek elejtését. *Korányi* megismételte a *Herbert*nek mondottakat: Magyarország nem avatkozhat be Anglia és Franciaország vitájába, de miatta el nem pusztulhat. *Peretti* a továbbiakban kijelentette, hogy Anglia hiába fenyegeti a kisantantot a kölcsönök megtagadásával, ez a módszer nem vezet sikerre. Végül megjegyezte: „Semmi esetre sem engedjük meg, hogy a népek szövetsége a Jóvátételi Bizottság hatáskörébe ártsa magát, de annak nincs semmi akadálya, hogy a Jóvátételi Bizottság a határozat végrehajtásával a Nemzetek Szövetségét bízva meg.”²⁷ A sinai konferencia előtt *Beneš* csehszlovák külügyminiszter Londonban és Párizsban járt. Többek között tárgyalt *Barthouval*, a Jóvátételi Bizottság elnökével is, aki a tanácskozás után úgy látta, hogy a magyar kölcsön ügyében rövidesen sikerül megoldást találni. *Barthou* ezért javasolta, hogy a Jóvátételi Bizottság tanácskozását addig függeszék fel.²⁸

2. A sinai konferencia

Magyar és angol körökben jó reménnyel néztek a sinai konferencia elé. Július 6-án a varsói magyar követ felterjesztette a lengyel kormány kedvező válaszát a júniusi magyar jegyzékre.²⁹ Ez jelezte, hogy lengyel—kisantant közös ellenállás semmiesetre sem fog kialakulni. Előrevetette árnyékát az is, hogy a sinai

kölcsön közbevetésével akar szabadulni a jóvátétel lehetőségétől.” — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—81 140.

²⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—85 385.

²⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—80 902.

²⁹ A jegyzékben kifejtették, hogy a lengyel kormány, mivel meg akarja könnyíteni a magyar kormány számára a kívánatos kölcsön felvételét, lépéseket tesz ennek érdekében az illetékes kormányoknál. Apor kérdésére szóban közölték, ez annyit jelent, hogy a nagy és kisantant kormányainál akreditált lengyel követek kijelentik, hogy a lengyel kormány saját gazdasági érdekei miatt a magyar kölcsön elintézését kívánja. — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—82 248.

konferencia tervezett meglepetése, Lengyelország csatlakozása a kisantanthoz elmarad. Viszonylagos enyhülés mutatkozott a csehszlovák és román hivatalos személyek kijelentéseiben is. *Beneš* külügyminiszter a bukaresti magyar követ előtt kifejezte azt a reményét, hogy a kisantant olyan formában oldja majd meg a magyar kölcsön ügyét, ahogyan annak idején a magyar minisztereknek Londonban kilátásba helyezték. *Beneš* úgy vélte, hogy ezt a formát mind a kisantant, mind Magyarország megnyugvással elfogadhatná.³⁰ Hasonló értesülés érkezett a magyar külügyminisztériumba Románia magatartásáról is.³¹ *Duca* román külügyminiszter a magyar követnek úgyszólván elismételte *Beneš* szavait. Az angol nyomás a tervezett román kölcsönakció miatt a román kormány magatartásában is érvényesült.³²

A nagy- és kisantant sajtója olyképpen kommentálta a sinai konferencia híreit, mint amelyek a magyar kölcsön megoldását jelentik.³³ A konferencia július 28-án nyílt meg. A belgrádi magyar követség július 31-én jelezte, hogy értesülései szerint a konferencia hozzájárult a magyar kölcsön folyósításához, de feltételként a békeszerződés maradéktalan végrehajtását és a kisantantnak az ellenőrzőbizottságban való részvételét szabta. Ez az igény megdöbbenést keltett, mivel világos volt, hogy Magyarország a kisantant ellenőrzésébe semmiképpen sem egyezik bele.³⁴ Ennek a nézetnek kifejezést adott az angol sajtó egy része is.³⁵ A későbbiekben, a feltételek összességének megismerése alapján kiderült, hogy hiába volt Sinaiában engedékeny *Beneš* és többékevésbé mérsékelt *Duca*, mert *M. Ninčić*, akit az angol kölcsön

³⁰ A továbbiakban Magyarország általános magatartásáról volt szó. *Rubido-Zichy* kifejtette, hogy az úgynevezett irredenta-kérdés alapja a kisebbségi kérdés kezelése az utódállamok kormányai által. *Beneš* e nézetet bizonyos határig elfogadta, de megjegyezte, hogy a magyar kormány túlságosan engedékeny a felforgató reakciós elemekkel szemben, noha elismerte, hogy e téren is volt haladás az utóbbi időben. Megemlítette, hogy három ízben keresett közeledést Magyarországhoz, de mindannyiszor lehetetlen területi követelésekkel találta szembe magát. *Beneš* Bethlenről nagy elismeréssel nyilatkozott. — OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-82 432.

³¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-82 588; 79 781.

³² *Rubidó-Zichy* jelentette még *Duca* szemrehányását Bethlen 1923. júl. 27-i támadó hangú parlamenti beszéde miatt. A román külügyminiszter jelezte, hogy *Ninčić* jugoszláv külügyminiszter képviseletet követel a kisantantnak a katonai ellenőrző bizottságban. — OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-82 587.

³³ MTI. Magyar kiadás. 1923. júl. 27. — 9. kiad.; júl. 28. — 1. kiad.; júl. 31. — 4. kiad.; júl. 30. — 5. kiad.; júl. 30. — 8. kiad.

³⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923-6-82 710.

³⁵ MTI. Magyar kiadás. 1923. aug. 2.—9. kiad.

aranyszálai nem kötöttek, egymaga is érvényre tudta juttatni a régebbi merev álláspontot.³⁶ Londonban egyébként úgy tudták, hogy a magyar kéréssel szemben Románia is — az előzetes hírek ellenére — elutasító magatartást tanúsított.³⁷

Az első részletes beszámolót a kormány augusztus 3-án kapta a konferencia határozatairól. A bukaresti követ szerint a kisantant hozzájárult a zálogjogok megszüntetéséhez és beleegyezett abba, hogy az első kölcsönből semmit se vonjanak le jóvátétel címén. Ennek ellenében követelték, hogy 1. halasszák el a kisantant kötelezettségeit Magyarországgal szemben, 2. a kölcsön felhasználását a Jóvátételi Bizottság valamely szerve ellenőrizze, 3. adjanak helyet a magyar lefegyverzést ellenőrző bizottságban a kisantant számára. Kijelentették végül, hogy nem kívánják sem a Népszöveg, sem a nagyhatalmak garanciáját, mivel erre elegendőnek találják a magyar gazdasági erőforrásokat.³⁸

A bukaresti követ augusztus 8-án jelentette, hogy a kisantant kívánatosnak tartana egy kölcsönös nyilatkozatot is, amelyben egyfelől a szövetséges államok elismernék Magyarország szuverénitását és köteleznék magukat arra, hogy az ország területén nem törekednek elérni sem gazdasági, sem politikai különjogokat, másfelől Magyarország kijelenté, hogy szomszédaival baráti viszonyban kíván élni, a feltételeket betartja és külön jogokat egy államnak sem biztosít.³⁹

A sinai konferencia tehát, bár álláspontja kedvezőbb volt a Jóvátételi Bizottság májusi határozatánál, még mindig nem jelentette a kérdés megoldását. Eredmény volt, hogy bár a határozat fenntartotta a kölcsön második részletére nézve a jóvátétel levonásának lehetőségét, ez a probléma a kisantant részéről lényegében véve elintézettnek volt tekinthető. *Beneš* ugyanis közölte a prágai olasz követtel, ez pedig budapesti kollegájával, végül pedig *Castagneto* herceg a magyar külügyminiszterrel, hogy az első részlet, amelyet a határozat értelmében nem terhel jóvátétel, olyan nagy lehet, mint amilyen nagyságú kölcsönt Magyarország egyálta-

³⁶ Bukaresti lapok megállapítása szerint Sinaiában *Beneš* volt a legengedékenyebb és *Ninčić* a legmerevebb. — MTI. Magyar kiadás. 1923. aug. 2.—5. kiad. — *Biancheri*, az olasz külügyminisztérium politikai osztályának vezetője közölte *Márfy* Mantuano római magyar követségi tanácsossal azt a nézetét, hogy Sinaiában a kisantant érdekeit most *Ninčić* képviselte, mivel *Beneš* angliai érdekei megkötötték. Szerinte egyébként a sinai konferencia eredménytelen volt, kizárólag Magyarország szempontjából volt jelentősége. OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—82 997.

³⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—82 711.

³⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—82 991.

³⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 491.

lán fel akar venni.⁴⁰ A kisantant ezzel gyakorlatilag jelentős időre lemondott a magyar jóvátételről. Jogilag ugyan fennállt a lehetőség, hogy a kölcsöntől függetlenül jóvátételt vessenek ki Magyarországra, de nem lehetett vitás, hogy ez már jelentékeny összeget semmiként sem tehet ki.

Ezzel szemben előtérbe került az ellenőrzés kérdése. A magyar kormány nézete 1923. áprilisától kezdve az volt, hogy ha egyáltalán valamilyen ellenőrzést el kell vállalnia, akkor ez a Népszövetség ellenőrzése legyen. Miután az angol bankárok egyetértésben az angol kormánnyal követelték a Népszövetség pecsétjét, a magyar kormány azon volt, hogy ezen belül lehetőleg az ellenőrzés legkedvezőbb, legliberálisabb megoldását találja meg. Mindenképpen szerették volna elkerülni az osztrák utat, ahol A. R. Zimmermann személyében népszövetségi biztos ellenőrizte a kölcsön felhasználását. Amikor *Korányi* párizsi magyar követ a Jóvátételi Bizottság angol tagjaitól tudomást szerzett a sinaiai konferencia határozatairól, azonnal aziránt érdeklődött, hogy ezzel az alternatívával szemben mit jelentene a népszövetségi megoldás.⁴¹

Daruváry külügyminiszter viszont félreérthetetlenül közölte *Korányi*val, hogy minden Zimmermann-féle ellenőrzést vissza kell utasítani. Jóllehet a nagyhatalmak garanciája mellett az angol pénzvilág nézete szerint is lényegesen nagyobb összeg megszerzésére nyílt kilátás, a kormány lemondott erről abban a reményben, hogy a népszövetségi biztos kiküldését elkerülheti. „A kölcsönt — írta *Daruváry* — állami garancia nélkül óhajtjuk felvenni. Ez esetben az osztrák analógia szerinti Zimmermann-féle kontroll nem forogna fenn. Ily kontroll pénzügyileg felesleges, politikailag Magyarországon keresztülvihetetlen, mert Ausztriában Zimmermann kiküldetése a kormány- és polgári pártokat erősítette (t. i. a szociáldemokráciával szemben — Sz. O. M.), nálunk azonban efféle ellenőrzés parlamenti elfogadása majdnem legyőzhetetlen akadályokba ütköznek. A katonai kontroll szempontunkból indiscutábilis.”⁴² Mi a hitelezők részéről történő ellenőrzést óhajtjuk, mely kiterjedne egyrészt a kölcsön hova fordítására, másrészt a kölcsön részére lekötött jövedelmekre. Kötelezettséget vállalnánk továbbá, hogy a jegybank állami kölcsön céljára igénybe nem vehető. Fenti kereteken belüli ellenőrzést hitelezők esetleg Népszövetség megfelelő orgánumára ruházhatnák.”

⁴⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 433. Napi jelentés, 1923. aug. 11-én.

⁴¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 433; 83 492.

⁴² indiscutábilis: nem képezhet tárgyalási alapot.

A sinaiai határozatok ismeretében a reményteljes várakozást jelentős mértékű pesszimizmus váltotta fel. Mind az olasz, mind az angol hivatalos tényezők elégedetlenek voltak az események alakulásával. A magyar kölcsönügyben kezdettől megfigyelhető olasz — angol intrika is növekedett, aminek alapja a magyarországi pénzügyi és gazdasági befolyásért vívott harc volt. Kifelé mindkét állam politikusai egyformán támogatták a magyar kölcsönügyet, titokban azonban egymást okolták a késedelem, a sikertelenségek stb. miatt. A Jóváételi Bizottság május 23-i határozatát megelőző napokban az angol delegátusok állandóan azt a gyanújukat hangoztatták, hogy az olaszok nem fognak kintartani a Magyarországra nézve kedvező határozat mellett.⁴³ S miután mégis kintartottak, azzal vádolták őket, hogy ezt nem őszintén tették.⁴⁴ Olasz részről viszont kezdettől fogva azzal vádolták Angliát, hogy Magyarországot saját politikai gyámsága alá óhajtja vonni a Népszövetség lobogója alatt. Olaszország tehát — e nézet szerint — Magyarország függetlenségéért harcol akkor, amikor elveti a népszövetségi utat.⁴⁵ *Biancheri* a sinaiai konferenciáról értesülve azonnal közölte azt az „aggodalmát”, hogy Magyarország megkapja ugyan a kölcsönt, de megkapja ezzel együtt az Ausztriához hasonló ellenőrzést is. Kijelentette, hogy ezt Olaszország nem követeli, csak Anglia.⁴⁶

Mindkét állam igyekezett a magyar kormány „háláját” és lekötelezettségét magának biztosítani. A Jóváételi Bizottság angol tagjai is sötéten láttak és úgy vélték, hogy a sinaiai határozatok belátható időn kívülre tolják a magyar kölcsön megvalósulását. Ezek ugyanis nézetük szerint a látszólagos mérséklet ellenére

⁴³ Korányi Frigyes május 15-én jelentette, hogy Bradbury angol delegátus nem bízik az olaszok kintartásában. — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—70 730. Ugyanerről írt május 16-i jelentésében. — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—77 112.

⁴⁴ Azt mondták, hogy Olaszország azért csatlakozott az angol javaslatához, mert Angliával nem akart szembekerülni, másrészt pedig tudta, hogy saját javaslatát úgyis leszavaznák. — Ezt a nézetet képviselte az angol pénzügyi csoportokhoz kapcsolódó belga bankcsoport is. — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—82 980.

⁴⁵ Május 5-én Contarini kijelentette, hogy az angolok barátságos magatartása titkos olasz kezdeményezésre vezethető vissza. — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (69 312.) Ezt az állítást Bethlen párizsi és londoni tapasztalatai alapján kétségbe vonta. — OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—54 200 (69 627). Ugyancsak Contarini jelentette ki április 8-án Teleszkynek, hogy az olaszok nincsenek tisztában az angol tervekkel s nem akarják, hogy Magyarország később szemükre vethesse, hogy kiszolgáltatták Angliának. — OL. Küm. res. pol. 1923—41—232.

⁴⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—82 997.

egy sor veszélyt tartalmaznak. A kikötések megbuktathatják a kölcsönt, mielőtt a fő kérdésre, a Népszövetség ellenőrzésére egyáltalán sor kerülhetne. Az angolok véleménye szerint Franciaország ennek nagyon örülne, mivel semmit nem látna szívesebben, mint a nyílt vita elkerülését Angliával.

A magyar kölcsön ügye szemmel láthatóan az angol—francia vetélkedés tárgyává vált, a legszorosabb kapcsolatban a fő küzdőtérrel, Németország problémájával.

A francia hivatalos tényezők *Korányi* szerint azzal nyugtatták meg „politikai lelkiismeretüket”, hogy a magyar termés jó, következképpen a kölcsön nem égetően szükséges. „Ezt a felfogást — írta *Korányi* augusztus 16-án — több okból látom veszedelmesnek. Ismerve az itteni jóvátételi körök gondolkozási módját, szinte biztosra veszem, hogy az a jelszó alakulna ki ismét, melyet nehéz volt eliminálni, hogy Magyarország mezőgazdasági ország, amelyet egy-két jó termés talpraállíthat. Ezen két kézzel kapnának ellenségeink. Azt következtetnék belőle, hogy Magyarországnak nincs szüksége külföldi kölcsönre. A külföldi kölcsön elejtése pedig ismét közelebb hozná a jóvátétel mielőbbi fizetésére való törekvéseket. A másik következtetés visszatérés lenne arra a már megingott álláspontra, hogy Magyarország jókora jóvátételi összeget képes elviselni. . . . Aggályosnak tartom, hogy a kölcsönkérdés elejtése után nyomban megkezdődnék ismét a kis-entente nyomása a természetbeni szállítások kieszközlésére és a jóvátételi összeg mielőbbi megállapítása iránt . . . Éppen most, mikor jó termésünk híre jár és a kis-entente ijedten látja, hogy a német jóvátételi összeg csökkenésével az ő része is apad, nagy erőfeszítések történnének Magyarország minél nagyobb megterhelésére. A mai francia kormány a jelenlegi helyzetben, mikor az izoláltságtól fél, semmit sem fog megtagadni a kis-ententetől, amivel állítólagos, mindenesetre momentán hűségét saját megterhelése nélkül megfizetheti. E tekintetben változott a helyzet néhány hónap óta, mióta a francia—angol ‚disaccord’ élesebbé vált. A kis-entente-nak pedig politikai érdeke is Magyarország olyan megterhelése, amelynek ez nem tehet eleget. Az általuk használt már ismeretes „notre Ruhr” megjelölés ezt eléggé megmagyarázza. Addig pedig, míg nincs fizetési kötelezettségünk, nincs „manquement”.¹⁷ Legalábbis nem könnyű kisebb jelentőségű „manquement”-ok esetén súlyos retorziókat kieszközölni, amíg az angol benyomás⁴⁸ nyom valamit a latba. Ezt tapasztalhattuk az állatjóvátételnél mutatkozó késedelmeink

⁴⁷ manquement: mulasztás

⁴⁸ helyesen valószínűleg befolyás.

és a restitúció kérdésében. De ha egyszer jóvátételi kötelezettségünk beáll és ezzel összefüggően bekövetkezik a manquement, akkor a kis-entente erőszakoskodásának tere nyílik, s a Ruhr-megszállás precedense folytán bármily kétes, de hangoztatható jogalapja is.”

Konklúzió egy adódott: mindenáron kölcsönt. *Korányi* azt javasolta, hogy a húzás-halasztás politikájával szemben a magyar kormány tegyen újabb diplomáciai lépést abban a formában, hogy a Népszövetséghez fordulva kérje a magyar pénzügyi helyzet megvizsgálását. „Ilyen lépés praktikus előnye az lenne, hogy a magyar pénzügyi helyzet szanálásának ügye nem kerülne le az aktualitás előteréről s nem adna helyet a jóvátételi követeléseknek, míg a Jóvátételi Bizottság rosszindulata miatt erre háruló felelősség a világ közvéleménye előtt nyilvánvalóvá válnék. Belpolitikailag is kívánatosnak hiszem, hogy a pénzügyek szanálásának szüksége indolenciára hajló közönségünknel ne menjen feledésbe. Praktikus előny lenne az is, hogyha egyszer a Nemzetek Szövetsége megállapította Magyarország pénzügyi helyzete rosszságát, nehezebb velünk szemben magas követeléseket támasztani, sőt még a kölcsönt tovább akadályozni is.”⁴⁹ Augusztus 17-én *J. Balfour* budapesti angol ügyvivő ismertette a magyar kormány előtt *Monzie* szenátor ötleteként a *Korányi* által is képviselt tervet.⁵⁰

Az angol kormány lényegében visszautasította a sinai konferencia határozatait. Közölték, hogy a magyar kölcsönügy elengedhetetlen feltétele a Népszövetség közbenjárása. Ebből fakadóan az ellenőrzést a Népszövetség által kijelölt *semleges* bizottságra kell bízni. Ezért az angol kormány óhajtaná, hogy a kisantant javasolja a Jóvátételi Bizottságnál a kérdés áttételét a Népszövetséghez, hogy az augusztus végén összeülő közgyűlés már tárgyalhassa. Végül az angol kormány kijelentette, hogy nézete szerint Magyarország katonai ellenőrzésében való képviselőre a kisantantnak nincs joga.⁵¹ A *Korányi* féle terv a franciáknál merev visszautasításra talált. *Peretti* kijelentette, hogy Franciaország legfeljebb abba a formulába egyeznék bele, hogy a Jóvátételi Bizottság megbízza a végrehajtással a Népszövetséget.⁵²

⁴⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 433; 85 194.

⁵⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 433. Napi jelentés. 1923. augusztus 17-én.

⁵¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—83 433. Napi jelentés. 1923. augusztus 20-án.

⁵² OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—85 385.

VI.

A GENFI ALKÚ

Úgy látszott, hogy a kölcsönterv a kisantant engedménye ellenére kátyúba jut. A nehézségek áthidalása végett *Bethlen* végre vállalkozott arra, hogy személyesen tanácskozásokat folytasson a kisantant külügyminisztereivel, ami eddigi külpolitikájának bizonyos mérvű vereségét jelentette. Anglia nem volt hajlandó tekintélyét olyan mértékben latba vetni, hogy *Bethlent* ettől a vesszőfutástól megkímélje. A magyar miniszterelnöknek *Beneš*hez is el kellett zarándokolnia kérésével.

A *Bethlen*—*Beneš* találkozót augusztusban kezdték előkészíteni. Hogy *Bethlen*nek ne kelljen a kisantant fővárosait sorra látogatnia — ami legalábbis kínos feltűnést keltett volna — legkézenfekvőbb volt, hogy a találkozót Genfben rendezzék meg, ahol a Népszövetség közgyűlésére a kisantant külügyminiszterein kívül számos más, a magyar kérdésben érdekelt politikus amúgy is összegyűlt.

A magyar miniszterek szeptember 6-án találkoztak először *Beneš* külügyminiszterrel. *Bethlen* számára a tanácskozást megkönnyítette, hogy a Genfben tárgyaló *Beneš* távolról sem volt azonos az 1923. január-márciusi *Beneš*szel. A csehszlovák külügyminiszter sajátos helyzetben volt. Mint a kisantant hivatott képviselője voltaképpen közvetített a kisantant másik két állama és Magyarország, valamint Franciaország és Anglia között. Ezt az átalakulást, ami már a sinaiai konferencián is megfigyelhető volt, a már említett angol álláspont okozta, amely szoros kapcsolatot létesített a magyar és a csehszlovák kölcsön között. Így került *Beneš* abba a helyzetbe, hogy bizonyos mértékig Jugoszlávia és Románia közvetlen érdekeivel ellentétben dolgozott, s egyúttal cserbenhagyta az egyrészt saját korábbi álláspontja alapján kialakított francia plattformot is. Így eshetett meg, hogy az a formula, amelyet, mint saját, az ellentéteket áthidaló megoldását javasolt, a valóságban *Salter*nek, a Népszövetség Pénzügyi Bizottsága angol elnökének találmánya volt.

Mindez nem jelenti, hogy *Beneš* ne használta volna ki a magyar kormány szorult helyzetét, s hogy ne igyekezett volna engedményei fejében a maga számára minden lehetséges előnyt biztosítani. Nemcsak a kisantant kényszerült meghátrálásra az angol nyomás alatt, hanem ennek fejében újabb engedményeket kellett tennie Magyarországnak is. *Bethlen* a kölcsönüggyel bizonyos mértékig úgy járt, mint aki „törököt fogott.” Teljes mértékben állást foglalt emellett a megoldás mellett, a magyar közvélemény várta az eredményt, s ő kénytelen volt a megkezdett utat végigjárni, holott az egyre messzebb távolodott eredeti elképzelésétől. A kisantanttal való tárgyalásnak mindenekelőtt azon kellett volna alapulnia, hogy végetvet az eddigi elzárkózási politikának, s hajlandó a különféle függő ügyek megoldásán túl a gazdasági közeledésre.

*Beneš*sel folytatott első tanácskozása alkalmával *Bethlen* kijelentette, hogy a magyar kormány hajlandó minden függőben levő kérdés (határcidensek, honpolgári illetékesség, tisztviselek és nyugdíjasok ügye, kisebbségi kérdés stb.) haladéktalan tárgyalására. Ezek után kérte, hogy *Beneš* fejtse ki felfogását a magyar kölcsön ügyére nézve. *Beneš* válaszul közölte, hogy ő is óhajtja Magyarország talpraállítását, mert ez egyezik a csehszlovák érdekekkel, mivel a cseh iparnak szüksége van a magyar piacra. Rámutatott azonban arra, hogy a kérdés gyors lebonyolításának vannak számára bel- és külpolitikai nehézségei. Belpolitikailag problémát okoznak a sovinszta cseh nacionalisták és a szocialisták, akik elvi ellenségei a jelenlegi magyar rendszernek. Megjegyezte, hogy ezen végeredményben túleszi magát, amit az is bizonyít, hogy *Mussolini*-hoz is elment. Nehezíti a helyzetét otthon az a körülmény is, hogy a Csehszlovákiában élő magyar emigránsok is agitációt folytatnak a fennálló magyar rezsim és annak gazdasági támogatása ellen. Éppen ezért megjegyezte, hogy könnyítené a helyzetét, ha az emigránsok hazamehetnének és Magyarországon vallhatnák elveiket.

A külpolitikai nehézség viszont — *Beneš* szerint — abban állt, hogy az egyes államok között nincs elvi egyetértés. Ellentét áll fenn egyrészt Franciaország, valamint Anglia és Olaszország között, de másrészt nincs egység a kisantant táborában sem. Éppen ezért időre lesz szükség, amíg az ellentétek elsimíthatóak lesznek. Jelenleg neki nincs szabad keze a kisantant államok részéről, mint volt Ausztria esetében, mivel Magyarországgal szemben nagyobbak a politikai aggályok.

Javasolta, hogy a magyar miniszterelnök tárgyaljon az ügyről *Ninčić* jugoszláv külügyminiszterrel is, mire *Bethlen* azt a választ adta, hogy „...szívesen tárgyalna *Ninčić*essel általános politikáról,

továbbá a trianoni szerződés által felvetett kérdésekről, de a kölcsön ügyben direkt *Beneš*sel óhajtott tárgyalni, mert őt tekinti a kisantant hivatott képviselőjének.”

A csehszlovák külügyminiszter azonban kitartott kérése mellett, s így végül abban állapodtak meg, hogy ennek megtörténte után folytatják eszmecseréjüket.¹

Szeptember 8-án tanácskozott *Bethlen* miniszterelnök és *Daruváry* külügyminiszter *Ninčić* jugoszláv külügyminiszterrel. *Bethlen* kijelentette, hogy közeledést óhajt létrehozni a két állam között, amire *Ninčić* is hajlandónak mutatkozott. Megállapodtak, hogy a hónap végén tárgyalások indulnak kereskedelmi szerződés és jogsegély-egyezmény megkötésére. Ezek után foglalkoztak a kisebbségi kérdéssel, majd *Bethlen* megkérte *Ninčić*et, körvonalazza álláspontját a kölcsön kérdésében. *Ninčić* válasza híven tükrözte a kisantant ellentéteit. Kijelentette, hogy ő személy szerint nem akarja a kölcsönt meghíúsítani, de fél attól, hogy nézetét nem tudja érvényesíteni a jugoszláv kormányban. „Nem szabad elfelejteni — mondotta — hogy a szerb közvéleményben az a felfogás uralkodó, hogy kívánatosabb Szerbiára nézve egy szegény, mint egy gazdag, nagysúlyú, újból talpraállított Magyarország, mert egy ilyen olyan kombinációkba is bevonható, amelyek Szerbiára nézve kedvezőtlenek.” Ha a kölcsön kérdésében ma szavazni kellene, folytatta a jugoszláv külügyminiszter, — „... Szerbia kénytelen volna álláspontját fenntartani, mégha egyedül maradna is...”²

Ez egészen világos beszéd volt és semmivel sem vitte előbbre a kérdés megoldását. Jugoszláv részről *Bethlen* egyelőre kosarat kapott. Másnap ismét *Beneš*sel ült össze, s kifejtette neki kívánóságait. A Jóvátételi Bizottság határozata — mondotta *Bethlen* — három szempontból nem volt megfelelő. Először azért, mert fenntartotta a jóvátételt, továbbá, mert nem járult hozzá ahhoz, hogy a rekonstrukció programját a Nemzetek Szövetsége dolgozza ki a magyar kormánnyal egyetértésben és végül, mert nem fogadta el a Nemzetek Szövetsége ellenőrzését. Mivel e feltételek teljesítése nélkül az angol és amerikai pénzügyi körök nem adnak kölcsönt, *Bethlen* kérte *Beneš* hozzájárulását a kívánt módosításhoz.

Itt meg kell jegyezniünk, hogy a három pont közül a magyar kormány tulajdonképpen egyet sem kért. A magyar miniszterek május 4-én a Jóvátételi Bizottság előtt ki sem ejtették a szájukon

¹ Feljegyzések a genfi tárgyalásokról. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. 1—9. 1.

² Feljegyzések a genfi tárgyalásokról. OL. Küm. Kabinet. 1924—41. cs. 27—30.1.

a jóvátétel szót, bár igaz, hogy egész előadásuk abban csúcsosodott ki, hogy Magyarország olyan szegény, hogy neki kell mankót kapnia, arról pedig szó sem lehet, hogy fizetni tudjon. Mindenesetre a remény az volt, hogy jóvátételről nem lesz szó. Ami azonban a másik két pontot illeti, a magyar kormánynak ekkor még eszében sem volt azt kérni, hogy a programot a Népszövetség dolgozza ki és Magyarországot helyezték népszövetségi ellenőrzés alá, hiszen éppen ez volt az, amit *Bethlen* elsősorban szeretett volna elkerülni. Négy hónap múlva ő volt az, aki ezt kérte.

Válaszában *Beneš* kifejtette, hogy a jóvátétel kérdését illetően két nehézség áll fenn. Az egyiket Jugoszlávia és Románia támasztja jóvátételi követeléseivel, a másikat Franciaország, amely a jóvátétel és az ellenőrzés kérdésében fél attól, hogy Németország számára precedens jön létre.

Komplikálja a helyzetet, hogy amennyiben a magyar jóvátétel hosszabb időre elhalasztódnék, azzal együtt el kellene halasztani a kisantantot terhelő fizetési kötelezettségek teljesítését is. Ez a kisantant azon kívánságával volt egyértelmű, hogy amennyiben nem kap jóvátételt, a szövetségesek engedjék el velük szemben fennálló tartozásait. *Beneš* ebben az irányban már folytatott tárgyalásokat s azt tapasztalta, hogy Anglia nem támaszt nehézséget, Franciaország habozik, Olaszország pedig még nem adott végleges választ, de a helyzet egészében véve biztató. Ezen az alapon lehetőségessé válik a zálogjogok feloldása és az, hogy a szóbanlévő kölcsönből ne kelljen Magyarországnak jóvátételt fizetnie. *Beneš* *Bethlen* kérdésére kijelentette, hogy ez a kölcsön lehet 600 millió aranykorona és több tranche-ból állhat.

Nagyobb nehézségek állanak fenn *Beneš* szerint abban a kérdésben, hogy a kölcsönt a Népszövetség bonyolítsa le és vállalja az ellenőrzést is. Kifejtette, hogy Magyarország esetében szóba sem jöhet az államok garanciája, amit Ausztriában alkalmaztak, mivel ehhez egyetlen állam, még Anglia sem adhatná beleegyezését. *Beneš* egy ilyen törvényjavaslatot nem tudna keresztülvinni a csehszlovák parlamentben. Természetes, hogy az állami garancia iránt a pénzemberek érdeklődnek, mert ilyen esetben nagyobb üzletet csinálhatnak, de ezt nem lehet megismételni. A garancia olyan kivételes helyzetbe juttatta az osztrák kölcsönt, hogy az minden más állami kölcsönnél lényegesen jobb. Emellett *Beneš* úgy látta, hogy Magyarországnak, mivel Ausztriánál lényegesen jobb helyzetben van, nincs is szüksége ilyen állami garanciára.

Ezek után *Beneš* azokat az okokat fejtegette, amelyek miatt a kisantant ellenzi a népszövetségi ellenőrzést. Ilyen politikai ok például, hogy Magyarország még nem teljesítette mindenben a

trianoni szerződés rendelkezéseit, amennyiben propagandát úz a szomszédos államokkal szemben s megtűri az országban az irredentizmust. Ezt a politikai nehézséget fel kell számolni ahhoz, hogy a kisantant hozzájárulása a tervezett módhoz megnyerhető legyen. *Beneš* két pontban foglalta össze követeléseit: először is biztosítani kell, hogy a kölcsönt ne lehessen a kisantant ellen felhasználni, másodsor módot kell találni a lefegyverzés befejezésére. Megjegyezte, hogy a sinai konferencia elképzelése az ellenőrzés módjára nézve nem számít végleges határozatnak. Felvetette azt a lehetőséget, hogy a katonai ellenőrző bizottságban a Jóvátételi Bizottság egy megbízottja foglaljon helyet, mint a kisantant képviselője. *Bethlen* azonban kijelentette, hogy a magyar kormány ehhez nem járulhat hozzá, mivel ez eltérést jelentene a békeszerződéstől.

A pénzügyi kontrollra nézve *Beneš*nek az volt a véleménye, hogy a két egymással szembenálló felfogás: a népszövetségi angol, és a jóvátételi bizottsági francia elképzelés között lehetséges lenne egy közbeeső közvetítő formulát találni, ennek részleteiről azonban nem volt hajlandó nyilatkozni. E formula elfogadása azonban attól függ, hogy a magyar kormány mennyire hajlandó a politikai kérdések, elsősorban a propaganda rendezésére. Különösen az Ébredő Magyarok Egyesületének és hasonló szervezeteknek a működését kifogásolta s kiemelte egyes közéleti személyiségek súlyosan bántó nyilatkozatait. *Bethlen* válaszában megemlítette, hogy kormányrajutásakor ő volt az első, aki több irredenta szervezetet megszüntetett. Emellett hangoztatta, hogy egyes kijelentéseknek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a külföldön, mint amilyennel rendelkeznek. Állítása szerint Magyarországot főleg két részről éri bírálat ebben a kérdésben: egyrészt a zsidók részéről, akik az antiszemita propagandát irredentizmusnak tüntetik fel, másrészt az emigránsok részéről, akik meggondolatlan, de jelentéktelen kijelentéseket felfújnak és ezáltal akarnak a szomszéd államoknál ellenszenvet kelteni a magyar kormánnyal szemben. *Bethlen* kijelentette, hogy az emigránsok éppen a propaganda miatt nem kaphatnak amnesztiát, hiszen tevékenységük határos a hazaárulással. Ezekután közölte *Beneš*sel a magyar közvélemény azon értesülését, amely szerint az emigránsok élvezik a szomszédos államok támogatását. Ennek folytán azt javasolta, hogy amikor a magyar kormány késznek nyilatkozik az irredenta propaganda elnyomására, ugyanezt vállalja a csehszlovák kormány is az emigránsok tevékenysége tekintetében. *Bethlen* „megállapításaival” kapcsolatban elegendő annyit megjegyeznünk, hogy a magyarországi terrorcselekményeket és a háborús uszító irredentizmust nem általában a zsidóság és

a Magyarországról emigráltak támadták, hanem csak mindkettő baloldali elemei, másrészt nemcsak ezek a csoportok támadták, hanem általában az egész világ demokratikus közvéleménye, valamint az ezen irredentizmustól veszélyeztetett nem-demokratikus csoportok is. Emellett a magyarországi zsidóságnak semmi szüksége nem volt arra, hogy az antiszemitizmust tüntesse fel irredentizmusként, hiszen egyikben is, másikban is túlzott volt a bőség. Másrészt a fehérterror rémuralma elől emigrált magyaroknak sem kellett a jelentéktelen kijelentéseket felfújniok, mivel éppen elég jelentős tettet találhattak, ami említést érdemelt.

A propaganda kérdésében végül is úgy egyeztek meg, hogy „... egyfelől a magyar kormány az emigránsokra, másfelől a csehszlovák kormány az irredentákra, valamint kölcsönösen a propagandára nézve kifogásaikat egy aide memoire-ban fogják egymás tudomására hozni.” Egyetértésüket fejezték ki arra nézve „... hogy a hivatalos közegek hasonló cselekményektől tartózkodni kötelesek és hogy amennyiben ilyeneket mégis elkövetnének, büntetésben fognak részesülni, valamint, hogy fokozatosan törekedni fognak a nem hivatalos egyének hasonló tetteit háttérbe szorítani.” *Beneš* külön felemlítette még *Horthy. Miklós* kormányzó karcagi beszédét,³ mint amelyet szintén sérelmesnek tart. *Bethlen* válaszáról a feljegyzésben a következő áll: „A kormányzó úr beszédére vonatkozólag a miniszterelnök úr kétségbe vonta, hogy az autentikus volna.”⁴ *Bethlen* valószínűleg a beszédről elterjedt hírek autentikusságát vonta kétségbe. A második *Beneš*—*Bethlen* találkozón tehát *Beneš* lemondott a jóvátételről, *Bethlen* pedig ennek fejében ígéretet tett a szomszédos államok elleni hivatalos propaganda megszüntetésére. *Beneš* ezen az alapon kilátásba helyezett egy közvetítő javaslatot a népszövetségi ellenőrzés és a Jóvátételi Bizottság ellenőrzése között.

Bethlen és *Daruváry* még ugyanezen a napon látogatást tettek *Titulescunál*, Románia londoni követénél és népszövetségi delegátusánál. *Bethlen* a beszélgetést ezúttal is a közeledés politikájára

³ Horthy 1923. szept. elején Karcagon egy vitézi avatás alkalmából beszédet mondott, amelynek szövege a kormány utasítására a sajtóban nem jelenhetett meg. Friedrich István ezzel kapcsolatos interpellációjára Vass József miniszter azt a választ adta, hogy a kormánynak a valóban elhangzott beszéd közzlése ellen nincs kifogása, de a kézről-kéze járó, állítólagos beszéd leközlését nem engedélyezi. Egyébként közölte, hogy a kormány vállalja a felelősséget a kormányzó ténykedéseierért. — Mindenesetre a sajtóban sem a „valóságos”, sem az „állítólagos” beszéd ezután sem jelent meg. — Pesti Hírlap, 1923. szept. 6.

⁴ Feljegyzések a genfi tárgyalásokról. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. 10—16.1.

irányuló egyezmények felkínálásával kezdte meg, jelezve, hogy Magyarország kész lenne haladéktalanul tárgyalásokba bocsátkozni Romániával kereskedelmi, pénzügyi és jogsegély-egyezmény megkötésére vonatkozóan. *Titulescu* a lehetőséget szívélyesen, de eléggé kimérten fogadta.

Ezek után *Bethlen* röviden ismertette a kölcsön kérdésében előállt helyzetet és kifejezte abbéli reményét, hogy Románia hajlandó lesz korábbi álláspontját megváltoztatni. *Titulescu* érdemleges választ nem adott, de kijelentette, hogy a kérdés újabb jóindulatú vizsgálat tárgyává tételére és kedvező formula találására megvan a mód.⁵ Romániától tehát *Bethlen* egyelőre nem kapott választ. Mindenesetre világos volt, hogy a román kormány jószántából és ingyen nem fog beleegyezni a magyar kérés teljesítésébe.

A magyar miniszterek szeptember 13-án ismét tanácskoztak *Beneš*sel. *Bethlen* érdeklődött a *Beneš* által jelzett formula iránt, majd rámutatott az idő sürgető voltára. *Beneš* kijelentette, hogy formuláját még nem közölheti, de azt igen, hogy a franciák már elfogadták, az olaszokkal tárgyalás előtt áll, *Ninčić* pedig utasítást vár. Megígérte, hogy a kisantant a magyar kormány korábbi jegyzéke alapján — amit melleleg akkoriban az összes többi állammal együtt Csehszlovákia sem méltatott válaszra — a Jóvá-tételi Bizottsághoz fog fordulni, s felkéri, hogy hozzon újabb határozatot.⁶ Hogy ez a határozat az ellenőrzés kérdésében mit fog tartalmazni, azt *Bethlen* egyelőre nem tudhatta. A csodátevő formula meglehetősen titokzatos volt. Mibenlétére szeptember 17-én J. L. *Avenol*nál, a Népszövetség főtitkárának helyettesénél adott ebéden derült fény, melyen részt vett többek között J. A. *Salter*, a pénzügyi bizottság elnöke is. Miután *Bethlen* nagy vonalokban ismertette eddigi tárgyalásai eredményeit, *Salter Avenol* hozzájárulását kikérve előadta formulája lényegét.

Ezt *Bethlen* a beszélgetésről készített feljegyzésben a következőképpen foglalja össze: „A formula határozati javaslata a Nemzetek Szövetsége pénzügyi bizottságának újabb állásfoglalására nézve javasolja, hogy Magyarország bizonyos jövedelmére lekötött zálogjogok felfüggesztessenek egy oly nagyságú és lejáratú kölcsön javára, mely Magyarország pénzügyi rekonstrukcióját lehetővé tenné. A pénzügyi rekonstrukció tervének kidolgozásával a magyar kormánnyal együttesen a Nemzetek Szövetsége pénzügyi bizottsága

⁵ U. o.

⁶ Feljegyzések a genfi tárgyalásokról. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. 17—21. l.

bíztatik meg. E tervezet a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által hagyatík jóvá, de hozzájárulás végett a Jóvátételi Bizottságnak bemutatandó. A terv végrehajtásának kontrollja a Nemzetek Szövetsége által kiküldendő kontrollkomisszióra fog bízatni, melyben egy később megállapítandó formula alapján Magyarország hitelező államai is képvisellet nyernek.”

E terv egyik lényeges pontja a Népszövetség és a Jóvátételi Bizottság összeházasítása volt de oly módon, hogy a kalapot a Népszövetség viselje. A Jóvátételi Bizottság feladatköre formális marad. Szellemes volt az az angol megoldás, amelyet az ellenőrzésre vonatkozóan javasolt, nevezetesen, hogy amennyiben a kisantant részt akar venni az ellenőrzésben, úgy vegyen részt a hitelnyújtásban is. Megteremtették a formát, amelynek keretében a kisantant óhaja teljesülhetett, de nyilvánvalóan tisztában voltak azzal, hogy egyrészt az ellenőrző bizottságnak, az általuk szintén tervezett főbiztos mellett nem sok szerepe lehet, s másrészt, hogy a kisantant semmiképpen nem fog a kölcsön jegyzésében oly mértékben részt venni, hogy az angol túlsúlyt megzavarhassa.

A továbbiakban a tervezet minél gyorsabb elfogadtatási módjáról beszélgettek, majd *Salter* kijelentette, hogy idejét látja a magyar kormány figyelmét két körülményre felhívni. Először is arra, hogy mind a szanalás ideje, mind pedig a tervezett összeg tekintetében csökkentést kell végrehajtani. Véleménye szerint egy 10—12 millió fontsterlinges (kerekén 200—250 millió aranykorona) kölcsönnel Magyarország gazdasági helyzetét két év leforgása alatt stabilizálni lehetne.

Bethlen válaszában úgy nyilatkozott, hogy az időt illetően nincs kifogása, az összegre vonatkozóan azonban nem tud választ adni. Ismertette az okokat, amelyek miatt a magyar kormány ragaszkodnék korábbi elképzeléseihez, melyek közül a legfontosabb az volt, hogy Magyarország a kölcsön nagy részét beruházásokra óhajtja fordítani. *Salter* anélkül, hogy e nézettel vitába szállt volna, kitartott álláspontja mellett és felkérte *Bethlent* a megfelelő új tervezet kidolgoztatására.

Mint második fontos körülményt, *Salter* felhozta az ellenőrzés kérdését. Közölte, hogy miután terve értelmében az ellenőrző bizottság hatásköre erősen korlátozott lenne, elkerülhetlenné válik egy ellenőr kiküldése a rekonstrukciós terv lebonyolításának idejére, azaz 2—3 évre.

Bethlen ezt az elgondolást sem utasította el mereven. „Magyarország semmiképp sem acceptálhatná — mondotta — hogy a kisantant, mint a controll egyik tényezője, előtérbe lépjen. Ez Magyarországra nézve a kölcsön felvételét teljesen lehetlenné tenné s oly

politikai akadályokat gördítene annak útjába, melyet semmiféle kormány elhárítani nem volna képes. Ami a controll terjedelmét illeti, teljesen lehetetlen lenne, hogy egy kiküldött commissarius oly széleskörű hatáskörrel bírjon, mint Ausztria esetében. A népszerűtlen intézkedések keresztülvitelénél egy ily hatáskör nem hogy segítség nem volna a magyar kormányra nézve, hanem egyszerűen megoldhatatlanná tenné az ily ügyeket, mert az ilyen intézkedések, ha azok a magyar kormánytól látszanak iniciálva lenni, még valahogy keresztülvihetők a parlamentben és elfogadtathatók a közvéleménnyel, de abban az esetben, ha a közönségnek az a benyomása, hogy egy ilyen diktátor által vannak diktálva, oly ellenállást váltanak ki, mely leküzdhetetlen. A magyar kormány felfogása szerint tehát, ha ily commissarius kiküldése elkerülhetetlen, annak pontos és detailokban is fixirozott hatáskörrel kell bírnia, mely a parlament és a közvélemény által előzetesen ismert és elfogadtatott, s amely lehetetlenné teszi, hogy a controlleur belügyeinkbe beavatkozzék.

Bethlen tehát most már elvileg beleegyezett a főellenőr kiküldésébe is, csak azt kívánta, hogy szűkebb legyen a hatásköre, mint amilyennel Ausztriában rendelkezik. — *Salter* igyekezett *Bethlent* azzal megnyűgtatni, hogy az ellenőrnek csak abban az esetben lenne beleszólása az ügyek vitelébe, ha a kormány eltérne az előzetesen megállapított gazdasági tervzettől.⁷ Genfben tehát úgy látszott, hogy *Bethlennek* végül is a kisantantnak tett engedmények segítségével sikerül biztosítania a kölcsönt, ez azonban a tervezettnél lényegesen alacsonyabb lesz, és ráadásul a magyar gazdasági élet közvetlen ellenőrzését vonja maga után. Ezek után *Bethlen* negyedszer is összeült *Beneš*sel, s ezen a megbeszélésen rögzítették az eddig elért eredményeket.

Vita a két miniszter között most már csak abban a kérdésben fejlődött ki, hogy a határozatok egymásutánja miként következzenek. *Bethlen* már októberben el akarta érni a zálogjogok feloldását, míg *Beneš* szerint erre csak decemberben kerülhetett sor. Most — nézete szerint — a Jóvátételi Bizottságnak csak a Népszövetséget kell felszólítania a tervezet elkészítésére. Hajlandónak nyilatkozott azonban a Tanács előtt nem hivatalosan kijelenteni, hogy a tervet a jóvátételre való tekintet nélkül kell kidolgozni.

Beneš végül felvetette egy politikai protokoll kiadásának szükségességét a rekonstrukciós tervzet elfogadásával kapcsolatban, amelyben mindkét részről kijelentenék, hogy nem állítanak fel területi igényeket. E protokollt *Mussolini* és Lord

⁷ Feljegyzések a genfi tárgyalásokról. OL. Küm. kab. 1924—41. cs.

Curzon is kívánatosnak jelezte. *Bethlen* erről a kérdésről egyelőre csak annyit nyilatkozott, hogy még alaposan meg kell fontolnia.⁸

Bethlen szeptember 13-án találkozott másodszer *Ninčić*ssel, aki kijelentette, hogy *Salter* formulájához kormányának előzetes véleménynyilvánítása nélkül is hajlandó hozzájárulni. Kész volt arra is, hogy az egész eljárás siettetése érdekében lépéseket tegyen. A továbbiakban ő is előhozakodott *Horthy* karcagi beszédével és szóvátette azt a hírt, mely szerint a Katonai Ellenőrző Bizottság rejtett fegyvergyártásra bukkant Magyarországon. *Bethlen* közölte a jugoszláv külügyminiszterrel, hogy a kormányzó táviratilag felhatalmazást adott a beszédével kapcsolatban elterjedt hamis hírek cáfolatára. Megígérte, hogy amint a beszéd fordítása elkészül, *Ninčić* rendelkezésére fogja bocsátani. Ami a fegyvergyártás kérdését illeti, felvilágosítást kért Budapestről, ha választ kap, azt is bemutatja *Ninčić*nek.

Kölcsönös megnyugtató kijelentések után megállapodás született arra nézve, hogy a két ország közötti kereskedelmi és jogi tárgyalások október elején Belgrádban kezdetüket veszik.⁹ Úgy látszott tehát, hogy végül a jugoszláv kormány is kész a kölcsönös concessiók útjára lépni.

Másként zajlott le szeptember 30-án a *Titulescu* londoni román követtel folytatott beszélgetés. *Titulescu* ezúttal is mindig igen tartózkodó és hűvös maradt. Kijelentette, hogy a *Salter* féle formula többet tartalmaz, mint amire a kisantant hajlandó. A román kormány nem járulhat hozzá a zálogjogok feloldásához addig, amíg a tervezet nincs készen és nem jött létre megegyezés az ellenőrzés kérdésében. Ha ez történnék, úgy a román közvélemény azt tartaná, hogy a román kormány mindent kiadott a kezéből, míg Magyarország mindent megkapott. *Titulescu* szerfelett csodálkozott *Bethlen* közlésén, amely szerint *Ninčić* kijelentette, hogy Jugoszlávia hozzájárul a *Salter*-féle formulához. Ezek után megemlítette, hogy a kisantant egyes államai között is vannak tisztázatlan kérdések, tisztázatlan továbbá az ő fizetési kötelezettségük sorsa. Kérte *Bethlent*, hogy ebben a kérdésben ő is igyekezzék a kisantant számára kedvező elintézés irányában hatni, amire *Bethlen* késznek nyilatkozott.¹⁰

⁸ Feljegyzések a genfi tárgyalásokról. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. 22—25. l.

⁹ Feljegyzések a genfi tárgyalásokról. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. 31—33. l.

¹⁰ Uo.

Ezzel lényegében véve végetértek a genfi tanácskozások, amelyek segítségével elvben sikerült biztosítani a kölcsönt. *Bethlen* először is elfogadta a népszövetségi „segítséget”, ami egyenes úton elvezetett odáig, hogy Genfben már elvileg a népszövetségi ellenőr kiküldetését is elfogadta. Hozzájárult a rekonstrukció 5 évre tervezett idejének leszállításához is, és látnia kellett, hogy az összeg tekintetében is előbb-utóbb engedményt kell tennie.

Hogy mindezt miért tette, arra fényt vet *Kozma Miklósnak* adott bizalmas tájékoztatója, amelyben egyébként *Bethlen* a megbeszélések egy-két olyan mozzanatáról is említést tesz, melyek a tárgyalásokról készített feljegyzésekben nem szerepelnek.

„Itthon — mondotta *Bethlen* — főleg *Rassayék* azt mondják, hogy miért nem fordultam mindjárt a kis ententehez, hiszen már ott kellett volna kezdeni. Ez naiv beszéd. A kölcsön előfeltételeit, vagyis Anglia és Olaszország megnyerését a legelső utazásom alkalmával szereztem meg. E nélkül nem lenne kölcsön. A kis entente a kölcsönbe nem azért megy bele, mert segíteni akar, hanem mert kénytelen angol és olasz nyomás alatt, mert addig ő sem kaphat kölcsönt.” *Kozma* kérdésére, hogy *Beneš* próbálkozott-e belpolitikai követelések felállításával, *Bethlen* így válaszolt: „*Beneš* egész könnyed formában, de súlyt a kérdésre alig helyezve felvetette azt az ideát, hogy a Magyarországhoz való közeledés neki otthon a munkássággal szemben is sokkal kevesebb nehézséget okozna, ha a magyar kabinetben olyanok is helyet foglalnának, akik [a] magyarországi munkássághoz közelebb állnak, vagy pláne ha egy szocialista miniszter is lehető lenne.” *Bethlen* azonban kategorikusan kijelentette, hogy „ő nem hajlandó koalíciós kormánnyal kormányozni s hogy a szociáldemokratáknak a kormányba való bevételeiről szó sem lehet, hiszen ha nyílt kapcsolatot nem, de nem nyíltat annál inkább fenntartanak az emigrációval.” Noha *Bethlen* szerint belpolitikai követelmény nem hangzott el, úgy vélte, hogy ő viszont a kölcsönt belpolitikailag hasznosíthatja. „... Fel fogom használni az alkalmat arra — mondotta — hogy a házszabályokat megszorítsam. Hivatalos személyeknek tartózkodni kell a jövőben irredentisztikus nyilatkozatoktól és karcagi beszédeknek sem szabad elhangzani.” *Bethlen* végül kifejtette, hogy a kölcsönakció célját és értelmét miben látja: „Nekem az egész kölcsönkérdésben a fő momentum az, hogy ezzel a reparációk fizetése annyira elodázódik, hogy arra sor sosem fog kerülni. Ebből a szempontból kell elbírálni azt a kompromisszumos megoldást, hogy a kölcsönt a népszövetség a reparációs komissióval együtt bonyolítja le, ami kedvezőtlenebb megoldás, mint Ausztria

esetében.”¹¹ Mint a nyilatkozatból nyilvánvaló, *Bethlen* Genf után azt hitte, hogy a fő feladatot, a jóvátétel kikapcsolását megoldotta. Nem vette észre, hogy Genfben csupán a jóvátételnek a kölcsön összegéből való fizetését ejtették el. Nem sokkal később azt kellett tapasztalnia, hogy a jóvátétel, amit Genfben nem kis áldozat árán kidobott az ajtón, visszatért az ablakon.

E mellett Genfben számos kérdés nyitva maradt. Kérdésessé vált, hogy végül is mekkora az az összeg, amit Magyarország ilyen erőfeszítések után megkaphat. Bizonytalan volt, milyen fajta és milyen terjedelmű ellenőrzést akasztanak Magyarország nyakába. Még mindig nem tudhatta *Bethlen*, hogy a bizonytalan nagyságú összeghez mikor juthat hozzá. S végezetül ott volt még a kisantant államokkal megkötendő különféle egyezmények kérdése, amelyekkel kapcsolatban nem lehetett kétséges, hogy az adott körülmények között Magyarország részéről engedményekhez fognak vezetni.

Bethlen mindezek után megelégedett azzal, hogy a közvéleményt csak egészen nagyvonalúan tájékoztassa a tárgyalások sikeréről, s a kényes problémákra még csak utalást se tegyen.¹² Hasonló általánosságokat tartalmazott a *Beneš—Bethlen*-féle kommuniké, valamint a külföldi sajtó híryanaga is.¹³

¹¹ OL. Kozma iratok. 1. cs. 2. sz. adatgyűjtemény. 1920-tól 1924 májusig. 131—140. l.

¹² OL. Kozma iratok. 1. csomó. 2. sz. adatgyűjtemény 1920-tól 1924 májusig. 141—144. l.

¹³ MTL. Magyar kiadás 1923. szeptember 25. — VII. kiadás; szeptember 26. — X. kiadás; szeptember 27. — VII. kiadás.

VII.

A KÖLCSÖNTERVEZET VÉGLEGES KIDOLGOZÁSA

1. Határozatok a rekonstrukciós terv elkészítésére

A genfi tanácskozás után a Népszövetség Tanácsa szeptember 28-án határozatot hozott. Az előzetesen kialakított szövegen Franciaország fellépésére némi változtatásokat eszközölt, amelyek az angolok véleménye szerint nem voltak aggályosak Magyarország szempontjából.¹ A tanács határozata megbízta a titkárságot és a pénzügyi bizottságot a kölcsöntervezet tanulmányozásával és előkészítésével arra az esetre, ha a Jóvátételi Bizottság felszólítja erre.

Ezzel egyúttal annak a lehetősége is megnyílt, hogy a pénzügyi bizottság kiküldjön Magyarországra egy delegációt, amely a helyszínen megvizsgálhatja a magyar pénzügyi és gazdasági helyzetet, s részletekben megtárgyalhatja a kölcsöntervezetet a magyar kormánnyal. A bizottság azonban csak a Jóvátételi Bizottság határozata után kezdhette meg munkáját. Az angolok ezért sürgették a zálogjogok felfüggesztésére és a Népszövetség felszólítására vonatkozó döntés megszületését. Ennek érdekében a Népszövetség pénzügyi bizottságának elnöke, *Salter* buzgólkodott Párizsban. Az angolok mindenáron el akarták érni, hogy a döntő szó a Népszövetség pénzügyi bizottságáé legyen. Erre vallott az a körülmény is, hogy a Jóvátételi Bizottság elé terjesztett határozati javaslat angol nyomásra — ellentében a népszövetségi Tanács szeptember 28-i határozatával — már arról beszélt, hogy a rekonstrukció tervezetét a Népszövetség pénzügyi bizottsága fogja kidolgozni a Jóvátételi Bizottság kiküldöttjének közreműködésével. A jövőre kiküldött közreműködését a szanalási terv kidolgozásában erősen korlátozták.² A siker érdekében az angolok több ízben hangoztatták, hogy sem Csehszlovákia, sem Románia nem kap addig Angliában kölcsönt, amíg a Jóvátételi Bizottság határozatát

¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—89 134.

² OL. Küm. gazd. pol. 1923—11—90 871.

alá nem írták.³ Az angol álláspont számára ebben a fázisban legnehezebben az olaszokat lehetett megnyerni. Az olasz kormány akadékoskodott a tervezettel kapcsolatban, mivel a népszövetségi ellenőrzés nem felelt meg érdekeinek. Álláspontja indokaként természetesen ismét magyar érdekeket hangoztatott. Az olasz külügyminisztériumban már szeptember 29-én nyugtalanságukat fejezték ki az illetékes tényezők abban az irányban, hogy vajon a népszövetségi határozat értelmében kellőleg meg lesznek-e védve Magyarország érdekei. Rámutattak arra, hogy a folyamat Ausztria esetében is így kezdődött és Zimmermannal végződött.⁴ Érdeklődtek aziránt is, hogy vajon tervbe vették-e egy politikai jegyzőkönyv kiadását, ami olasz nézet szerint a gazdasági mozgást még jobban megkötné.⁵ Biancheri, a külügyminisztérium népszövetségosztályának vezetője kijelentette Márffy Mantuano Rezső követségi tanácsosnak, hogy Olaszország nehezen opponálhatna a jelenlegi körülmények között, hiszen úgy látszik, Salter feltételei megfelelnek a magyar-kormánynak. Ezért az olasz jóvátételi megbízott, D'Amelio csak általános utasítást kap, hogy igyekezzék az olasz és magyar érdekeket megvédeni és lehetőleg enyhíteni a feltételeket és az ellenőrzés módját.⁶

Olaszország mégis tovább agitált a Jóvátételi Bizottság ellenőrzése mellett. Képviselője kijelentette, hogy a Jóvátételi Bizottság ellenőrzése esetén el lehetne érni, hogy a kisantantnak ott csak egy, lehetőleg csehszlovák képviselője legyen. Az ellenőrző bizottságnak olasz elnöke lehetne, akinek minél nagyobb befolyást kellene biztosítani.⁷ A római magyar követség értesülése szerint Bnneš hozzájárult az olasz tervezethez.⁸ Az olasz kormány reménykedett abban, hogy a Jóvátételi Bizottságban a kisantant támogatásával el tudja érni a neki kívánatos formulát, amelynek segítségével nem az angol befolyást megtestesítő népszövetségi ellenőr kapna gazdaságilag szabad kezét Magyarországon, hanem a Jóvátételi Bizottság által kiküldött olasz ellenőr. Miután a magyar kormány Genfben a másik mód mellett kötötte le magát, nehéz volt az olasz fellépést a magyar kormány támogatásának minősíteni. A magyar kormány több ízben kifejezetten kérte,

³ OL. Küm. kab. 1924. — 41. cs. Londoni táviratok. 93.

⁴ A. R. Zimmermann, volt rötterdami polgármester 1922-től Ausztria népszövetségi főbiztosa volt.

⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—89 132.

⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—90 466; 90 871.

⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—90 873.

⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—11—90 871.

hogy az olasz megbizottak ne támasszanak nehézségeket a már létrejött tervezet megvalósításával szemben.⁹

Az olasz-magyar nézeteltérések tisztázása céljából *Kánya* Kálmán beszélgetést folytatott *Castagneto* budapesti olasz követtel. *Castagneto* azzal okolta meg az olasz álláspontot, hogy a kormány befolyása a Jóvávételi Bizottságban nagyobb, mint a Népszövetségénél, s emellett az olasz-francia viszony szívélyessége révén az olaszok képesek elfogadtatni álláspontjukat a magyar kölcsön ügyében. *Kánya* a szokásos ellenérveket hozta fel: Anglia, mint kölcsönnyújtó álláspontját, valamint azt, hogy a kisantant ugyanazt kívánja, ami önmagában bizalmatlanságot kelt a terv iránt.

Castagneto kifejtette, hogy az olasz kormány jobban szeretné, ha az ellenőrzés nem egy, a Népszövetség által kiküldött ellenőr, hanem egy bizottság által gyakoroltatnék, amely négy tagból állana, a három nagyhatalom egy-egy képviselőjéből és a kisantant egy delegátusából. A beszélgetésről készített feljegyzés szerint *Kánya* itt megjegyezte, hogy az olaszok nyilván azért idegenkednek a Népszövetség teljhatalmú megbízottjától, mert ez esetben befolyásuk háttérbe szorulna, éppen úgy, mint Ausztria esetében.

Castagneto herceget az ügy fontossága miatt *Bethlen István* miniszterelnök is fogadta, és ismertette előtte az ellenőrzésre vonatkozó magyar elgondolást. A kormány első javaslata az volna, hogy a kölcsön ellenőrzését egy, a hitelező bankok által kijelölt személyre bizzák, aki a magyar jegybank mellett működne. Ha ez nem lenne keresztülvihető, úgy ragaszkodik a *Salter*rel megbeszélt tervhez. Eszerint az ellenőrzést két szerv gyakorolná: egyrészt egy bizottság, amely részben a Népszövetség által kinevezett tagokból, részben a Jóvávételi Bizottság által a magyar jóvávételen érdekelt államok képviselőiből kinevezett tagokból állna, másrészt a Népszövetség által a semleges országok polgáraiból kinevezett ellenőr, aki a tulajdonképpeni ellenőrzést gyakorolná, és akinek hatásköre szűkebb lenne, mint osztrák kollégájáé. *Bethlen* gróf *Castagneto* herceg útján kérte az olasz kormányt a tervezet támogatására.

A külügyminisztérium október 28-án utasította a római magyar követet, hogy ebben az értelemben lépjen fel, s hivatalos beszélgetéseiben hivatkozzék arra, hogy „... a kölcsön megghiúsulása és az azzal járó elkerülhetetlen pénzügyi katasztrófa Magyarországon nemcsak kormányválságot, de bizonyára regimeváltást is vonna maga után olyan módon, hogy csakis egy confederációs

⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—90 633; 90 577; 90 872; 90 873

politikát követő irányzat kerekedhetnék felül, vagy radikális kis-entente barát, vagy reakcionárius, idővel esetleg monarchisztikus alapon.¹⁰

A kormány tehát kisebb-nagyobb fenyegetőzéstől sem riadt vissza. Még mielőtt az olasz-magyar nézeteltérés tisztázódott volna, a Jóvátételi Bizottság az angol javaslat alapján, — a franciák által kívánt kisebb módosításokkal kiegészítve, — meghozta határozatát.

Az október 17-én egyhangúan hozott határozatban felszólította a Nemzetek Szövetségét, hogy az érdekelt államokkal egyetértésben a Jóvátételi Bizottság pénzügyi osztályának képviselőjével együttműködve dolgozzon ki tervezetet Magyarország pénzügyeinek szanálására.

A határozat leszögezte, hogy a terv olyan ellenőrzést állapítana meg, amelyet a Nemzetek Szövetsége gyakorolna és amelyben Magyarország hitelező országai is részt vennének egy bizottság útján, melynek tagjait a Jóvátételi Bizottság nevezné ki. Kimondotta azt is, hogy a Népszövetség által készített tervezetet a Jóvátételi Bizottságnak jóvá kell hagynia.¹¹ A határozatból, amit *Korányi* párizsi magyar követ október 18-án felterjesztett a külügyminisztériumnak,¹² világosan kiderült, hogy Magyarország most már nem kerülheti el a népszövetségi ellenőrzést. Ez a kijelentés több külföldi politikusban és szakértőben, akik nem ismerték közelebbről a magyarországi politikai viszonyokat, aggályokat okozott a belpolitikai nehézségek tekintetében, amelyek minden egyes, a külföldi tőkének tett újabb engedmény révén növekedni látszottak. Ilyen aggodalmának adott kifejezést *Salter* is, kijelentve, hogy nézete szerint a szanálás utáni „vágó” Magyarországon nem elég erős.¹³

A Bethlen-kormányt azonban ilyen vonatkozásban nem kellett félteni. Miután a miniszterelnök kedvező színben tájékoztatta genfi útjáról a sajtót, majd beszámolót tartott Szolnokon az Egységes Pártnak és nyilatkozott a nemzetgyűlésen is, október 15-én egyszerűen elnapoltatta a Házát. Javaslatát azzal indokolta, hogy a kölcsöntervezet előkészítése nagy gondot hárít a kormánynya.

¹⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—92 586

¹¹ *A külföldi kölcsön*. I. A Jóvátételi Bizottságnak és a Nemzetek Szövetségének előzetes határozatai, továbbá az I. és II. számú jegyzőkönyv. Hiteles magyar szöveg. Sajtó alá rendezte Dr. Téglás Dezső. MTL. könyvtár. 1. sz. Bp. 1924.

¹² OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—92 860

¹³ OL. ME. 1923. Végyes. Baranyai Zoltánnak, a genfi magyar titkárság vezetőjének jelentése 1923. okt. 27-én.

Noha az ellenzék heves kirohanást rendezett, a kormánytöbbség természetesen megszavazta az elnapolást.¹⁴ Ily módon *Behlen* biztosította, hogy a Népszövetség bizottságának munkájába magyarországi tartózkodása idején ne vegyüljön zavaró hang.

2. A népszövetségi bizottság Budapesten¹

A Népszövetség által kiküldött bizottság — amelynek tagjai *Avenol* főtítkárhelyettes, *Salter*, a pénzügyi osztály vezetője, *Stoppani* olasz pénzügyi szakértő,¹⁵ és a Jóvátételi Bizottság képviselőitében *Bougniois* voltak —, november 5-én Bécsbe, 6-án pedig Budapestre érkezett. A bizottság feladata az volt, hogy jelentést készítsen Magyarország helyzetéről és ennek alapján tervezetet állítson össze a rekonstrukció módjára vonatkozóan. Tárgyalásai előterében a kölcsön összegének, a szanálás időtartamának és a vele kapcsolatos belső intézkedéseknek kérdése állt. A megbeszélések során a magyar kormány korábbi igényét leszállítva, 400 millió aranykorona kölcsönt kért és a rekonstrukciós tervezetet 3 év alatt kívánta megvalósítani. A bizottság tagjai azonban ezt az igényt is sokallották. 2, legfeljebb 2 és fél év alatt 200—250 millió aranykoronával óhajtották a szanálást végrehajtani, ahogyan *Salter* már Genfben is jelezte. Természetesen ahhoz, hogy 2, vagy 2 és fél év alatt az állami költségvetés egyensúlyát megteremthessék, a bizottság számításai szerint jelentős mértékben elő kellett irányozni a kiadások csökkentését és a bevételek fokozását. Az előbbi cél érdekében javasolták az állami tisztviselők és alkalmazottak létszámának jelentős, az akkori 175 000 főről 140 000-re csökkentését, a természetbeni ellátás és egyéb kedvezmények megszüntetését. Ezzel kapcsolatban kérte a bizottság a 8 órás munkaidő bevezetését. A kormány a létszámapasztás tekintetében 10 000 főnyi csökkentést ajánlott fel. Ami a bevételeket illeti, azoknak a szanálási időszak végére kétszeresükre kellett emelkedni. Ezt természetesen másként, mint adóemeléssel, el sem lehetett képzelni. Szükség volt az egész adórendszer reformjára. A bizottság tagjai elsősorban a földadót tartották hallatlanul alacsonynak, emellett az illetékek és a fogyasztási adók erős növelését tervezték. A kormány felajánlotta a házbérek felszabadoítását is, mint olyan intézkedést, amely szintén hozzájárul a bevételek

¹⁴ Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1923. 188. ülés. XVII. k. 5—20. l.

¹⁵ *Stoppani* kiküldését az olasz kormány erőszakolta ki. OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—91 657.

fokozásához. A bizottság felvetette a rendőrség és a csendőrség létszámának csökkentését is, ami elől a kormány igyekezett kitérni. Érdeklődtek a bizottság tagjai a kormány felfogása iránt a háború előtti államadósságok kérdésében is, ami arra vallott, hogy ezek fizetése a kölcsön nyújtásának szintén egyik feltételét képezheti. Fontos anyaga volt a megbeszéléseknek a zálogok kérdése. A kormány felajánlotta a kölcsön biztosítékaul a vámbevételeket, a netto dohányjövedelmet, a netto sóilletéket, a gyufa és petróleum adót, valamint a vagyonszállás földeket. Ezek *Kállay* számítása szerint 380 millió aranykoronának feleltek meg. Arra a kedvező, de nem valószínű esetre, hogy ez az összeg egy nagyobb kölcsön esetén nem bizonyul elegendőnek, a kormány kész volt az összes állami jövedelmet lekötöni zálogul. A bizottság felvetette egy jegybank létesítésének gondolatát, amely 30 millió aranykorona tőkével kezdené meg működését. Ezt a gondolatot a kormány minden további nélkül magáévá tette és ahhoz is hozzájárult, hogy a bank alaptőkéjét kizárólag Magyarországon jegyezzék. *Salterék* élénken érdeklődtek az iránt is, hogy a magyar kormány milyen változtatásokat óhajt kereskedelmi-politikájában megvalósítani. Mint a külföldi tőke képviselői, érthető módon követelték a ki- és főleg a beviteli korlátozások megszüntetését, a Devizaközpont feloszlatását, emellett jóindulatúan ajánlották az élénkebb gazdasági kapcsolatok kiépítését a szomszédos és más államokkal. A külföldi imperialisták gazdasági szakértői gondoskodni akartak arról, hogy Magyarország piaca szabaddá váljon nemcsak tőke-, hanem árukihelyezésük számára is. Végül az iránt tudakozódtak, hogy a magyar kormány hajlandó-e elfogadni a Népszövetség gazdasági ellenőrzését?¹⁶

Miután a kölcsön fő alapelvei Genfben létrejöttek, a megvalósítás ezen részletkérdéseit a kormány olyanoknak tekintette, amelyekben alkudozni lehet és kell is. Beleegyezve a népszövetségi útba és ellenőrzésbe, most már azon volt, hogy ennek módozatát Ausztriánál lehetőleg kedvezőbbben oldja meg. *Bethlen* mind az összeget, mind az időt illetően alkudozni akart. Lehetőleg el akarta érni a 400 milliót 3 évre, de tudta, hogy amennyiben ez nem sikerül, akkor kevesebbrel is meg fog elégedni. Nagy gondot okozott a minisztertanács tagjainak, hogy a bevételek fokozása érdekében az egyes adócsoportok milyen mértékű emelését javasolják. *Kállay* pénzügyminiszter erősen kardoskodott a földadó emelése mellett. Kijelentette, hogy a földbirtok nincs eléggé megterhelve, s jövedelemadóval ezt nem is lehet elérni. A miniszterelnök azonban

¹⁶ OL. MT. jkv. 1923. nov. 9; nov. 15.

vétót emelt; kijelentette, hogy a földadó megkészszerzéséről szó sem lehet, ez különben sem segítene semmit, az egész kérdés nem ezen múlik. *Walkó Lajos* kereskedelemügyi miniszter sem vélte a kérdést a földadó emelésével megoldhatónak. A kormány elsősorban az illetékek és a fogyasztási adó növelésére látott lehetőséget, ami nem is csodálatos, tekintve, hogy éppen ezek azok az adónemek, amelyek a széles fogyasztóközönséget, a kisembereket, a munkásokat, az alkalmazottakat, a parasztokat terhelik. Emellett sokat vártak a házadó növekedésétől, amit elsősorban szintén a lakbérfizető kisemberek sínylettek meg.

A bizottság november 16-án, 10 napos tárgyalás után távozott Budapestről és 20-án átnyújtotta jelentését a Népszövetség pénzügyi bizottságának.

3. A pénzügyi bizottság londoni tanácskozása

A pénzügyi bizottság ülészakára, amely november 20—28 között a magyar rekonstrukciós tervezetet tárgyalta, meghívták a magyar kormány képviselőjét is. *Kállay* pénzügyminiszter Londonba utazott. November 22-én jelentette, hogy a pénzügyi bizottság a külföldi kölcson előtt kívánatosnak tekinti egy belső kölcson kibocsátását és a Jegybank felállítását.¹⁷ Az első napokban három albizottság vitatta a magyar kérdést.

Kállay értesülése szerint — noha ezt a kérdést még hivatalosan nem érintették — a pénzügyi bizottság óhajtotta, hogy a kölcson kibocsátása előtt szüntessék meg a korona kettős árfolyamát és a különféle korlátozó intézkedéseket, amelyek deviza kivitelére és a magyarországi bevételre vonatkoztak. Ugyancsak az ő információja szerint a pénzügyi bizottság angol tagjai az osztráknál szigorúbb ellenőrzést kívántak, arra hivatkozva, hogy Magyarország esetében a nagyhatalmak nem fogják garantálni a kölcson. Ugyanakkor a pénzügyi bizottság titkárának tervezete ennél lényegesen enyhébb feltételeket tartalmazott.¹⁸

A miniszterelnök közölte *Kállay*val, hogy a bizottság óhaját a korona kettős jegyzésének megszüntetésére és a korlátozások eltörlésére kivihetetlennek tartja. Kérte, hogy a kölcson összegére, a szanálás időtartamára és az ellenőrzésre nézve ragaszkodjék az eredeti elgondoláshoz.¹⁹

¹⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—96 181.

¹⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—96 709.

¹⁹ Uo.

November 26-án azonban Londonból már arról érkezett értesítés, hogy sem a 2 és fél éven, sem a 250 millió nem sikerült felülmenni. A bizottság továbbra is ragaszkodott a Jegybank előzetes felállításához és ahhoz, hogy az infláció megszüntetése után a kormány az államháztartás deficitjét belső kölcsön segítségével fedezze a külföldi kölcsön kibocsátását megelőző átmeneti időben.²⁰

Két nap múlva a pénzügyi bizottság elkészült jelentésével, amely szerint 250 millió aranykorona kölcsön felvételére hatalmaznák fel a magyar kormányt és a szanalási időt 2 és fél évben szabnák meg. A kölcsön zálogául a vám, dohány, só és cukor jövedelmét óhajtották lefoglalni. 1924 első három hónapjában az állami költségvetés hiányának fedezésére belső kölcsön kibocsátását javasolták, amit később a külföldi kölcsönből kellene visszafizetni. Ez alatt az idő alatt kellene felállítani a Jegybankot is.²¹

A pénzügyi bizottság felvetette egy ún. politikai jegyzőkönyv szükségességét. Amint látható, Londonban újabb problémák meredtek a magyar kormány elé, s ezekhez még két másik nehézség is járult, nevezetesen, hogy Csehszlovákia, amint az várható is volt, a kereskedelmi tárgyalásokkal kapcsolatban újabb és újabb igényekkel lépett fel, és ráadásul több irányból újból felvetették a jóvátétel problémáját is. Ami a politikai protokollt illeti, *Bethlen* még november 19-én magához hívatta a budapesti olasz követet és közölte vele, hogy „... legjobban szeretné, ha az entente-hatalmak minden deklarációtól eltekintenének.” Ha ez nem lenne lehetséges, úgy nagy súlyt helyezne arra, hogy a magyar kormány által készített alternatív tervezetek közül azt fogadják el, amelyben a kormány csak a trianoni szerződés és a nemzetközi megállapodások betartására kötelezi magát.²²

Nehezítette a kormány helyzetét *Beneš*nek a londoni tanácskozás előtt tett nyilatkozata a prágai magyar követ előtt. *Beneš* kifogásolta a Prágában tárgyaló magyar delegáció módszerét, amennyiben a delegáció tagjai — szerinte — mesterségesen nehézségeket idéznek elő. Kijelentette, hogy formálisan nem állítható ugyan fel junktim e tárgyalások és a kölcsön között, ámde erkölcsi és politikai szempontból az mégis fennáll. Ezért ő nehezen állhatna ki a kölcsön érdekében, ha a tárgyalások kedvező eredményére és Magyarország ezzel megnyilvánuló jóakarására nem utalhatna. Ezen felül még azt üzenté a magyar kormánynak, hogy a románok

²⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—96 989

²¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—97 446.

²² OL. Küm. res. pol. 1923—II—658 (617)

és a jugoszlávok súlyos akadályokat igyekeznek gördíteni a kölcsön elé, és azzal a kívánsággal fognak előállni, hogy számukra Magyarország jelentős összegű jóvátételt fizessen. Ezzel neki, mint hű szövetségesnek számolnia kell.²³

Mindez röviden annyit jelentett, hogy vagy kész Magyarország az összes csehszlovák követelések teljesítésére, vagy *Beneš* a román és jugoszláv követelések oldalára áll. A magyar kormány ezzel a kérdéssel kapcsolatban meglehetősen nyugtalanító értesüléseket szerzett a nagyhatalmaktól, amelyek kormányai nem helyeztek ugyan súlyt *Beneš* követeléseire, de még Olaszország sem volt arra hajlandó, hogy exponálja magát ebben a kérdésben.²⁴ Miután Anglia erélyes fellépése következtében Franciaország és a kisantant elvetette saját korábbi elgondolását arra nézve, hogy a Magyarországnak nyújtandó kölcsönt jóvátétellel terheljék, most azt a gondolatot vetették fel, hogy nem a kölcsön összegéből, hanem formailag ettől függetlenül vessenek ki Magyarországra legalább egy névleges jóvátételi összeget.

A jóvátételi elv fenntartása Franciaország számára továbbra is elsődleges fontossággal bírt. A Ruhr-vidék megszállásával felidézett háborús feszültség ugyan már az alkudozás és egyúttal egy kompromisszumos megoldáshoz való közeledés stádiumába lépett, de annál lényegesebb volt, hogy milyen elvek alapján jön létre ez a megegyezés. A jóvátétel elengedésének precedense kevésbé volt kívánatos, mint bármikor ezelőtt.

Korányi Frigyes párizsi magyar követ december 5-én jelentette, hogy értesülése szerint a Jóvátételi Bizottság a kölcsönrel egyidejűen meg akarja állapítani Magyarország jóvátételi kötelezettségét.²⁵ A magyar kormány azonnal tiltakozott ez ellen a terv ellen. December 6-án a külügyminisztérium értesítette a római és a londoni követet a Jóvátételi Bizottság szándékáról és utasította őket, hogy fejtsek ki a kormány elveit. Mutassanak rá, hogy ilyen körülmények között a költségvetés egyensúlyáról nem lehetne reálisan beszélni, és a jóvátétel kivetése megnehezítené a kölcsön elhelyezését is. *Nemes* római követ feladatul kapta annak megemléztetését is, hogy a kormány lehetetlen helyzetbe kerülne és nem tudná végrehajtani a pénzügyi bizottság által követelt belső kölcsönt. A *Szapáry* londoni követnek küldött számjeltávirat viszont a következőkkel végződött: „Értesse meg, hogy impressziónk

²³ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 429; Prágai táviratok. 162.

²⁴ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Római táviratok. 212; 221; Párizsi táviratok. 440.

²⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—98 654.

szerint reparációs kötelezettség felvétele az olasz kormánynak is óhaja, mert attól fél, hogy Csehszlovákia, Szerbia és Románia különben a reájuk háruló fizetési kötelezettséget megtagadják. Kérem [az] angol kormányt megkeresni, hogy lehetőleg [a] magyar kölcsönnek [a] Conseilben való tárgyalása előtt hasson oda, hogy ezen terv elejtessék.”²⁶

Az utolsó percben tehát ismét előtolakodott a jóvátétel réme, ami ellen a magyar kormány kezdettől fogva küzdött. kermészetesen ekkor már nagyobb összeg nem jöhetett szóba, Tiszen a nagy- és kisantant egyaránt arra az álláspontra helyezkedett, hogy Magyarország nemcsak újabb terhekkel nem sújtható, hanem inkább segítségre szorul valutájának stabilizálása és költségvetési egyensúlyának helyreállítása érdekében. Ahogyan azonban a francia kormány ragaszkodott a fizetés elvéhez, úgy szeretett volna ragaszkodni a magyar kormány a nem-fizetés elvéhez. A kormány szempontjából ennek komoly belpolitikai jelentősége volt. Franciaország mellett a fizetési elvet nemcsak a kisantant, hanem Olaszország is igyekezett fenntartani. Az olasz külügyminisztérium egy magasrangú tisztviselője közölte a magyar követvel, hogy nézete szerint Magyarországtól csak a kölcsön visszafizetése után, tehát 20 év múlva követelhető jóvátétel, de nem tagadta, hogy az olasz pénzügyi szervek más véleményen vannak.²⁷ A Jóvátételi Bizottság magyar albizottságának olasz tagja pedig instrukciója szerint beleegyezhetett abba, hogy a jóvátételt 1926-ig felfüggeszék, azontúl azonban olyan megoldást kellett keresnie, ami a jóvátételt elvileg biztosítja.²⁸ Ebbe szépen belefért, hogy jóvátételt akár azonnal is fizessenek. Az olasz kormány azonban ezt nyíltan nem szorgalmazta, már csak azért sem, mert semmi szüksége nem volt rá, minthogy Franciaország és a kisantant önmagától is vállalkozott erre a szerepre. Felesleges volt tehát növelnie a magyar kormány neheztelését.

Az angol politikusok ellenezték ugyan a jóvátétel kivetését,²⁹ de nem olyan makacsul, ahogyan a magyar kormány szerette volna. Pillanatnyilag a világ pénzügyi egyensúlyának a jóvátétel, mint a szövetségesek közti adósságok ellenértéke fontos pillére volt, amit az angolok sem óhajtottak egészen kiiktatni. Ha a Magyarországra kivethető csekély összeget az angol politikusok semmiféle szempontból nem tartották figyelmet érdemlőnek, és ezért minden

²⁶ Uo.

²⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—99 537.

²⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—160 172.

²⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—99 535.

további nélkül hajlandók lettek volna elengedni, az új formulában, hogy t. i. a fizetés a kölcsönt nem terheli, a francia kormánnyal való megegyezés érdekében nagyobb nehézség nélkül elfogadhatónak tekintették.

A pénzügyi bizottság londoni tárgyalása után tehát nem csak nem tisztázódtak a kölcsön részletei, hanem számos újabb probléma merült fel. Az eddig ismertetetteken kívül ott volt még a háború előtti magyar állami és magánadósságok kérdése, amelyek megfizetésére az új kölcsön folyósítása mellett a francia és az angol hitelezők szintén biztosítékokat igyekeztek szerezni.³⁰

4. A Népszövetségi Tanács magyar albizottságának párizsi ülészaka

A sok újonnan felmerült probléma megkívánta, hogy a Népszövetség Tanácsának decemberi ülészakára *Bethlen* gróf — ezúttal harmadszor ebben az évben — ismét külföldre utazzon.

December 10-én a pénzügyminiszter és a kereskedelmi miniszter kíséretében *Bethlen* Párizsba érkezett.³¹ A kölcsön ügyét a pénzügyi bizottság által készített javaslatok alapján az ún. magyar albizottság tárgyalta.

Bethlen már december 11-én jelezte, hogy a tárgyalások, — amint az előre is sejthető volt — a jóvátételi kérdés és a kisantant követelései miatt nehézségekkel fognak járni.³²

Aránylag könnyen elintézhetővé vált a francia és angol háború előtti adósságok kérdésének rendezése, amelyre nézve *Kállay*nak sikerült elvileg megállapodásra jutnia.³³

December 11-én *Bethlen Millerand* köztársasági elnökkel beszélgetett, aki főként katonai kérdések iránt érdeklődött és megjegyezte, hogy Magyarországnak magára kellene vállalnia egy csekély jóvátételi összeg fizetését a helyreállítási időszak kezdetétől fogva. A miniszterelnök kijelentette, hogy kormánya semmiképpen nem vállalhatná magára a jóvátétel azonnali megállapítását. A magyar albizottság első ülésén szükségesnek jelezte az 1. számú protokoll elkészítését. *Bethlen* azonnal bejelentette, hogy tervezetet

³⁰ Peretti dec. 7-én kijelentette, hogy az adósságok törlesztése előfeltétele a kölcsön megszavazásának. Korányi elvileg kifejezte a magyar kormány fizetési készségét. — OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Párizsi táviratok. 440.

³¹ A Tanács dec. 10-től 20-ig ülésezett.

³² OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Párizsi táviratok. 443.

³³ KGL. MJB 1923—25. I./2.

készített erre vonatkozóan. Hasonló közlést tett *Beneš* csehszlovák külügyminiszter is, úgyhogy a bizottságnak most már az volt a dolga, hogy a két tervezetet egymással és a megfelelő osztrák jegyzőkönyvvel egybevesse.³⁴

December 13-án *Bethlen* Párizsban szerzett benyomásait kedvezőnek találta. A francia miniszterelnök kijelentette, hogy támogatja a magyar kölcsön ügyét azok között a határok között, amelyeket Franciaországnak a kisantanthoz való viszonya megenged. A magyar albizottság francia tagja, A. A. G. *Hanotaux* pedig áthidaló indítvánnyal állt elő a jóvátételi kérdés minden fél számára kedvező megoldására.³⁵ *Hanotaux* feltűnő jóindulatot tanúsított. A bizottság december 13-i ülésén felhívást intézett a bizottság tagjaihoz a tárgyalás siettetése érdekében. Az ülésen kidolgozták az 1. számú protokoll végleges szövegét; ezt *Bethlen* előnyösnek találta.³⁶ A kedvező formulázást főleg az olaszok segítségével sikerült elérni.

A legnehezebb kérdés Párizsban a jóvátétel problémája volt. A pénzügyi bizottság jelentése, amely az albizottság tárgyalásának alapját képezte, azt javasolta, hogy a rekonstrukció két és fél éves időszakára nézve függesszék fel a jóvátétel fizetését, de hozzátette, hogy a kérdésre tanácsos lesz a decemberi tanácsülésen visszatérni. Ez abban nyilvánult meg, hogy a magyar albizottságban a francia küldött azt javasolta, hogy Magyarország 1926-tól 5 éven át évi 8 millió aranykoronát, további 5 évig 8–12 milliót, ezután pedig egy később megállapítandó összeget fizessen. A javaslatot az angol küldött hevesen ellenezte, s az olasz küldött ezúttal az angol álláspontot támogatta. *Bethlen* beszélt az olasz képviselővel, kérve támogatását, hogy a jóvátételre nézve a Jóvátételi Bizottság ne hozzon most határozatot. Az olasz küldött azonban közölte vele, hogy utasítása értelmében ezt nem teheti. A miniszterelnök kérte, hogy *Mussolini* korábbi üzenetére hivatkozva interveniáljon az olasz kormánynál újabb instrukcióért. *Bethlen* e kérdéssel kapcsolatban táviratában megjegyezte, hogy a „francia, vagy hasonló javaslat elfogadása jelenlegi kormány lemondását vonná maga után.”³⁷ Amint a további fejlemények mutatták, *Bethlen* ezt a kijelentést csak az olasz kormány ijesztgetésére szánta, mert a később mégis kivetett jóvátételt anélkül fogadta el, hogy eszébe

³⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—99 538.

³⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—99 732.

³⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—160 088.

³⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—160 172.

jutott volna lemondani.³⁸ *Beneš* kijelentette a magyar miniszterelnöknek, hogy a jóvátételi kérdést ő is feltétlenül megoldandónak tartja szövetségesei, mindenekelőtt Jugoszlávia érdekében. Megjegyezte, hogy nézete szerint a kérdés tisztázása még hosszabb időt igényel, mivel a szövetségesek között is vannak elintézendő problémák. A kisantant ugyanis azt kívánta, hogy Magyarország jóvátételének elengedése fejében a nagyhatalmak neki is engedjék el tartozását velük szemben.³⁹

A magyar albizottság december 18-án elfogadta a 2. számú jegyzőkönyv szövegét. Eszerint Magyarországnak 1926-tól kezdve a kölesön 20 évi törlesztési ideje alatt 10 millió aranykoronát kell évente fizetnie „charge du traité”, azaz a békeszerződésből folyó terhek fejében. *Bethlen* ezzel szemben tiltakozást jelentett be. A jelenlevők arról iparkodtak őt meggyőzni, hogy a tisztázott helyzet jobb, mint a bizonytalan, másrészt viszont értésére adták, hogy számokról lévén szó, lehet alkudozni. *Bethlen* nézete szerint nehéz helyzet alakult ki, mert az angolok már lekötötték magukat a tervezet mellett, s így támogatásuk kevésbé érvényesülhetett, az olaszok pedig teljesen cserben hagyták.⁴⁰

A pénzügyi bizottság december 20-án egész délután, majd kis megszakítással éjjel utánig ülésezett, hogy a magyar albizottság által jóváhagyott jegyzőkönyvet a maga részéről is elfogadja. A jóvátétel kérdésében azonban itt sem jött létre megegyezés. A kisantant nem volt hajlandó engedni az évi 10 millióból,⁴¹ s ugyanakkor kérdéssé tette a 10 millió értelmezését is. A szöveg alapján ugyanis nem volt egészen világos, hogy a „békeszerződés terhein” mi értendő, mindenféle pénzügyi kötelezettség, vagy csak azok egy része, esetleg csupán a jóvátétel. A kisantant képviselői, sőt részben az olasz képviselő is, úgy óhajtották a megfogalmazást értelmezni, hogy a jóvátételen kívül minél kevesebb egyéb szerződéses kötelezettség értessék bele. *Bethlen* december 20-án utasítást adott a sajtóban közlendő anyagra vonatkozóan. Kérte, hogy a sajtó középutat tartson, kiemelve csodálkozását,

³⁸ Olaszország fenyegetését *Bethlen* már korábban elkezdte. 1922. okt.-ben pl. a budapesti olasz követnek kijelentette, hogy amennyiben olasz részről nem támogatják a jóvátétel elengedésére irányuló akcióját, úgy francia orientációt fog kezdeni. A maga részéről jóvátételi politikát nem hajlandó folytatni, egy esetleges *Andrássy*-kormány pedig *Habsburg*, egy *Rassay*-kormány kisantant orientációt jelentene. — OL. Kozma iratok. I. sz. Adatgyűjtemény 1920—22. 132. l.

³⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—160 017

⁴⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—160 656

⁴¹ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—160 745 OL. Kozma iratok. I. cs.; 1. sz. Adatgyűjtemény 1920.—1924. 20. l.

hogy a jóvátételre nézve újabb terv merült fel. A 10 millió sokallása mellett *Bethlen* utasítása szerint a lapok kiemelhették, hogy e döntés folytán Magyarország helyzete tisztázódik az eddiginél alig valamivel magasabb teher mellett.⁴²

A párizsi tanácskozás nem hozott végleges eredményt. A Tanács a tervezetet nem hagyhatta jóvá a bejelentett fenntartások miatt, s a jóvátétel ügye még mindig nyitott kérdés maradt. *Bethlen* Párizsból még mindig nem hozott haza teljes sikert.

5. A Népszövetségi Tanács magyar albizottságának londoni ülése

A párizsi tanácskozás után a magyar kormány minden erejével arra törekedett, hogy terheit az említett 10 millióban maximáltaassa és elejét vegye azoknak a kísérleteknek, amelyek ezt az összeget növelni óhajtanák. Ez az igyekezet arra vallott, hogy a 10 millióba a magyar kormány már beletörődött, látva, hogy ez-élől már nem térhet ki, s ezt voltaképpen nem is nagyon sokallta. A római magyar követet a külügyminisztérium december 27-én arra utasította, hogy éreztesse az olasz kormánnyal a magyarok csalódottságát. „... Az olasz delegáció — olvasható a táviratban — e tekintetben teljesen cserben hagyott és sem a nyilvános üléseken, de információink szerint egyébként sem támogatott, ellenben hangoztatta Olaszország érdekét a reparációs kérdésben.” *Nemes* grófot a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője felkérte, fejtse ki, hogy a 10 millió koronás megterhelés a kormányt belpolitikailag nagyon nehéz helyzetbe hozta, ami a kölesön egyébként sem előnyös feltételeit még kedvezőtlenebbé teszi.⁴³

Gróf *Szapáry* londoni követ útján a kormány december 27-én az angol kormány segítségét kérte ahhoz, hogy megakadályozzák az összeg további emelését.⁴⁴

Hasonló céllal interveniáltatott a kormány a francia kabinetnél is. Az utasítás értelmében *Korányi* párizsi követnek ki kellett jelentenie, hogy Magyarország elfogadva a francia álláspontot, rendkívül nagy nehézségei árán is elvállalja az évi 10 millió aranykorona fizetését, de ezzel szemben azt kívánja, hogy a Jóvátételi Bizottság a 20 év utáni helyzetre nézve ne hozzon sem számszerű, sem elvi döntést, sem most, sem néhány éven belül. A külügy-

⁴² OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—160 784.

⁴³ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—161 360.

⁴⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—16 1360.

minisztérium utasította a követet, hogy a „charge du traité” kifejezés értelmére nézve úgy nyilatkozzon, hogy az minden bizonynyal a szerződésből származó összes teljesítéseket jelenti. „Ha a Jóvátételi Bizottság ezen értelmezést nem fogadná el, a pénzügyi bizottság tervének lényegét támadná meg, mely Magyarország helyzetét teljesen tisztázni akarta. Különben előállna egy oly helyzet, melyben Magyarország terhei a tízmillió, plus x ismeretlen volnának.”⁴⁵

A magyar kölcsön ügye tehát még ekkor sem volt elvileg sem befejezett stádiumban. Az angolok szigorúan bizalmasan közölték *Korányi* báróval, hogy a francia jóvátételi delegáció saját tervezettel állt elő a magyar jóvátételi tartozásokat illetően,⁴⁶ bár francia részről ezt a hírt cáfolták.⁴⁷ Ilyen körülmények között az angolok azt tanácsolták, hogy a magyar kormány sürgősen fogadja el az évi átlag 10 millióra vonatkozó javaslatot, minthogy más alternatíva nem áll előtte.⁴⁸ Súlyosbította a helyzetet, hogy a franciák határozatot akartak elérni a kölcsön visszatérülése, tehát a 20 év utáni helyzetre vonatkozóan is, amiben Olaszország is támogatta őket.⁴⁹ Az olasz kormány álláspontja ebben a kérdésben csak annyiban különbözött a francia véleménytől, hogy ők hajlandóak lettek volna Magyarországnak két és fél évre, tehát a szanalási időre moratóriumot adni. Az angolok viszont azt hangoztatták, hogy a kölcsön elhelyezése csak abban az esetben lesz lehetséges, ha az angol tervezet keresztülmegy a Jóvátételi Bizottságon. *Rothschild* egyenesen kijelentette, hogy amennyiben a kölcsönt akár közvetve, akár közvetlenül jóvátételre kell felhasználni, teljesen lehetetlen lesz támogatást találni a londoni pénzpiacon. *William Good* véleménye szerint az amerikai Morgan cég azonos elvet vallott ezzel.

Az angolok a fizetésekre nézve alternatív tervezetet dolgoztak ki a kölcsön lejártáig fennálló 20 éves időszakra, melyek közül az első volt a kedvezőbb.⁵⁰ Az angolok emellett el akarták érni:

⁴⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—161 360.

⁴⁶ OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Párizsi táviratok. 472.

⁴⁷ OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Párizsi táviratok. 2.

⁴⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (50 692)

⁴⁹ OL. Küm. Kab. 1921—41. cs. Római táviratok. 3.

⁵⁰ Eszerint 1926 júniusig Magyarországnak napi 880 tonna szén kellett volna szállítania, 1926 második felében 2 millió, 1927—1931 között évi 8 millió, 1932—1939 között 10 millió és 1940—1943-ban évi 12 millió aranykoronát fizetni. A 2. számú tervezet szerint a számok így alakultak volna: 1926 júniusig azonos az elsővel, 1926 második felében 3 millió, 1927—1932-ben évi 9 millió, 1933—1935-ben évi 10 millió, 1936—1938 között

hogy a 20 év utáni fizetések kérdése egyáltalán ne kerüljön szóba.⁵¹

A magyar kormány január 10-én értesült a francia javaslat részleteiről, melyek igen kedvezőtlenek voltak. Eszerint a kölcsön nem 20, hanem 15 év alatt lett volna törlesztendő s ezalatt az idő alatt összesen 163 millió aranykorona jóvátételt kellett volna fizetni, amelynek első részlete, három- és félmillió aranykorona már 1925. december 31-én esedékessé vált volna. Mivel ezt tisztán jóvátételi törlesztésnek tervezték, ezen felül kellett volna fizetni az egyéb békeszerződéssel járó terheket, tehát a természetbeni szolgáltatásokat, a megszálló csapatok költségeinek megtérítése címén kivetett összegeket, fegyverszüneti szolgáltatásokat, a restitúció címén esedékes tartozásokat stb. Mindent összevéve a tizenöt évre eloszló teher felment volna mintegy 250 millió aranykoronára, szemben az 1. számú angol javaslattal, amely húsz esztendőre mindössze 170 millió aranykorona kiadást helyezett kilátásba, amihez még a szénszállítások összege járult volna, az ő számításuk szerint kb. 15 millió aranykorona értékben. A franciák emellett jelezték, hogy a 15 év letelte utáni helyzetet is rendeztetni kívánják a Jóvátételi Bizottsággal. Mindezekon túl a zálogjogot is csak részlegesen akarták feloldani és pedig oly módon, hogy a kölcsönszolgálat rendezése után évente fennmaradó állami jövedelemre nézve a Jóvátételi Bizottság másodlagos zálogjoga továbbra is fennmaradjon. Emellett még egyszer megkísérelték, hogy az ellenőrzés hatáskörének jelentős részét a Jóvátételi Bizottság kezére játsszák át.

Az angolok azonnal közölték, hogy a tervezet mereven ellenkezik felfogásukkal.⁵² Hasonló kijelentés hangzott el *Biancheri* szájából olasz részről is.⁵³ Úgy látszott, hogy az egész vita előlről kezdődik, a kölcsön kékmadara újból messze röppent a magyar kormány elől.

Erős volt a kisantant húzódozása is, mindig újabb és újabb kívánalmakat állított fel. Január 9-én Belgrádban jöttek össze a kisantant képviselői, s konferenciájukon elsősorban a magyar kölcsön kérdésével foglalkoztak. A sajtó értesülése szerint a kisantant követelte, hogy Magyarország újlag fejezze ki lojalitását a békeszerződéssel szemben, mondjon le a revíziós politikáról, s kötelezze magát ismételtén a Habsburg restauráció megátlására.

11 millió és 1939—1943-ban évi 12 millió aranykorona. — Korányi számjel-távirata 1924 január 5-én. OL. Küm. Kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 10.

⁵¹ OL. Küm. Kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 9.

⁵² OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 16.

⁵³ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Római táviratok. 15.

A kisantant államai szigorú gazdasági és katonai ellenőrzést kívántak, aminek fő feladata lenne meggátolni, hogy a kölcsön összegét Magyarország fegyverkezésre fordítsa.⁵⁴ A sajtóban emlegetett általános és formális feltételeknél fontosabb volt a belgrádi konferenciának az a határozata, amely szerint a kisantant ragaszkodni fog az évi 10 milliós jóvátételi összeg fizetéséhez, valamint az a követelése, hogy csökkentsék az úgynevezett liberációs tartozásokat, tehát a háború után alakult államok felszabadítása fejében fizetendő összegeket, mivel méltánytalan lenne a legyőzött Magyarországnak nyújtott kedvezményel egyidejűen eredeti formájukban fenntartani a Csehszlovákiát és Jugoszláviát sújtó terheket.⁵⁵ Emellett a kisantant képviselői megegyeztek abban, hogy a magyar kölcsönhöz csak úgy járulnak hozzá, ha a folyamatban lévő tárgyalásokon legalább a kérdések egy részére nézve megállapodásra jutnak.⁵⁶ Ilyen előzmények után ült össze január 17-én Londonban a magyar albizottság, hogy végérvényesen elfogadja a pénzügyi bizottság előterjesztései alapján a magyar rekonstrukció tervezetével foglalkozó jegyzőkönyveket. Ebből az alkalomból *Bethlen* Párizson keresztül ismét Londonba utazott. Itt azt tapasztalta, hogy a kisantant, azaz tulajdonképpen csak Jugoszlávia és Románia, mostmár csak saját követeléseinek teljesítésére fektet súlyt, s ezeket állítja az angol tervezet elfogadásának feltételül. Emellett a liberációs tartozások dolgát akarják rendezni. Az olaszok kompromisszumos megoldásokat vetettek fel.⁵⁷

A jugoszláv követelések kérdéséről, amelyek részben a fegyverszüneti, részben a természetbeli jóvátételi tartozások rendezésére vonatkoztak, *Korányi* báró tárgyalta *Durić* jugoszláv pénzügyi szakértővel. A magyar kormány már kezdetben elvállalta, hogy a békeszerződés által előírt időpontig (1926. szept. 12-ig) napi 880 tonna szenet szállít Jugoszláviának, a fegyverszüneti egyezmény által felsorolt, Jugoszláviának átadandó vasúti anyag fejében pedig a szanalási időszak utáni három év leforgása alatt, tehát 1926—1929-ben gördülő anyagot szolgáltat, összesen tizenhárom millió aranykorona értékben. Bár jugoszláv részről több kifogás merült fel, a javaslatokat tárgyalási alapul elfogadták.⁵⁸

⁵⁴ MTI. Bizalmas értesítések. 1924. jan. 10. — 4. szám; jan. 11. — 5. szám; 6. szám; jan. 17. — 7. sz.

⁵⁵ *Bethlen* beszámolója a sajtó képviselői előtt londoni és párizsi útja eredményeiről. OL. Kozma iratok. I. csomó. 1920—1924. 58. l.

⁵⁶ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Bukaresti táviratok. 4.

⁵⁷ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 22.

⁵⁸ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 26.

Ily módon a magyar albizottság január 17-i tárgyalása — *Bethlen* kifejezésével élve — „kedélyesen” folyt, *Titulescu* kijelentette, hogy amennyiben a magyar kormány a kívánságokat elfogadja, a maga részéről megelégszik a 10 millió évi átlagos jóvátétellel. Ehhez a kijelentéshez *Beneš* is csatlakozott. A jugoszlávok kifejezték elégedettségüket a vasúti tárgyalások kielégítő előrehaladásával kapcsolatban.⁵⁹ Másnap *Bethlen* visszavonta fenntartásait a törlesztési időre és a charge du traité-re vonatkozólag, az utóbbit csak arra az esetre, ha a Jóvátételi Bizottság határozata a most felállított kereten belül marad.⁶⁰ Január 20-án az albizottság egyhangúan elfogadta a pénzügyi bizottság által javasolt jegyzőkönyveket.⁶¹ Ilyen módon Magyarország fizetési kötelezettsége alig volt nagyobb, mint amennyit Magyarország eddig is fizetett.

Erről a kérdésről *Bethlen* a sajtó képviselői előtt így nyilatkozott. „Amikor elismerem, hogy egy nagy terhet veszünk magunkra, amely elöl azonban nézetem szerint kitérni nem lehetett az adott körülmények között, figyelmeztetni akarok arra, hogy ennek bizonyos előnye is van. Az előnye ennek az, hogy talán húsz évre ezáltal a reparáció kérdésének Damokles kardja, amely eddig fejünk felett függött, elvétetik önnét, és így az állam, de különösen a magántókéik is biztosabban és jobban tudnak berendezkedni és biztosabban számítanak arra, hogy a külföldi magántókéik, amelyek éppen a reparációs terhektől való félelem folytán nem keresték és nem keresik fel és nem keresték volna fel a jövőben sem Magyarország piacát, talán ebben a tekintetben megnyugvást fognak találni, ha ez a kérdés ebben a formájában rendeztetik, ami viszont pénzügyi és gazdasági megerősödésünk és felemelkedésünk szempontjából igen lényeges.”⁶² Megállapodás jött létre a kölcsönök törlesztésének időtartamára vonatkozóan is, amennyiben a bizottság elfogadta *Bethlen* érveit, és eltekintett a 20 éves szakasz 15-re csökkentésétől. A kisantant végül is lemondott arról, hogy Magyarország ellenőrzésében közvetlenül részt vegyen.

Bethlen 1924. januári londoni tartózkodásának kiemelkedő eseménye volt audienciája a királynál, amit *Curzon* külügyminiszter készített elő. *Curzon*nak ezt a lépését a kisantant felháborodással fogadta.⁶³ Magyarországon viszont feltételezték, hogy *Bethlen*

⁵⁹ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 6.

⁶⁰ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. — Londoni táviratok. 7.

⁶¹ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 11.

⁶² OL. Kozma iratok. 1. cs. 1920—1924 májusig. 60.1.

⁶³ MTI Bizalmas kiadás. 1924. jan. 23. — 11. szám.

fogadásához az új kabinet is hozzájárulását adta.⁶⁴ Erre nézve *Bethlent Curzon* lord, a konzervatív külügyminiszter is megnyugtatta, kijelentve, hogy meggyőződése szerint a Labour Party Magyarországgal szemben folytatni fogja az addigi angol politikát. Hasonló véleményen volt *W. Good* is.⁶⁵

Aggodalomra e tekintetben annál kevésbé volt ok, mert a kormány már a Labour Party kormány kinevezése előtt ismerte a párt erre vonatkozó álláspontját. Január 10-én *Szapáry* londoni magyar követ és dr. *Rác* ottani magyar sajtó megbízott felkeresték *Snowdent*, a Labour Party egyik vezetőjét, a későbbi pénzügyminiszter. A beszélgetés során *Snowden* elmondta, hogy még 1923 októberében nyilatkozatot adott a Magyar Távirati Irodának, amelyben szükségesnek mondotta Magyarországnak számára a kölcsönt. *Snowden* megemlítette, hogy a magyar szociáldemokrata párt egy megbízottja felkereste őt és szemrehányást tett neki a nyilatkozat miatt, amellyel a magyar „fehér kormányt” támogatta. A magyar szociáldemokrata hangoztatta, hogy pártja minden külföldi szocialista párttól elvárja, hogy a végsőig harcolni fog a magyar kölcsön ellen. *Snowden* azonban érthetetlennek tartotta ezt a nézetet, mivel szerinte Magyarországnak szüksége van a kölcsönre. Az angol Munkás Párt vezére nem kutatta, hogy a kölcsönre Magyarországon kiknek és mi célból van szükségük.

1924. január 20-án tehát sikerült számos és nem kis jelentőségű engedmény árán eljutni odáig, hogy a magyar albizottság, amely a Tanácstól erre nézve teljhatalmat kapott, elfogadta a magyar rekonstrukcióra vonatkozó két jegyzőkönyvet. Az okmányok aláírására azonban még mindig nem került sor. A kisantant képviselő és a francia megbízott kijelentették, hogy csak a Jóváítéleti Bizottság döntése után írják alá a protokollokat. A kisantant képviselői emellett az aláírás feltételéül szabták a liberációs kérdésben várható megegyezést is.⁶⁶ Románia bejelentette, hogy csak akkor írja alá a protokollt, ha Magyarország 1919-re nézve Romániát elismeri hadviselő félnek és visszavonja a román csapatok által okozott károkra vonatkozó követeléseit. *Bethlen* tárgyalást kezdett erről a kérdéssel *Titulescu*val és megállapodott vele egy nyilatkozat szövegében, amelyben magyar részről kijelentik, hogy az 1919-ben és 1920-ban Románia által végrehajtott katonai

⁶⁴ OL. Kozma iratok. 12. cs. Helyzetjelentések. 1923 január — 1926. február. 1924. február 1.

⁶⁵ OL. PM. Kállay miniszter iratai. Vegyes 5. — 4. l.; OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 12.

⁶⁶ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 8.

műveletekkel kapcsolatban visszavonják követeléseiket, amennyiben Románia is lemond a hadműveletek és a megszállási költségek követeléséről.⁶⁷ Ezzel azonban a kérdés nem intéződött el, mert a román kormány a szövegbe be akarta vétetni, hogy Magyarország a lefoglalások és a rekvirálások értékének megtérítésétől is eltekint, s a *Bethlen* által javasolt szövegben szereplő „megszállás címén” kifejezés helyett a „megszállás költségei” kifejezést óhajtotta iktatni.⁶⁸ A magyar kormány ebbe a változtatásba nem akart beleegyezni, mivel nézete szerint ezáltal Romániát elismerte volna hadviselő félnek, *Titulescu* viszont rendszeresen sürgette azt, s azzal érvelt, hogy még ezt a szöveget is nehezen tudta kormányával elfogadtatni.⁶⁹ Sikerült viszont tető alá hozni a megegyezést Jugoszláviával. A tárgyaláson az okozott nehézséget, hogy a szállítandó vasúti anyag értékét mennyire becsülik. A magyar tárgyaló fél kezdetben 13 millió aranykoronát jelölt meg azzal a hátsó gondolat-tal, hogy 15 millióig hajlandó elmenni. Jugoszlávia azonban más-ként számolt, a mozdonyokat 20—25, a személykocsikat pedig 32—36%-kal alacsonyabb egységárral vette fel, amiből nagy eltérés származott a szállítandó anyag mennyiségére és így reális értékére nézve is.⁷⁰ A magyar kormány elment 17 millió aranykoronáig, a különbség ekkor még mindig kb. 4 és fél millió volt.⁷¹ A jugoszláv tárgyalók ekkor engedményt ajánlottak, ami a többletet mintegy 2 millió aranykoronára csökkentette. *Korányi*, aki a tárgyalásokat magyar részről vezette, ezt a megoldást elfogadhatónak jelezte.⁷² A kormány felhatalmazása alapján február 3-án létre is jött az elvi megegyezés,⁷³ sikerült igen gyorsan az egyezményt megszővegezni és azt még ugyanazon a napon alá is írták.⁷⁴ Ebből az alkalomból a jugoszláv képviselők kiemelték, hogy a két államnak most már közös érdeke a magyar rekonstrukció megvalósítása, ezért Jugoszlávia támogatni fogja Magyarországot a Jóváételi Bizottságban. Örömknek adtak kifejezést a közeledés eme lépésével kapcsolatban és jelezték, hogy kívánatosnak tartanak a kereskedelmi egyezmény megkötésére irányuló tárgyalások mielőbbi megkezdését is. Képviselőjük — mint *Korányi* számjeltáviratában írja —

⁶⁷ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Bukaresti táviratok. 4. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 32.

⁶⁸ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok 62.

⁶⁹ *Korányi* számjeltávirata 1924 február 13-án. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 65.

⁷⁰ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 37.

⁷¹ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 39.

⁷² OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 40.

⁷³ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 46.

⁷⁴ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 49.

félíg tréfásan megjegyezte, hogy a magyarok most már bizonyosan „megkapják a kölcsönpénzt áprilisban”.⁷⁵ Ez azonban nemcsak Jugoszlávián múltott. Miután a Népszövetség Tanácsának magyar albizottsága viszonylag símán, minden vita és nehézség nélkül elfogadta a pénzügyi bizottság tervezetét s benne a jóvátétel fizetésére vonatkozó angol tervezetet, várni lehetett, hogy a nagy gonddal felállított, de itt könnyedén elejtett francia javaslat körül majd a Jóvátételi Bizottság határozata kapcsán indul meg a harc. Így is történt. A franciák nem látták értelmét annak, hogy az albizottságban kenyértörésre vigyék a dolgot, hiszen ott leszavazhatták volna őket. A Jóvátételi Bizottságban azonban bizosítani tudták a többséget, mivel a francia elnök kétszeres szavazata miatt ehhez a sajátjukon kívül csak egy szavazatra volt szükségük. Emiatt történt, hogy az albizottság határozata után sem Franciaország, sem a kisantant nem írta alá a jegyzőkönyveket.

Miután a helyzettel angol részen is tökéletesen tisztában voltak, újból megkezdődtek az alkudozások. Az angolok először megkísérelték a protokollok aláíratását, de mivel ez nem sikerült, maguk is elálltak tőle. Ezután megkezdődött a véget érni nem akaró vita a francia és angol álláspont újabb kiegyenlítésére.

6. *A magyar kormány akciója a határozatok sürgetésére*

Közben telt az idő. *Bethlen* 1923 májusában indult el pénzt szerezni, több ízben beutazta Európát, végigkilincselte most már nemcsak a nagyhatalmakat, hanem a kisantant államait is, tett egy sor elvi engedményt, elismert egy sor anyagi követelést, kielégítette a jugoszláv és román kívánságokat, a kölcsön pedig még mindig nem volt sehol, sőt még a hozzá szükséges határozatok sem születtek meg. Írtak pedig már ekkor 1924. februárt.

Mit lehetett tenni? Az ország száz baját százszor elsorolták, a Népszövetség bizottsága meg is szemlélte a helyzetet, erre tehát már nem lehetett hivatkozni. A követeléseket kielégítették, újabbak, melyek még kielégítésre vártak volna, nem mutatkoztak. A diplomáciai lépések nem vezettek eredményre, Magyarországnak nem lehetett beleszólása abba, hogy róla a feje felett miként vitatkoznak az angol – francia szövetségesek, sem abba, hogyan egyezkednek ki a liberációs kérdésben a kisantanttal.

A Jóvátételi Bizottság 1924. január 25-én megnyíló ülésén a franciák némileg közeledtek az angol elgondoláshoz, de számos korábbi, az angolok által elfogadhatatlan feltételüket fenntartották.

⁷⁵ OL. Küm. kab. 1924 – 41. cs. Párizsi táviratok. 52.

Beleegyeztek abba, hogy a kölcsönt húsz évre nyújtsák, továbbá hogy a békeszerződés terhei címén fizetendő összeg ez alatt az idő alatt 200 millió aranykoronát tegyen ki összesen. Ezzel szemben továbbra is követelték, hogy a kölcsön zálogául lefoglalt jövedelmeknek azt a részét, amely a kölcsön kamatai és törlesztési részletének fedezése után fentmarad, le kell foglalni a charge du traité céljaira.⁷⁶ Az angolok közölték, hogy a francia javaslatához nem járulhatnak hozzá. Felmerült annak a veszélye, hogy a franciák hajthatatlansága esetén a kölcsön ügye csaknem egy évig tartó hajsza után teljesen kátyuba kerül.⁷⁷

Február 9-én a helyzet az volt, hogy csak az angolok és az olaszok lettek volna hajlandók a jegyzőkönyvek aláírására. A magyar albizottság francia tagja csak a Jóvátételi Bizottság döntése után, a jugoszláv csak akkor, ha a kisantant többi állama is aláír, a román kijelentette, hogy a csehek nélkül nem írhat alá, a csehszlovák pedig a római liberációs tárgyalás hírére várta.⁷⁸

A Jóvátételi Bizottság viszont nem volt abban a helyzetben, hogy dönthessen. Egyelőre tárgyaltak és tárgyaltak, s még február 16-án is — bár már komoly remény mutatkozott a megegyezésre — három nyitott pont volt.⁷⁹ Egy mód kínálkozott a dolgok sürgetésére, és pedig az, ha sikerül Magyarországot még rosszabb gazdasági helyzetbe hozni, mint amiben addig volt. A magyar kormány habozás nélkül rálépett erre az útra.

Bethlen gróf még 1923. december 15-én a következő táviratot küldte haza Párizsból: „Szigorúan titkos!

Számjel osztály vezetője által személyesen fejtendő meg.

Kánya követ részére:

Kérem közölni Buddal, hogy népszövetségi tárgyalások karácsonyig előreláthatóan befejeződnek, ellenben jóvátételi bizottság tárgyalásai húzódní fognak. Ily körülmények között pénzügyminiszter által tervezett intézkedések áldozatokkal ne halasztassanak, de ügyelni kell arra, hogy hivatalos helyről is kellőleg hangsúlyozzák, hogy tényleges és névleges árfolyamok tervszerű összehangolásáról van szó és lebonyolításnak is lehetőleg fokozatosan kell történni...⁸⁰

Ezek után megkezdődött „a korona névleges és tényleges árfolyamának tervszerű összehangolása”, azaz magyarul a tervszerű koronarontás. *Kállay* pénzügyminiszter 1924. január elején

⁷⁶ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 36.

⁷⁷ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 41.

⁷⁸ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 61.

⁷⁹ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 64. és 71.

⁸⁰ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok. 449.

bejelentette, hogy a koronát, amelyet akkor 0,30 centime-mel jegyeztek Zürichben, 0,17-es alapon fogják stabilizálni. Ennek eredményeként a korona árfolyama, amely 1923 végén még 120 000 volt, lassan és „fokozatosan” 1924. február 8-án elérte a 198 000-et, ettől kezdve pedig napról-napra szédületes tempóban emelkedett. A siker kissé felülmúlta a kormány számításait is: Február 11-én már 224 000 korona ért egy aranykoronát, 14-én pedig 227 000 korona. Budapesten pénzügyi pánik keletkezett. Ez a jelenség látszólag külső okokban lelte magyarázatát. Híresztelések és közlemények jelentek meg arról, hogy az új *MacDonald*-féle kormány belpolitikai feltételekhez akarja kötni a kölcsön megszavazását. Jóllehet a kormány tudta, hogy ez nem felel meg a valóságnak, s hogy a Labour Party-nek eszében sincs ilyen feltétel felállítása, — a híresztelés mégis alkalmas volt a közvélemény, amint *Bethlen* kifejezte, a „hisztérikus budapesti publikum” izgatására. Elterjedt a kölcsön meghíúsulásának híre is, ami csak növelte a fejetlenséget. Fokozta a nyugtalanságot *Peidl* Gyula és *Vámbéry*, valamint a Bécsben hozzájuk csatlakozó *Garami* Ernő londoni útja is, amire nézve egymásnak szögesen ellentmondó értelmezések születtek. Az egyik nézet szerint *Peidlék* a feltételek megbeszélése végett utaztak Londonba, a másik feltevés szerint a kormány felkérésére, mintegy misszióként jelentek meg ott, a Labour Party-val való alkudozás céljából.

Útjukkal kapcsolatban a külügyminiszter felkérte *Szapáry* László gróf londoni magyar követet tevékenységük figyelemmel kísérésére.⁸¹ *Szapáry* londoni követ már másnap jelentette, hogy az angol hivatalos körök cáfolják, hogy a *MacDonald* kormány meghívta volna a magyar szociáldemokrata párt képviselőit.⁸² A külügyminiszter felkérte a követet, hogy *Peidlre* nézve óvatosan nyilatkozzék, mivel *Bethlen Snoudennel* folytatott beszélgetésében korábban kijelentette, hogy a magyarországi helyzet megítélésére a szociáldemokrata párt parlamenti képviselői — közöttük *Peidl Gyula* is — illetékesek.⁸³ A londoni magyar sajtómegbízott február 6-án elérte, hogy *Peidlék* látogatásáról hivatalos kommuniké adjanak ki,⁸⁴ amely cáfolta hivatalos meghívásukat, s ugyanakkor a magyar kormány is cáfolta azt a hírt, hogy *Peidlék*et megbízásokkal látta volna el.⁸⁵ Ezek a cáfolatok azonban nem voltak

⁸¹ OL. Küm. res. pol. 1924—41—38.

⁸² u. o.

⁸³ OL. Küm. res. pol. 1924—41—42.

⁸⁴ OL. Küm. res. pol. 1924—41—48.

⁸⁵ OL. Kozma iratok. Helyzetjelentések 1923 június—1926. február. 1924. február 15.

elegendőek a budapesti idegesség lecsillapítására. Hivatalos helyeken is felmerült az a nézet, hogy az angol kormány belpolitikai változásoktól teszi függővé a magyar kölcsön folyósítását.⁸⁶ A külügyminiszter *Korányi* párizsi és *Szapáry* londoni követnek szóló február 15-i távirataiban jelezte, hogy a pénzügyminiszter pánik kitörésétől tart, s kérte mindkét követet, hogy eszközöljenek ki valami megnyugtató, a kedélyek lecsillapítására alkalmas nyilatkozatot.⁸⁷ Az angol sajtófőnök ezzel az üggyel kapcsolatban kijelentette, hogy az angol kormány nem avatkozik más országok belügyeibe, *Peidl*éket mérvadó körökben senki sem hívta és velük senki sem tárgyalt. A kölcsönre nézve az angol kormány álláspontja változatlan. *Peidl* ezzel kapcsolatban egy Londonból *Büchler József*nek írt levelében gúnyosan megjegyezte, hogy a kormánynak ez az ún. sikere „bizonyára nagy erőlködésbe került.”⁸⁸ A *Bethlen*-kormány ezt nyilván eddig is tudta, s amint az üggyel kapcsolatos táviratokból kitűnik, egyáltalán fel sem merült az a gondolat, hogy *Peidl* és társai londoni útjukon árthatnának, vagy akár ártani akarnának a magyar kölcsön ügyének. Ezt megerősítette *Bethlen* is az 1924. február 15-én tartott minisztertanácsi ülésen; kijelentette, hogy nyugodtan alszik *Peidl*ék londoni útja miatt és nem feltételezi, hogy a szociáldemokraták ellenakciót folytatnának. „Ellenkezőleg — mondotta *Bethlen* — jobban támogatnak, mint valaha.”⁸⁹

Erre a kijelentésre a miniszterelnöknek minden bizonnyal megvolt az oka. Úgy látszik, *Bethlen*nek biztos tudomása volt arról, hogy a magyar szociáldemokrata párt nem óhajtja meghiúsítani a kölcsönakciót, és hogy a kormánynak *Peidl*ék útjával kapcsolatban semmilyen kellemetlensége nem lehet. Ha az 1921-ben aláírt megegyezésre gondolunk a kormány és a szociáldemokrata párt között, könnyen feltételezhetjük, hogy *Peidl* és társai ezzel az útjukkal a kormány támogatására vonatkozóan ott vállalt kötelezettségüket teljesítették.

Ami a Labour Party esetleges feltételeit illeti, *Bethlen* ezekről is nyugodtan alhatott. Egyrészt eléggé világos volt, hogy *R. MacDonald*, mégha szeretne sem tehetne lépéseket a kölcsön ellen, mert ezt az angol nagytőke nem tűrné el, de az is világos volt, hogy a Labour Party-nek nincsenek is ilyen szándékai. Az úgynevezett munkáskormány első lépéseiben sem hagyott kétséget aziránt,

⁸⁶ OL. Küm. res. pol. 1924—41—66.

⁸⁷ OL. Küm. res. pol. 1924—41—66, 86.

⁸⁸ OL. Küm. res. pol. 1924—41—72, 86.

⁸⁹ OL. Mt. jkv. 1924. febr. 25.

hogy mind az európai, mind a birodalmi politikában lényegében konzervatív elődjének útját követi.

Mindezek alapján a kormány abban a helyzetben volt, hogy a pénzügyi pánikot megnyugtató kijelentésekkel csillapíthatta volna. Ezt azonban nem tette. Nem tette azért, mert a korona újabb katasztrófális zuhanását arra akarta felhasználni, hogy kierőszakolja a kölesön ügyében a döntést. A korona tovább zuhant, február 15-én már 250 000 korona ért egy aranykoronát, február 16-án pedig 330 000 korona.

Miközben a kormány tervszerű pénzrontással és hisztériakeltéssel valóban katasztrófális helyzetet teremtett itthon, a követeket megnyugtató kijelentések kieszközlésére szólította fel. Az angol lapokban ennek az akciónak megfelelően meg is jelent néhány optimisztikus nyilatkozat, melyeket a Jóvátételi Bizottság egyik angol tagja sugalmazhatott,⁹⁰ s Szapáry londoni követnek sikerült — a külügyminiszter sürgetésére — hasonló nyilatkozatot kapnia Crowe-tól és Lampton-tól. Az utóbbi kijelentette, hogy a kölesön ügye jól áll, s a jegyzőkönyveket az érdekelt hatalmak rövid időn belül alá fogják írni.⁹¹ Ezek a nyilatkozatok szépek voltak, de nem ez volt az, amit a kormány el akart érni.

7. A Jóvátételi Bizottság határozata

Korányi párizsi magyar követ február 18-án — Salter tanácsára — levelet intézett a Népszövetség magyar albizottságának tagjaihoz és a Jóvátételi Bizottság fő delegátusaihoz; ebben ismertette a magyar pénz rohamos elértéktelenedését és felkérte őket, hassanak oda, hogy a Jóvátételi Bizottság határozata napokon belül aláírásra kerüljön és publikálhatóvá váljon.⁹² Ez a levél alapot adott az angol delegátusoknak álláspontjuk könnyebb érvényesítésére. A magyar kormánynak éppen ez volt az egész katasztrófa-politikával a célja. Amint Korányi február 22-én jelentette, levelének megvolt a kellő hatása. „Nem mulaszthatom el kiemelni — írta Korányi báró — a Jóvátételi Bizottság angol tagjainak megbecsülhetetlen jóindulatát, akik napokon keresztül a szó szoros értelmében úgyszólván permanencián maradtak és teljes súlyukkal törekedtek az ő tervezetüknek megfelelő határozat gyors keresztül-

⁹⁰ OL. Küm. res. pol. 1934—11—78.

⁹¹ OL. Küm. res. pol. 1924—41—71.; OL. Küm. res. pol. 1924—41—74.

⁹² OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Párizsi táviratok 72.; OL. PM. Kállay miniszter iratai. Vegyes. 2. 93—98. 1.

vitelére.” A tervezetnek úgyszólván minden szava heves küzdelemre adott okot. Még február 20-án is újabb nehézség merült fel, amennyiben előbb az olaszok támadták meg indignálódva a jugoszlávokkal megkötött egyezményt, majd a románok tettek ellene kifogást. *Titulescu* újból követelte az 1919-es román megszállás kérdésével kapcsolatban a tervezett nyilatkozatnak kormánya kívánsága értelmében történő elfogadását. Január 21-én egész napos tárgyalás után az angoloknak végül sikerült az ellentéteket elsimítaniuk. A kritikus magyarországi helyzetre hivatkozva — amit fokozott *Kállay* pénzügyminiszter lemondása február 19-én — azt is elérték, hogy a fő megbizottak azonnal összeüljenek és elfogadják a határozati javaslatot, amit azután este 7 óra tájban *J. Herbert*, a bizottság titkára átadott *Korányi* bárónak azzal, hogy másnap közölje válaszát. *Korányi* azonban újabb komplikációktól tartva azt kérte, hogy a bizottság maradjon együtt addig, amíg a határozatokat elolvashatja. Kérésének a bizottság eleget tett, s így néhány perc múlva *Korányi* közölte hozzájárulását, aminek alapján a bizottság meghozta végleges határozatát.⁹³ A Jóvátételi Bizottság február 21-én két döntést hozott. Az elsővel a Magyarország által felveendő kölcsön céljára felszabadította zálogjogát a következő állami bevételekre: nyers vām, brutto dohány és cukor, netto só, valamint a vasút kivételével minden más állami bevételre is, amelyekre a kormány esetről esetre felszabadítást kérhet. A második döntés a kölcsön lejártáig terjedő húsz évre szabályozta a „charges du traité” fizetését. Ezalatt az idő alatt a döntés értelmében Magyarországnak összesen 179 millió aranykoronát kellett volna a fenti címen fizetnie, s ehhez hozzájárult még az az összeg, amit a Jugoszláviával megkötött szerződés értelmében szénben kellett teljesíteni. Ezt az egyezményt a Jóvátételi Bizottság egyébként szintén jóváhagyta, bár — mint jeleztük — mind az olaszoknak, mind a románoknak kifogásaik voltak ezzel kapcsolatban. Mivel a szénszállítás az első három évet terhelte, a pénzbeli fizetések csak 1927-ben kezdődtek és évi átlagban mintegy 10 millió aranykoronát tettek ki.⁹⁴

⁹³ OL. PM. *Kállay* miniszter iratai. Vegyes. 2. 94—98. l.; OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (59 726) 1924; OL. Küm. kab. 1924.—41. cs. Párizsi táviratok 80, 81, 82, 83, 84, 85.

⁹⁴ A fizetések tervezett összege évenként így alakult: 1927—28 : 5 millió, 1929: 6 millió, 1930: 7 millió, 1931: 8 millió, 1932: 9 millió, 1933: 10 millió, 1934: 11 millió, 1935: 12 millió, 1936—41: 13 millió és 1942—43: 14 millió, összesen 179 millió ar. k. — OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Párizsi táviratok 76, 77.

Az elfogadott határozat tehát nem állt messze az eredeti angol javaslattól, bár a fizetendő összeg valamivel, összesen 9 millió aranykoronával magasabb volt. Ez a 9 millió azonban nem volt nagy ár azért, hogy a francia delegáció összes többi követelését elejtette.⁹⁵

Mint *Korányi* báró jelentette, a bizottság köreiben nagy elvi jelentőséget tulajdonítottak a határozatnak, amely eltérést jelentett a trianoni békeszerződéstől, mivel itt a Jóvátételi Bizottság voltaképpen egyezményt kötött a magyar kormánnyal és ezzel feladta egyoldalú intézkedési jogát. *Korányi* is úgy vélte, hogy az elért határozat éppen ezért elvileg jobb az osztrákok esetében elfogadottnál, mivel ott ugyan 20 évre felfüggesztették a jóvátétel fizetésének kötelezettségét, de érintetlenül hagyták a Jóvátételi Bizottság jogát, hogy a békeszerződés alapján bármikor és egyoldalúan meghatározhassa a jóvátétel mérvét és fizetésének módját. A francia delegátus, *Mauclère* ki is jelentette *Korányinak*, hogy a határozat „meghozatala a francia kormány részéről éppen azért ütközött nagy nehézségekbe, mert a békeszerződésben lefektetett elvtől kellett eltérnie, amitől tudvalévően a francia kormány irtózik.”⁹⁶

Miután létrejött a Jóvátételi Bizottság határozata, azt lehetett várni, hogy a jegyzőkönyvek aláírására is napokon belül sor kerül. Nem így történt. Egyrészt a liberációra vonatkozó tárgyalások, másrészt a román kormány követelése a megszállással kapcsolatban felmerült kölcsönös követelések megszüntetésére és elsősorban arra vonatkozóan, hogy Magyarország Romániát 1919-re nézve hadviselő félnek ismerje el, még sokáig késleltették azt.⁹⁷

Az albizottság jelentését viszont nem lehetett a Tanács elé terjeszteni aláírás nélkül, és úgyszintén nem lehetett kiküldeni azt a bizottságot sem, amelynek a végleges rekonstrukciós pénzügyi tervezet kidolgozása volt a feladata a magyar kormánnyal karöltve.⁹⁸

Március 5-én az angolok, majd az olasz-csehszlovák meg egyezés után 6-án az olaszok és franciák is aláírták a jegyzőkönyveket, a kisantant azonban a román ügy miatt tovább is várako-

⁹⁵ Megjegyzendő, hogy az eredeti alternatív angol tervezet 2. variációja 180 millió aranykoronát irányozott elő. — OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Párizsi táviratok. 10.

⁹⁶ OL. PM. Kállay miniszter iratai. Vegyes. 2. 94—98. l.

⁹⁷ OL. Küm. kab. 1924.—41.cs. Párizsi táviratok. 84, 88, 91, 95, 96, 97, 98, 102, 109.

⁹⁸ OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Genfi táviratok. 8.

zott,⁹⁹ míg végül *Beneš* közvetítésére március 13-án *Titulescu* megelégedett egy olyan levéllel, amely kifejezésre juttatta a magyar kormány lemondását az 1919. és 1920-i katonai műveletekkel kapcsolatban mindenféle helyreállítás és *más* fizetési követeléséről.¹⁰⁰ Ennek alapján március 14-én a kisantant országai is aláírták a jegyzőkönyvet.¹⁰¹

Létrejött tehát csaknem egy évi huzavona után, számos engedmény árán a két jegyzőkönyv és a Jóvátételi Bizottság határozata, amely megteremtette a 250 millió aranykorona értékű 20 évre szóló hosszúlejáratú kölcsön felvételének lehetőségét.

E lehetőség fejében — amelyet még a továbbiakban kellett realizálni — Magyarország vállalta, hogy 2 és fél esztendőre gazdasági életét külföldi ellenőrzés alá helyezi, ebben az időben költségvetését, pénzügyi és gazdasági politikáját a Népszövetséggel közösen kialakított előzetes program értelmében vezeti és attól nem tér el. Vállalta azt is, hogy a kölcsön visszatérítése idejéig az ellenőrzés bármikor visszaállítható legyen, ha annak szükségét a Népszövetség a kölcsön visszafizetésében esetleg mutatkozó zavarok miatt fennforogni látja. *Bethlen*, aki 1923 májusában azzal az ígérettel indult el útjára, hogy semmilyen, a nemzet szuverenitását sértő feltételt nem fogad el, sajátos elképzelésekkel rendelkezett a szuverenitást illetően. Akárhogy vélekedett is, kétségtelen, hogy gyakorlatilag feladta az ország gazdasági függetlenségét.

⁹⁹ OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Párizsi táviratok. 104, 106, 111.

¹⁰⁰ OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Genfi táviratok. 9.

¹⁰¹ OL. Küm. gazd. pol. 1926—113—50 263 (63 651) 1924.

VIII.

A HELYREÁLLÍTÁSI PROGRAM ÉS FELTÉTELEINEK MEGTEREMTÉSE

Noha a magyar albizottság által elfogadott jegyzőkönyv csak 1924. március 14. után lett jogerős, annak intézkedései már 1923. decemberben ismertek voltak a magyar kormány előtt, s a javaslat végrehajtásának bizonyos előkészítő lépéseire már ekkor sor került.

Minden további teendő alapját a 2. számú jegyzőkönyv képezte, amely magába foglalta a Népszövetség eljárásának elvi kritériumait és a szanálási program fő irányelveit.

Mindenekelőtt megállapította a jegyzőkönyv, hogy a magyar probléma kétrétű, részben kifejezetten pénzügyi, részben általános gazdasági természetű. „Magyarország helyzete csak akkor orvosolható — mondotta a jegyzőkönyv szövege — ha egyrészt költségvetése és pénzügyi helyzete, másrészt kereskedelmi mérlege megjavult. Nemcsak az szükséges, hogy állami kiadásait adók révén fedezze, hanem az is, hogy annyit termeljen, amennyit fogyaszt.” A Népszövetség azonban csak a pénzügyi helyzet stabilizálásával kíván foglalkozni: „... Mindazok a pénzügyi műveletek, — olvasható a szövegben — amelyekért a Népszövetség felelősséget vállal, határozottan és kifejezetten a költségvetésnek, illetve ezzel kapcsolatban a pénzügyi helyzetnek orvoslására vonatkoznak. Az itt kifejtendő terv lényegében arra irányul, hogy lehetővé tegye a korona esésének haladéktalan megállítását és értékének fenn tartását. Célja, hogy bizonyos időhatárhoz kötött reformidőszak alatt a költségvetés egyensúlyát helyreállítsa. Kölcsönt javasol, kizárólag abból a célból, hogy az időszak alatt a deficitet fedezzék.”

Úgy látszott tehát, hogy a magyar kormány eredeti törekvése különféle beruházások eszközlésére a kölcsön összegéből megghiúsult. A tervzet kimondta, hogy a beruházáshoz szükséges tőkét „...nem a kormánynak engedélyezett és a közjövödelmek által biztosított kölcsön útján, hanem a Magyarország gazdasági fejlődésének kilátásán alapuló magántermészetű műveletek útján kell megszerezni.” Ennek lehetővé tétele érdekében a vasutak jövedel-

mét nem terhelték meg záloggal, fenntartva azt egy későbbi kölcsön lehetséges zálogaként.

Ami a gazdaság fellendítését illeti, a jegyzőkönyv csak néhány tanácsra szorítkozott. Egyik ilyen tanácsa volt a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok kifejesztése a szomszédos államokkal, aminek előmozdítására a Népszövetség segítségét is felajánlotta. Másik tanácsa arra vonatkozott, hogy Magyarország hagyjon fel önellátó törekvéseivel, ne igyekezzen olyan iparágakat fejleszteni, amelyek nem állanak szoros kapcsolatban természeti viszonyaival, maradjon meg a mezőgazdaságnál és a mezőgazdaságon alapuló iparnál. „...Az ország mezőgazdasági termelése és bizonyos mértékig annak kapcsolatos iparai még távol áll a fejlődés teljes fokától és...nincs piaca termelési feleslege, nevezetesen bora számára akkor, amikor az infláció és behozatali tilalmak segítségével olyan új iparokat fejleszt ki, amelyek nincsenek semmiféle rokonságban természeti gazdagságával. Az ilyen iparoknak ilyen eszközökkel való kifejesztése hármias irányban hat hátrányosan: eltéríti a tőkét a maga természetes termelésétől, drágítja az életet és növeli a nehézségeket azoknak a kereskedelmi szerződéseknek tárgyalása során, amelyeket meg kell kötnie, hogy legfontosabb termékei számára piacokat teremthessen. Amíg Magyarország olyan politikát folytat, amely mesterséges módszerek mellett saját fogyasztására olyan cikkeket igyekszik termelni, amelyek termelésénél hiányoznak természetes előnyei, megnehezíti annak a fölöslegének eladását, amelyből szomszédainál jobban és olcsóbban termelhet és amelyből maga is nagyobb hasznot láthat.” Ez a tanács tulajdonképpen annyit jelentett, hogy Magyarország hagyjon fel amúgyis igen satnya iparosítási kísérletével, maradjon továbbra is éléstár Európa számára és ugyanakkor kiszolgáltatót piac az ipari termékek elhelyezését illetően.

A fentieket a jegyzőkönyv csupán javaslat formájában tartalmazta, gyakorlati követeléseivel azonban a valóságban is megalapozta. Ennek érdekében követelte a valutapiac teljes szabadságát, a Deviza-Központ felszámolását, valamint a külkereskedelmi tilalmak felfüggesztését. Világos volt, hogy a behozatali korlátozások és tilalmak nagyban elősegítették bizonyos új iparágak — így elsősorban a textilipar — fejlődését, és az is, hogy ezek elejtése csapást jelent majd ezekre az iparágakra.

A gazdasági élet fejlesztésére adott tanácsok tehát akár visszafejlesztésnek is felfoghatóak. Olyan fejlődési perspektívát állítottak Magyarország elé, amely alkalmasnak látszott arra, hogy hosszú időre a külföldi tőke kiszolgáltatóttjává váljék, és egyoldalú, kizárólag mezőgazdasági jellegű ország maradjon. A kül-

földi hitelezők, bankárok és iparmágnások számára sok volt még az az iparosítás is, amit a *Bethlen*-kormány uralma idején Magyarország 1923-ig felmutatott.

Ami a pénzügyi talpraállást illeti, a jegyzőkönyv első követelményként az infláció haladéktalan megszüntetését állította fel. Mivel bizonyos volt, hogy a határozatok elfogadása és a kölcsön folyósításának kezdete között különféle előkészítő intézkedések miatt egy bizonyos idő eltelik, a jegyzőkönyv kimondotta, hogy az infláció megszüntetésétől kezdve a kölcsön folyósításának kezdetéig a deficitet a magyar kormánynek belső segélyforrásból kell fedeznie, éspedig belső kölcsön útján.

A stabilizáció érdekében előirányozták egy jegybank felállítását, amely monopóliumot élvezne a bankjegy-kibocsátás terén, a „bankok bankja” lenne, vezetné az ország pénzjegy-politikáját és megállapítaná a kamatlábat. A bank fő feladata a kereskedelmi váltók leszámítolása lenne, fedezetlen hiteleket nem nyújthat, és nem adhat hosszúlejáratú kölcsönöket. A bank lenne az állam pénztárosa, a kormánytól azonban függetlennek kell lennie; éppen ezért a mintegy 30 millió koronányi alaptőkéjét magánosoknak kell jegyezni. A jegyzőkönyv azt is előírta, hogy a bank igazgatótanácsa képviselje az ország minden gazdasági rétegét és hogy egyúttal mentes legyen minden politikai befolyástól és a kormány hatásától. Az igazgató-tanács mellé a szanalás időtartamára tanácsost küldenek, aki vétőjoggal rendelkezik. Amennyiben a bank a tanácsos határozatát megfellebbezné, úgy a kérdést a népszövetségi ellenőr, az ún. főbiztos elé kell terjeszteni. A banknak ebben az időszakban hetenként jelentést kell készítenie helyzetéről. A tervezett jegybanknak a jegyzőkönyv értelmében már működnie kell akkor, amikor a kölcsön megvalósul, ezért a bank felállításáról szóló törvényjavaslatot a jegyzőkönyv ratifikálásra ajánlásával egyidejűen a parlament elé kell terjeszteni s azután haladéktalanul meg kell kezdeni az alaptőke jegyzését.

Fontos probléma volt a költségvetés egyensúlyának megteremtése; ennek a jegyzőkönyv értelmében 1926. június 30-ig meg kellett történnie. A számítás abból indult ki, hogy a tervezett megtakarítások ellenére az állam kiadásai a két és fél esztendő alatt szaporodni fognak. „Éppen ezért — szögezi le a Népszövetség — okvetlenül szükséges az adókat tetemesen növelni.” Az 1923—24-ben befolyt mintegy 200 millió aranykorona bevétel az előírás szerint körülbelül a kétszeresére kellett emelni, ami fejenként számítva évi 27 aranykorona helyett 50 aranykoronát tett ki. Ezt az eredményt elsősorban a földadó emelésével akarta a tervezet elérni. A megtakarítás érdekében ugyanakkor előírta

10 000 hivatalnok elbocsátását. Mivel az adóemelés csak fokozatosan mehetett végbe, az időről-időre előálló deficitok fedezésére javasolta a 250 millió aranykorona összegű kölcsön felvételét. Ezzel kapcsolatban kijelölte a biztosítékuul szolgáló jövedelmeket. Ezekből a jövedelmekből (vám, dohány, só, cukor) a főbiztos lefoglalja a kölcsön törlesztésére és kamatainak fizetésére szükséges összegeket, a felesleget pedig a kormány rendelkezésére bocsátja. A jegyzőkönyv előírta, hogy az állam minden más bevételeit — kivéve a vasutakból eredőt — mentesíteni kell a terhektől annak érdekében, hogy szükség esetén ezek is lefoglalhatóak legyenek. Pótbiztosítéknak tekintették a vagyonszállás révén az állam kezébe került földeket.

A program végrehajtásának biztosítását a jegyzőkönyv két eszközzel kívánta elősegíteni, és pedig az ellenőrzés megszervezésével és olyan törvényhozási intézkedésekkel, amelyek biztosítják, hogy a program végrehajtását a parlament menet közben nem akadályozhatja meg. Az előbbi cél érdekében részletes költségvetési programot kell a kormánynak a Népszövetség ecéiből kiküldött bizottságával együttesen kidolgoznia, amely tervezet hathónapos időközökben részletezi a kiadások csökkentését és a bevételek növelését. A kormánynak köteleznie kell magát arra, hogy a tervezeten időközben a főbiztos óhajára hajlandó a kívánt változtatásokat végrehajtani. A főbiztos a hathónapos tervek keretében egyhónapos előirányzatokat készít, ellenőrzi a költségvetést, joga van ellenezni minden olyan kiadást, ami a program végrehajtását veszélyeztetni látszik és előírhatja új adók bevezetését. A kölcsön összege felett a főbiztos rendelkezik, részleteit ő folyósítja és ellenőrzi a biztosítékuul lefoglalt jövedelmeket. A jegyzőkönyv kimondotta, hogy a főbiztos megbízatásának időtartama alatt az állam nem vehet fel újabb kölcsönt. A főbiztos személyének kiválasztásánál ki kell zárni a kölcsönben résztvevő államok és a Magyarországgal szomszédos államok plgárait. A főbiztos megbízatása akkor ér véget, amikor a Népszövetség megállapítja, hogy Magyarország stabilizálása befejeződött. Intézkedett a jegyzőkönyv a Jóvátételi Bizottság által kinevezendő ellenőrző bizottság felállításáról is, ez azonban ellenőrzését csak a főbiztoson keresztül gyakorolhatja, csak hozzá fordulhat felvilágosításért, illetőleg nézeteltérés esetén a Tanácshoz fellebbezhet. Végezetül kimondta a jegyzőkönyv, hogy a Népszövetség Tanácsának az ellenőrzés letelte után is joga van azt visszaállítani mindaddig, amíg a gazdasági viszonyokat egészségesnek nem ítéli.¹

¹ *A külföldi kölcsön. II.* A Nemzetek Szövetsége Pénzügyi bizottságának jelentése. Hiteles magyar szöveg. Sajtó alá rendezte dr. Téglás Dezső. MTI. könyvtár. 2. szám. Bp. én.

Ezek a határozatok önmagukért beszélnek. A magyar gazdasági életet két és fél évre gúzsba kötötték, kiiktatták erre vonatkozóan az alkotmányosságot, és a teljhatalmat a Népszövetség, de voltaképpen a külföldi, főleg az angol tőkések képviselőjének, a főbiztosnak kezébe adták. A magyar kormány 250 millió aranykoronáért, a még várható újabb külföldi hitelekért és a jóvátétel egy részének megváltásáért cserében lemondott az ország gazdasági függetlenségéről és az ellenőrzés jogát a külföldi tőkére ruházta.

A határozatok megszületése után hozzá kellett látni a diktátumok megvalósításához. A legfontosabb feladatok a következők voltak: biztosítani egy „megfelelő” főbiztost, belső kölcsön segítségével végetvetni az inflációnak, kidolgozni a két és féléves programot, valamint a születendő jegybank statútumát, a jegyzőkönyveket, a programot, a Jugoszláviával kötött megegyezést és a Romániának szóló nyilatkozatot, a Jóvátételi Bizottság határozatát, a jegybank létesítéséről szóló törvényjavaslatot, és a kormány két és fél évre szóló felhatalmazását a gazdasági program megvalósítására a parlamenttel letárgyaltatni, továbbá lejegyeztetni a Jegybank alaptőkéjét és végül, de egyáltalán nem utolsó sorban megszerezni a 250 milliót.

Ami a főbiztos személyének kérdését illeti, a magyar kormány 1923. novemberében olyan értesülést kapott, amely szerint az amerikai pénzvilágra a kölcsön elhelyezésénél csak amerikai főbiztos kinevezése esetén lehetne számítani.² Ettől kezdve a kormány azon volt, hogy valamilyen amerikai pénzügyi embert szerezzen meg ellenőrnek. Az első jelölt, akivel a kormány próbálkozott, *William Harding*, a Federal Reserve Bank volt elnöke, a bank bosztoni fiókjának kormányzója volt, akit a Népszövetség Tanácsa magyar albizottságának 1924. januári londoni ülése is elfogadott, és kinevezéséhez a magyar kormány hivatalosan is hozzájárult.³ *Harding* azonban végül egészségügyi állapotára hivatkozva, valószínűleg a várható javadalmazás keveselése miatt a jelölést nem fogadta el.⁴

A magyar kormány ezután a *Harding* által javasolt *Delano*t, a Federal Reserve Board helyettes kormányzóját helyezte előtérbe és akciót indított kinevezése érdekében. A Népszövetség pénzügyi körei azonban nem értettek egyet *Delano* jelölésével. Felmerült többek között *Hines* amerikai jogász, volt vasúti főigazgató

² OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—96 618.

³ OL. Küm. gazd. pol. 1923—6—99 055, 160 966, 162 110; 1926—113—50 263 (50 661) 1924; 1924—9—50, 63, 66, 84, 99, 115, 251, 258.

⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1924—9—365, 274; OL. Küm. kab. 41. cs. Párizsi táviratok. 116, 120; MTI. Bizalmas. 1924. márc. 11—30. sz.; 31. sz.

A. R. Zimmermann, M. Wallenberg svéd bankár és a Morgan céggel kapcsolatban álló amerikai *Jeremias Smith* meghívásának lehetősége. Salterék végül az amerikai *Lamont* és a visszalépő *Boyden* tanácsára *Smith*-t választották, s a magyar kormány kéthetes huzavonája után *Bethlennel* is elfogadtatták, elsősorban arra hivatkozva, hogy személye garantálja a kölcsön amerikai sikerét, és körülbelül az összeg felének elhelyezését az amerikai piacon.⁵ A magyar kormánynak azonban csakhamar azt kellett tapasztalnia, hogy *Smith* nem nyom az amerikai piacon 100—150 millió aranykoronát, sőt ebből a szempontból személye egyáltalán nem használható.

Még mielőtt azonban a kölcsön kibocsátására sor kerülhetett volna, a jegyzőkönyv értelmében meg kellett állítani az inflációt. A Népszövetség pénzügyi bizottsága úgy számított, hogy a kölcsön május folyamán megszerezhető lesz, s az infláció megállítását három hónappal korábbra, tehát március elsejére követelte. A minisztertanács első ízben január negyedikén foglalkozott a kérdéssel. *Kállay* pénzügyminiszter előterjesztette számításait, amelyek szerint a kérdéses három hónapra a deficit fedezésére 300 milliárd papírkorona (azaz kb. 40 millió aranykorona) szükséges. Emellett a kölcsön egy részét, *Kállay* nézete szerint mintegy 10%-át, tehát 25 millió aranykoronát szintén belföldön kell lejegyezni. A pénzügyminiszter mindkét összeget kényszerkölcsön útján akarta megszerezni, aminek teljes összege mintegy 450 milliárd papírkoronát tett volna ki. A javaslatot a minisztertanács tagjai felháborodással fogadták. A fogalmazványban fennmaradt jegyzőkönyv szerint *Bethlen* így fakadt ki: „Ez teljesen abszurd. Ez teljesen kizárt dolog volna. Lehetetlenség. Ezt politikailag nem is tudnám keresztülvinni. 150 milliárdnál is orditanának.” Nemcsak *Bethlen*, hanem *Walkó Lajos* kereskedelemügyi és *Klébelsberg Kunó* vallás- és közoktatásügyi miniszter is erősen protestált a terv ellen. *Kállay* azonban kijelentette, hogy kényszerkölcsön nélkül lehetetlennek tartja a szükséges pénz előteremtését.⁶

Bethlen január 8-án rendkívüli minisztertanácsi ülést hívott össze a kényszerkölcsön kérdésének megvitatására. Előadta, hogy a pénzügyi bizottság javaslatával ellentétben az ő nézete szerint a bankóprést nem március elsején, hanem csak március 15-én kellene megszüntetni. Javaslatát az angliai kormányválsággal indokolta és valószínűnek mondotta, hogy az angol pénzpiac a

⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1924—9—283, 297, 199; 1924—108—68 673; OL. Küm. kab. 1924. 41. cs. Londoni táviratok. 41, 43; Berni táviratok. 18, 20, 23, Párizsi táviratok. 129, 130, 132, 135, 136, 138, 141, 143, 148.

⁶ OL. MT. jkv. 1924. jan. 4.

Munkás Párt hatalomrajutása esetén egyelőre várakozó álláspontra helyezkedne. E szerint előfordulhatna, hogy a kölcsön késik, ami ismét a bankóprés megnyitását eredményezné. *Kállay* pénzügyminiszter azonban ragaszkodott az eredeti időponthoz, hivatkozva a pénzügyi bizottság álláspontjára. Most még pontosabb számításokat végezve kimutatta, hogy a 3 havi tartaléknak mintegy 850 milliárd papírkoronát kellene kitennie. Ebből 300 milliárdot biztosítani lehetne az infláció segítségével, 300-at fel lehetne venni a bankoktól előlegkölcsön formájában, s a fennmaradó 250—300 milliárdot kellene kényszerkölcsön útján biztosítani. Kijelentette, hogy eredetileg a jövedelemadó háromszorosára gondolt, de hajlandó lemenni a kétszereséig, ami nézete szerint már nem lenne elviselhetetlen teher. A pénzügyminiszter tervezetével a miniszterelnök ebben a formában sem értett egyet. *Bethlen* azt indítványozta, hogy az infláció révén megszerezhető összeget 400 milliárdra vegyék számításba. Az így maradó 150 milliárdot pedig rendes állami önkéntes kölcsön alakjában bocsássák ki, kimondva, hogy a jegybank alaptőkéjéből csak az jegyezhet, aki hasonló mértékben kivette a részét a 150 milliárdos önkéntes állami kölcsön jegyzéséből. Reménye szerint a kívánt összeg nagy része bejönne ezen az úton, s csak a fennmaradó kisebb összegre kellene kényszerkölcsönt kibocsátani, amely esetben a jövedelmi adó egyszerese is elegendő lenne. A minisztertanács *Bethlen* tervezetét fogadta el.⁷

Időközben azonban kitört a már ismertetett pénzügyi pánik, a korona olyan mértékben kezdett zuhanni, ami már a kormány azon tagjait is megrémítette, akik a kényszerkölcsön heves ellenzői voltak. A koronaromlást nemcsak a Jóvátételi Bizottság sürgetésére lehetett felhasználni, hanem a kényszerkölcsön bevezetésére is. A február 18-án tartott viharos minisztertanácsi ülésen *Kállay* bejelentette, hogy az előállt katasztrófa következtében azonnal kényszerkölcsönt kell kivetni, aminél a jövedelmi adó tízszeresét és a vagyonszázadot tizenötszörösét kell alapul venni. Ebben a rendszabályban számítása szerint 500—600 000 ember lesz érdekelve. E terv ellen most már sem a miniszterelnök, sem *Walkó* sem *Klébelsberg* nem tiltakozott. Az intézkedés ellen csak *Nagy Emil*, volt kisgazdapárti, majd egységespárti igazságügyminiszter emelt szót; azt javasolta, hogy az ország leggazdagabb 10 000 emberét sújtsák a kényszerkölcsönrel és mellette hirdessenek statáriumot a csempészésre. *Nagy Emil* liberális színezetű bejelentését nagy felzúdulás követte. *Kállay* pénzügyminiszter kijelentette, hogy egy ilyen intézkedés irtózatos és „századokra kiható”

⁷ OL. MT. jkv. 1924. jan. 8.

precedenst teremtene. Nézete szerint ilyen rendelkezést hozhat egy szocialista állam, de fajvédő kormány nem. *Vass József* népjóléti és munkaügyi miniszter szerint a *Nagy Emil* által ajánlott gondolatot a 16. században lehetett volna megvalósítani, de nem a huszadikban. A parlament ehhez nem járulna hozzá és ha igen, a végrehajtás katasztrófát idézne elő a gazdasági életben. *Nagy Emil* végül különvéleményt nyújtott be, amelyben hangsúlyozta, hogy ha a kormány nem hajlandó „forradalmi lépést” tenni a gazdasági élet rendezése érdekében, úgy előbb-utóbb mások fogják azt megtenni.⁸ Hogy *Nagy Emil* mit értett forradalmi lépésen, azt a kormányból kiválva, a népszövetségi kölcsön parlamenti vitája során fejtette ki. „Miért méltóztatnak várni — kérdezte a képviselőktől és a kormánytól — míg az utca majd kegyesen kényszeríteni fogja a fennálló társadalmat, hogy szakítson a régi penészes felfogással?... Miért kell ilyen kérdésekben forradalomra várni? Miért ne csinálhatnánk mi, intelligens emberek, hazájukat szerető, békés, mondjuk jólnevelt emberek is bizonyos irányú szellemi forradalmat, amikor úgy érezzük, hogy hazánk szociális békéjét csak ezzel a módszerrel tudjuk megóvni?”⁹ Mindebből csupán az derül ki, hogy *Horthy* Magyarországon a felső tízezer egyszeri megadóztatásának gondolatát forradalomnak tekintették, s e „forradalmi eszme” hirdetése egy miniszteri tárcába került. Az intelligens, békés, jólnevelt emberek azonban úgy vélték, hogy a haza szociális békéje másként is biztosítható.

A *Kállay* által február 19-én előterjesztett, a kényszerkölcsön kibocsátására felhatalmazó törvényjavaslatot azonban a nemzetgyűlés illetékes bizottságai elutasították.¹⁰ A kormány így a 32 000/1924. sz. pénzügyminiszteri rendelettel intézkedett 523 milliárd papírkorona összegű ún. kölcsönelőleg biztosításáról.¹¹

A kényszerkölcsön volt az első áldás, amit a magyar lakosság a kölcsön nevében élvezett.¹² Leszavaztatása után *Kállay* pénzügyminiszter helyét *Korányi* báró foglalta el. Március 6-án megkezdte munkáját a Népszövetség bizottsága. Tagja volt Sir *Henry Strakosch*, angol bankár, délafrikai pénzügyi szakértő, a pénzügyi bizottság tagja és volt elnöke, *Giuseppe Bianchini*, az Egyesült

⁸ OL. MT. jkv. 1924. febr. 18.

⁹ Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Nyomtatványai. Bp. 1923. Napló. XXII. k. 307. l.

¹⁰ Az 1922. június 16-án hirdetett Nemzetgyűlés Irományai. IX. 584. sz.

¹¹ Budapesti Közlöny 1924. 42. sz.

¹² Kényszerkölcsön címén 1924. ápr. 1-ig 379 milliárd korona folyt be, amit a kormány a jun.-i deficit fedezésére fordított. Második részlete 1924. ún. 4-én kb. 100 milliárd papírkoronát eredményezett.

Olasz Bank igazgatója, C. G. ter *Meulen*, az amszterdami Hope and Co. egyik főrésztvényese, továbbá *Marcus Wallenberg*, a stockholmi Enskilda Bank igazgatója és elnökhelyettese, a svéd bankok egyesületének elnöke, és végül *Vilem Pospisil*, a Prágai Városi Takarékpénztár főigazgatója.¹³

A delegáció több mint kéthetes magyarországi tartózkodása alatt a kormány tagjaival folytatott sorozatos megbeszélései mellett fogadta a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem képviselőit és tárgyalt a magyarországi pártok néhány képviselőjével is. A megbeszélések előterében a kölcsön folyósításáig újlag jelentkező deficitek fedezése céljából egy a bankok által nyújtandó előlegkölcsön kérdése, a jegybank alapszabálya és alaptörkéjének jegyzése, valamint a tárcánkénti költségvetési megtakarítások és az adóemelés részletekbe menő megvitatása és precizirozása állott. A bizottság többek között növelni akarta az elbocsátandó állami alkalmazottak számát, amit a jegyzőkönyv 10 000 főben állapított meg. Javasolták például a fegyveres erők létszámának csökkentését, de ennek a kormány mereven ellenállt. A március 19-én tartott rendkívüli minisztertanácsi ülésről fogalmazványban fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint *Bethlen* e kérdésről így számolt be: „Honvédségnél azt mondtam, hogy egyet sem. Ellentállottam. A nemzetgyűlés azt mondaná, hogy csak azért jöttek ide, hogy még jobban védtelenné tegyenek bennünket.”¹⁴

A bizottság a bizalmas tárgyalások mellett a nagy nyilvánosság számára is többször nyilatkozott. Nevezetes volt *Strakosch* beszéde március 9-én a kormányzó által a bizottság számára rendezett fogadáson; ebben *Strakosch* nem hagyott semmi kétséget aziránt, hogy a szanálás a magyar állampolgárokra meglehetősen nagy terheket ró. „A külső világ — mondotta többek között — akkor fog bizalommal viseltetni Magyarország pénzügyi stabilitása iránt, ha látni fogja, hogy az eljövendő napokban a magyar nép maga bizalmat tanúsít, kész az államéletben és a magánéletben takarékoskodni, hajlandó megfelelő adóterhet viselni és evvel tanujelét adja annak, hogy kész saját erejéből boldogabb jövőhöz segíteni az országot.”¹⁵ Az ugyanezen a napon rendezett sajtófogadáson *Strakosch* kijelentette: „A pénzügyek újjászervezése időt kíván, és amíg ez megtörténik, az országnak élni kell, de nem úgy, hogy folytatja a pénzinflációt, hanem úgy, hogy az egyedül egész-

¹³ Pester Lloyd, 1924. márc. 15. *A népszövetségi bizottság tagjai* c. cikk.

¹⁴ OL. MT. jkv. 1924. márc. 19.

¹⁵ 8 órai Újság, 1924. márc. 9. *Az állam költségvetését egyensúlyba kell hozni a kiadások csökkentésével és a jövedelmek fokozásával* c. cikk.

séges pénzügyi módozathoz folyamodik, vagyis a nép megtakarított pénzét veszi kölcsönök útján igénybe.”¹⁶

Strakosch tehát igyekezett kioktatni a magyar népet feladaira. Takarékoskodnia kell, mint úgy látszik eddig is tette, hogy megtakarított pénzét kölcsön adhassa az államnak, valamint, hogy magasabb adót fizethessen, s mindezt sürgősen és lelkesen helyeselnie is kell, mert csak így fognak bízni benne azok, akik a 250 milliójukat a kormány kezébe adják. Hogy ilyen körülmények között egyáltalán mi szükség volt a kölcsönre, arra egy — a *8 Órai Újság* által nagy tekintélyűnek mondott, de meg nem nevezett — magyar politikus válaszolt a bizottság helyett, aki azt mondta, hogy „... a kölcsön jelentősége... nem annyira a kölcsönben rejlik, mint abban, hogy a kölcsön által a hitel kapui nyílnak meg az ország részére és ezen át be fog özönlenni az a tőke — nemes valuta alakjában — amelyre egy regenerálódó és rossz valutájú országnak szüksége van.”¹⁷

Mielőtt a bizottság eltávozott Magyarországról, nem mulasztotta el, hogy a legkedvezőbb formában nyilatkozzék tapasztalatairól. A többszörös bankelnök, iparitársulati részvényes és igazgató, a svéd *Wallenberg* a *Pesti Napló* tudósítója előtt nyilatkozott benyomásairól, kiemelve, hogy az ország „... prosperitására szolid bázist nyújtanak az ország természetes erőforrásai, másrészt minden téren elsőrangú tehetségek fölött rendelkeznek. Nagyszerű államférfiak vannak, bankáraink kiválóak és anyagilag jól megalapozott iparuk van. Ne bízzák azonban kizárólag rájuk az adófizetés terheit, hanem az elvégzendő nagy rekonstrukciós munkába is vonják be őket és ne terheljék meg ezzel a munkával kizárólag az államot.”

Azt hisszük, *Wallenberg* óhajai a többek között általa is kidolgozott költségvetés segítségével kellőleg biztosítva voltak. A bankokat bevonták a „rekonstrukció nagy művébe” és nem terhelték őket „agyon” adóval. *Wallenberg*nek volt néhány szava a magyarországi szociáldemokraták és a polgári demokraták számára is, ami nyilván nem függetleníthető a javaslatok parlamenti vitájától. Ezeket a svéd kapitalista a következőképpen oktatta ki: „Ha helyesen értettem, vannak honfitársaik, akik Magyarország belpolitikáját némileg elmaradottnak tartják és egy azonnali politikai változást óhajtanak. Engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban megmondjam önöknek, hogy a szabadság és a liberális intézmények

¹⁶ 8 Órai Újság, 1924. márc. 9.

¹⁷ 8 Órai Újság, 1924. márc. 16.

felé vezető egyetlen út egy egészséges gazdasági és pénzügyi helyzet megteremtése.”¹⁸

Ezek szerint a kényszerkölcsön, a kormány két és fél évre tervezett gazdasági felhatalmazása, Magyarország külföldi ellenőrzés alá helyezése az az út, amely elvezet a szabadság és a liberalizmus hazájába, s a magyar belpolitika „néminemű” elmaradottságát megszünteti.

Mindezek után nem volt más hátra, minthogy a nemzetgyűlés is kifejezést adjon eme felismerésének. A különféle pártsajtó, nyilatkozatok, híresztelések alapján úgy látszott, hogy a kormánynak a parlamentben erős ellenzésre kell számítania mindenekelőtt a szociáldemokrata párt, a polgári liberálisok és a szélső jobboldal, a fajvédők részéről. Arról természetesen szó sem lehetett, hogy ezek a csoportok leszavazzák a kormány javaslatát, de fennállt annak a lehetősége, hogy obstrukció segítségével buktassák meg azokat, vagy legalábbis a kormányt ezáltal kínos helyzet elé állítsák. Erre azonban nem került sor, nyilvánvalóan azért, mert voltaképpen egyik csoport sem akarta a kölcson meghíusulását, s az ezzel kapcsolatos hangzatos ellenvetéseik elsősorban propaganda célokat szolgáltak.

Ami a szociáldemokrata pártot illeti, minden bizonnyal ilyen propaganda oka volt annak is, hogy *Peidl*, *Vámbéry* és *Garami* 1924 februári londoni útja idején elterjedt híreket a kölcson általuk tervezett meghíusítására vonatkozóan nem cáfolták meg. Emellett azonban megengedhetjük, hogy a szociáldemokrata vezetők valóban szerették volna, ha a Labour Party uralomrajutását a kölcson alkalmát felhasználva a saját hasznukra kamatoztathatják. El szerették volna érni a szociáldemokrata emigránsok hazatérésének biztosítását és a választójog olymértvű kiterjesztését, hogy annak kapuin keresztül több szociáldemokrata képviselő juthasson mandátumhoz. E tervek megvalósításában a Francia Szocialista Párt is támogatta őket többek között azzal, hogy február 3-án Marseillesben a magyar kölcson ügyével kapcsolatban nagygyűlést rendezett, ahol határozatilag kimondották, hogy Magyarország csak abban az esetben kapjon kölcson, ha beszünteti a „szabadság híveinek” üldözését.¹⁹

Csakhamar tapasztalniuk kellett azonban a magyar szociáldemokrata vezetőknek, hogy ezek az elképzelések homokra épültek. Erről *Peidl* jóvoltából a nyilvánosság is értesült. Február 14-én

¹⁸ Pesti Napló 1924. márc. 22. *A Népszövetségi delegáció befejezte a szanalási törvényjavaslat tárgyalását*” c. cikk.

¹⁹ MTL. Bizalmas értesítések. 1924. febr. 5.—17. sz.

a Korrespondent der Prager Presse jelentette, hogy *Peidl* nyilatkozata szerint az angol kormány szimpátiával fogadta ugyan előterjesztéseit, de nemzetközi kötelezettségeinek bizonytalansága miatt „nincs abban a helyzetben, hogy e feltételeket a megegyezésbe felvegye.”²⁰ Ugyanakkor, — ugyancsak *Peidl* kijelentése szerint — a magyar szociáldemokrácia maga sem ragaszkodott kívánságaihoz. A Nemzetgyűlés 1925. május 26-i ülésén *Peidl* kijelentette, hogy amikor Londonban felvetették előtte, hogy nem tartja-e kívánatosnak a kölcsön elhalasztását, akkor ő a „leghatározottabb nemmel” válaszolt.

A nemzetközi szociáldemokrácia szó nélkül tudomásul vette *MacDonald* „nemzetközi kötelezettségeinek bizonytalanságát”, csak a kommunista lapok emeltek szót ez ellen. Február 14-én a *l'Humanité*, a Francia Kommunista Párt lapja rámutatott, hogy a Labour Party a magyar kölcsönkérdésben teljesen megfelelkezik a szocialista elvekről.²¹ Február 18-án *Peidl* nyilatkozatára hivatkozva a lap megjegyezte, hogy a magyar szociáldemokrácia, az angol munkáspárt, a szociáldemokrata internacionálé és a fehérterror országának megegyezése különös színben tünteti fel az egész szociáldemokráciát.²² A franciaországi kommunista pártlap február 21-én felszólította az angol proletariátust, hogy követelje a Magyarországon internáltak szabadonbocsátását, az internáló táborok megszüntetését, a szervezkedési és gyülekezési szabadság biztosítását, a rendőri felügyelet rendszerének felszámolását és a *Bethlen*-kormány távozását.²³

A magyar szociáldemokrata párt vezetői azonban másként vélekedtek, s miután feltételeiket nem volt módjukban érvényesíteni, támogatták a kölcsön ügyét anélkül is. Meg kell itt jegyeznünk, hogy mivel az egész kérdésre vonatkozóan más, mint sajtóanyag nem áll rendelkezésre, az a felfogás, amely szerint *Peidl* egyáltalán megkísérelte a Labour Partynál feltételek teremtését, voltaképpen csak jóindulatú feltételezés. Kevesebb jóindulattal az ellenkezője is feltételezhető, az ugyanis hogy az egész feltétel-história nem volt más, mint félrevezetés. Ezt látszik megerősíteni *Bethlen* már idézett 1924. február 15-én elhangzott kijelentése, amely szerint a szociáldemokraták jobban támogatják, mint valaha. Ugyancsak megerősíti az utóbbi feltevést a Népszövetség főtitkárságának a Magyarországon tárgyaló bizottság által megküldött, tehát 1924. márciusában keletkezett bizalmas jelentés is, amely szerint a szociáldemokraták

²⁰ MTI. Bizalmas értesítések. 1924. febr. 15. — 19. sz.

²¹ Uo.

²² Uo. febr. 19. — 20. sz.

²³ Uo. február 27. — 25. sz.

tulajdonképpen nem ellenzik a kölcsön megvalósítását, és a szanálási törvényjavaslatok nemzetgyűlési tárgyalása alkalmából tartózkodni fognak a szavazástól.²⁴ Végül a parlamenti vita lezajlása is azt mutatta, hogy a szociáldemokata párt lényegében nem támasztott feltételeket, vagy legalábbis azt, hogy amennyiben egyáltalán voltak korábban feltételei, azokat elejtette. A vitát értékelve *Kozma Miklós*, a Magyar Távirati Iroda vezetője megjegyzi, hogy „a vita befejezése előtt közvetlenül tulajdonképpen az októberista és szocialista frakció mutatott hajlandóságot a leszerelésre s erre azután az egész ellenzék beszüntette a vitát.”²⁵ A polgári radikálisok, a *Rassay*-pártiak és a többiek törmelékjellegük következtében is pusztán elvi mondanivalóik elmondására korlátozódtak. Egyébként híre járt, s ezt a Népszövetség Főttkárságának küldött bizalmas jelentés is megemlíti, hogy az ellenzék megbontása érdekében *Bethlen Rassay*nak felkínált egy miniszteri tárcát,²⁶ ennek hitelességét azonban további adatok nem erősítik meg. Nem nagyon látszik valószínűnek, hogy *Bethlen* akár az egész baloldali ellenzékét együttvéve értékelte volna egy miniszteri tárcára.

Gömbös fajvédő pártja minden hangoskodása ellenére sem képviselt ekkor komoly erőt, s a kölcsön megakadályozására még olyan lehetőségei sem voltak, mint 1923 áprilisában. *Gömbös* 1923. júniusban lemondott az Egységes Pártban viselt alelnöki tisztségéről, majd 1923. augusztusában csoportjával együtt kilépett a pártból és Fajvédő Párt néven újat szervezett. Ekkor azonban már másokat nem tudott magával vinni. A fajvédők politikájukat általában véve *Horthy* irányukban fennálló vonzalmára alapozták, de mivel *Horthy* átmenetileg mindjobban elvesztette önálló politikai jelentőségét, ez a vonzalom a *Gömbös* által 1923–24-ben képviselt politika számára értéktelennek bizonyult. Egyébként *Gömbös* és társai nem voltak elvileg ellenségei a külföldi tőke felhasználásának, de más úton, más módszerekkel gondolták elérhetőnek és felhasználhatónak. Miután 1923. őszén *Gömbös* és *Bethlen* között lényegében véve szakításra került sor, a *Gömbös* irányítása alatt álló szervezetek tevékenysége jelentős mértékben megelevenedett. Egy-mást követték a merényletek, illetőleg merényletkísérletek, híre járt és bizonyos jelei is voltak annak, hogy a fajvédő csoport több irányban is próbál külföldi támogatást keresni. *Gömbös* e hírek szerint próbálkozott a kisantanttal, igen messzemenő ígéreteket téve a

²⁴ OL. Küm. res. pol. 1924–41–171.

²⁵ OL. Kozma iratok. 12. csomó. Helyzetjelentések. 1923. január–1926. február. 58–60. l.

²⁶ OL. Küm. res. pol. 1924–41–171

budapesti jugoszláv követnek az irredentizmus felszámolását, a titkos alakulatok megszüntetését, a kisantanttal való jóbarátságot illetően, csaknem egy időben azzal, hogy egy másik fajvédőnek, *Ulain Ferenc*nek a táskájában megtalálták a német szeparatisták és fasiszták csoportjával való együttműködés és puccs tervzetét. A *Bethlen*-kormányt ebben az időben több ok készítette arra, hogy valamilyen formában sakkban tartsa az intranzigens, felforgató elemeket. Először is követelte ezt saját érdeke, hiszen a fajvédő csoport szemmel láthatóan a hatalomra tört, és ha egyelőre komolyan nem is veszélyeztethette a kormány pozícióját, továbbra is szabadjára engedve sok kellemetlenséget okozhatott. Másrészt ezt követelte a hazai közvélemény, a sajtó és ezt követelte a külföld. *Bethlen* a genfi tárgyalásokon *Benes*nek ígéretet is tett az irredentizmus megfékezésére. Mindezek a tényezők közrejátszottak abban, hogy a rendőrség egyszeriben megtalálta két évvel korábbi merényletek tetteseit, akiket azóta „hiába keresett”. Kizárólag a kormánytól függött, hogy a tetteseket hol találják meg, a kis bűnösök, vagy az irányítók soraiban. Mindenesetre a rendőrség kizárólag a kis embereket találta meg, többnyire olyanokat, akik bár a szélsőséges elemekhez tartoztak, és súlyos cselekmények terhelték őket, de magukban a vád tárgyát képező merényletekben nem vettek részt, és így még kísértésbe sem jöhettek, hogy egy-egy konstruált perben a valóságot elmondják, a valóságos tetteseket és mozgatóikat megnevezzék, vagy ha kénytelenek voltak valódi tettesek őrizetbevételére, azokat valamilyen ürüggyel hamarosan szabadon engedték, esetleg a bíróságok felmentették. Ugyanakkor a fajvédők a kölcsonártárgyalás vitájában megelégedtek egy nyilatkozat felolvasásával és azután szabad teret engedtek a javaslatok megszavazásának.

Mindez természetesen nem jelenti, hogy a *Bethlen*-kormány ellenzéke a vita során ne mondotta volna el összes érveit a kormány eljárásával, bel- és külpolitikájával szemben, s hogy ne vetett volna fel számos olyan szempontot, amely az igazság egy-egy részletét tartalmazta.

A szanalási törvényjavaslatokat a kormány március 27-én terjesztette a Ház elé;²⁷ a javaslatokat mint előadó a volt pénzügyminiszter, *Kállay Tibor* ismertette. Beszédében az egész további vita két alapvető kérdését vetette fel; egyrészt azt, hogy a stabilizálást más úton, nevezetesen belső erővel meg lehetett volna oldani, másrészt, hogy milyen áldozatokat jelent a magyar lakosság

²⁷ Lásd. 1924: IV, V, VI és X. tc. Magyar Törvénytár. 1924.

számára a stabilizáció megteremtésének tényleg választott útja. *Kállay* természetesen azt a választ adta a maga által felállított kérdésekre, hogy más utat nem lehetett választani, és hogy az áldozatok aránylag csekélyek és átmeneti jellegűek. *Kállay* úgy vélekedett, hogy a stabilizációt meg lehetett volna teremteni belső erőkkkel, egy adóreform és egy belső kölcsön segítségével, ámde ez nem oldotta volna meg a zálogjog és a jótétel problémáját. Tulajdonképpen tehát ennek a két célnak az érdekében kell vállalni az áldozatokat, amelyek szerinte nem súlyosak. Az ellenőrzésre *Kállay* előterjesztése szerint azért van szükség, hogy „... regisztrálja a munka sikerét kifelé.” Ezen a lehetőségen tulajdonképpen Magyarországnak örvendeznie kell. „Azt hiszem — mondotta *Kállay* — hogy amíg egyrésztől nekünk semmi okunk sincs el nem fogadni olyan ellenőrzést, amely azt akarja biztosítani, hogy megtegyük azt, amit a magunk szándékából meg akarunk tenni, másrészt minden okunk megvan arra, hogy megragadjunk minden eszközt, amely képes velünk szemben a bizalmatlanságot eloszlatni.” A Nemzetgyűlésnek nem volt olyan képviselője, aki figyelmeztethette volna az előadót arra, hogy a magyar kormány csaknem egy évig tiltakozott a főbiztosi rendszer ellen, és hogy a végül is elfogadott programnak felét sem önszántából írta elő.

Ami az adóztatás kérdését illeti, *Kállay* véleménye szerint nem következnek más, mint az adórendszer igazságossá és arányossá tétele, amire a kölcsöntől függetlenül is égetően szükség van.

Még a vita első napján szólásra emelkedett *Bethlen István* miniszterelnök is, és megtartotta védőbeszédét a kölcsön mellett. Más felépítéssel és többoldalúan, de lényegében ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkozott, mint *Kállay*. Beszéde első részében a kölcsönrel kapcsolatos előnyökről és az ezek fejében vállalt áldozatokról emlékezett meg, majd ő is azt boncolgatta, hogy miért nem lehetett más megoldást választani. A kölcsön gazdasági előnyeinek bőséges fejtegetése után politikai hasznosságára rátérve kijelentette, hogy ezen a téren is nagy eredményeket vár tőle. „Várjuk politikai téren — mondotta — a nemzetközi életben Magyarország normális helyzetének visszatérését, normális viszonyok teremtését a szomszédainkkal; várjuk azt, hogy Magyarország tekintélye nemzetközi téren is újból fog nyomni valamit a latban; várjuk Magyarország szabadulását attól a nemesak gazdasági, de politikai ütőkártyától is, amelyet a győzők velünk szemben expressis verbis nem használtak ugyan, de amelyet bármely percben használhattak volna velünk szemben, és amely egy szóba összefoglalva reparációt jelent, amely végeredményben nemcsak gazdasági, de politikai ütőkártya is, mert adott esetben a győző szankcióval élhet és szankcióval élni

képes, mint ahogy ezt a külföldön látjuk.”²⁸ A kölcsön fejében vállalt áldozatok jelentőségét a miniszterelnök beszédében töle telhetően kisebbítette. Könnyedén átsiklott — nem úgy, mint Londonban és Párizsban — az évi 10 millió békeszerződési teher és az adórendezés kérdésén, majd megállapította, hogy a kormány emlegetett pénzügyi diktatúrájának bevezetéséről nem lehet beszélni. Mellesleg ebben volt is valami igaza, hiszen a pénzügyi diktatúrát nem a kormány, hanem a Népszövetség és annak ellenőre gyakorolta végső fokon. Ezek után rátért a pénzügyi ellenőrzés kérdésére és leszögezte, hogy a várható ellenőrzés sokkal kedvezőbb, mint amit addig a Jóvátételi Bizottság gyakorolt Magyarországon felett. Bethlen sajátos módon megfeledezett arról, hogy a Jóvátételi Bizottság sem elő nem írta a magyar költségvetést, sem nem ellenőrizte azt, nem küldte Magyarországra főbiztosát, nem szólt bele az állam pénzügyi és gazdasági politikájába, minthogy mindehhez nem is volt joga. Azt sem magyarázta meg, hogyha ez így van, amint ő mondja, miért éppen ő volt az, aki még 1923 vége felé is kézzel-lábbal hadakozott egy *Zimmermann*-féle személy kiküldése ellen.

Kitért ezután *Bethlen* a sokat emlegetett politikai feltételek kérdésére is és kijelentette, hogy a külföldi politikusok részéről egyáltalán nem merült fel olyan igény, hogy Magyarország belügyeibe bármilyen módon is beleszóljanak. Ezzel szemben egyes magyar tényezőkben merült fel ilyen óhaj. *Bethlen* a kérdéssel kapcsolatban *Peidl* és *Vámbery* nevét elhallgatva, támadóan emlékezett meg *Garami* londoni útjáról, mint aminek ilyen céljai voltak.

Miután a szociáldemokratákat megvádolta azzal, hogy fel akarták adni az ország szuverenitását, áttért arra a kérdésre, hogy vajon más módon, belső eszközökkel lehetséges lett volna-e a stabilizáció. Ugyanarra az eredményre jutott, mint *Kállay*. A költségvetési egyensúlyt átmenetileg meg lehetett volna teremteni, de — mondotta — „... lett volna e biztosíték arra, hogy az egyensúly helyreállítása után a reparációs komisszió ugyanolyan kedvezően dönt, mint ahogyan döntött most?” *Bethlen* meg volt győződve arról, hogy ebben az esetben a Jóvátételi Bizottság kivetett volna egy magas összegű jóvátételt, és szó sem lett volna a zálogjogok eltörléséről. *Bethlen* szerint tehát azért nem lehetett Magyarországot önerejéből talpraállítani, mert ebben az esetben jóvátételt kellett volna fizetni, és Magyarország nem juthatott volna hozzá beruházási kölcsönökhöz.

²⁸ Az 1922 évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Bp. 1924. Napló XXII. 269—270, 278. 1.

Az ellenzék részéről a kormányt általában nem azért érte támadás, mert külföldi kölcsönt vett fel, bár ennek a szükségességét is vitatták, főleg a fajvédők, hanem azért, mert rossz üzletet csinált. Keveset kapott és ezért sokat áldozott. A szociáldemokrata párt szónokai elsősorban annak tulajdonították, hogy *Bethlen* ilyen uzsorakölcsönhöz juthatott csak hozzá, hogy belpolitikájában antidemokratikus és ezért a külföld demokratikusabb politikusai, *Beneš* és *MacDonald* nem bíznak meg benne. Fel kell tételeznünk *Peyer Károly*ról és másokról, hogy jól tudták, hogy a kölcsön feltételeit nem a fentnevezettek, hanem a *Rothschildok*, *Baringek*, *Strakoschok* állították fel, akik valószínűleg nem sokat törődtek a magyarországi demokratizmus kérdésével, úgy hogy erre vonatkozó megállapításukat csakis propagandafogásnak minősíthetjük. E mellett a szociáldemokrata képviselők elsősorban azokkal az áldozatokkal foglalkoztak, melyeket a kormány a nép terhére vállalt, pontosabban szólva azokkal a módozatokkal, amelyek segítségével a kormány a terheket a dolgozó lakosságra igyekszik hárítani.²⁹

Nagy hangsúlyt helyezett a szociáldemokrata párt arra az „áldozatra”, amit a kölcsön a revizióról való lemondás formájában látszólag maga után vont. Nehéz lenne megállapítani, hogy a fajvédők vagy a szociáldemokraták vetették-e hangosabban a kormány szemére, hogy nem eléggé revizionista. *Peyer Károly* például április 9-én tartott beszédében kijelentette: „Én nem vagyok háborús politikus, távol áll tőlem, hogy háborúra úszítsak, de el tudok képzelni olyan helyzetet, hogy a mi ellenzésünk dacára a magyar közvéleményben, a magyar nemzetben az a felfogás alakult ki, hogy más külpolitikai bonyodalom révén elkövetkezett az az alkalmas idő, amikor Magyarország visszaszerezheti területének egy részét, azokat a részeket, amelyek talán magyar népességüknél fogva ide is tartoznak. De hiába fog ilyen felfogás kialakulni, hiába lesz a világpolitikában valamely komplikáció; Magyarország ezen szakasz (ti. az ellenőrzés helyreállíthatóságára vonatkozó szakasz — Sz. O. M.) folytán sohasem lesz képes a helyzetet kihasználni...”³⁰

Nem beszélve e tézis politikai naivitásáról, elég annyit leszögezünk, hogy *Peyer* tulajdonképpen egy lehetséges háború reményének eljátszását kérte számon *Bethlentől*.

Legvilágosabban és összefogóbban *Propper Sándor* összegezte a párt kifogásait a kölcsönnel szemben, amikor mintegy *Bethlen*

²⁹ Uo. 169—183.; 274—296.; 91—101. l.

³⁰ Uo. 379. l.

stílusában, aki az előnyöket sorolta fel, felsorolta azokat a bizonyosságokat, amelyeket a javaslatok negatív értelemben tartalmaznak: „Az első bizonyosság az — mondotta *Propper* — hogy feladjuk gazdasági önállóságunkat; idegen urak jönnek ide rendelkezni; a nemzetgyűlés szuverénitása legalább részben megszűnt. A másik bizonyosság az, hogy feladjuk költségvetési jogunkat; a magyar alkotmány egyik tartó oszlopát döntjük ki. A harmadik bizonyosság, hogy fizetünk jóvátételt, ellentétben azokkal a kijelentésekkel, amelyek felelős helyről hangoztak el. A negyedik az, hogy óriási terhet raknak a lakosságra, különösen a fogyasztó népeiségre, amelynek lehetetlenné tesszük megélhetését. Az ötödik bizonyosság, amelynek érdekében ez a négy bizonyosság keletkezett az, hogy megmarad az ellenforradalmi reakció. Ennek érdekében vettük magunkra ezeket a terheket. És megkapunk még valamit, — nem tudom a tulsó oldalon kívánják-e, a munkásosztály nem kívánja — a belföldi kapitalizmus súlya mellé megkapjuk a külföldi kapitalizmus közvetlen súlyát. A magyar munkásosztály e kettős súly alatt fog görnyedni.”³¹

Ez az értékelés lényegében megfelelt a valóságnak, ha nem is nyugodott minden tekintetben tudományos alapon és ha vannak is hiányai. A végső következtetés azonban, amit *Propper Sándor* a kölesön kapcsán a szociáldemokrata párt általános politikájával kapcsolatban felállított, áthúzza és megsemmisíti mindazt a pozitívumot, mely beszédében megtalálható. „Az én szememben — mondotta — teljesen egyenértékű a baloldali és jobboldali diktatúra, egyiket éppúgy szeretem, mint a másikat, egyik éppolyan hasznos, mint a másik. . .”³² Ez annyit jelentett, hogy a szociáldemokrata párt végeredményben semmi mást nem akar, mint némi demokratizálást, parlamentesdit, s egy esetleges proletárdiktatúrának még a gondolatát is elveti. A szociáldemokrata párthoz hasonlóan a fajvédők is a kölesön többértelmű drágaságát hangoztatták, azzal a különbséggel, hogy egyrészt nem igen foglalkoztak a néptömegekre hárult terhek kérdésével, hanem sokkal többet a „nemzeti függetlenség” problémájával, másrészt a sikertelenséget nem a demokratizmus hiányának, hanem annak tulajdonították, hogy Magyarországon nincs egyszemélyi, — tehát ebben a felfogásban: tiszta fasizta — diktatúra. Ezzel kapcsolatban *Gömbös* többek között bejelentette, hogy „. . . a társadalmi formák csak bizonyos ideig fognak bennünket béklyóban tartani. Lelkiismeretünk hívó szavára le fogjuk törni a béklyókat és cselekedni akarunk, mert az

³¹ U. o. 323. l.

³² Uo. 332. l.

az érzésünk, hogy az idő igen közel van ahhoz, hogy cselekedni kell.”³³

A programbeszéd-számba is elmenő szónoklatban *Gömbös* vázolta politikai elképzeléseit, ami külpolitikailag fokozott olaszbarátságot, a belpolitikában pedig „... a népies politikát követő, erőket konzerváló, fajtulajdonainkat képviselő nacionalizmust”³⁴ jelentette. Ezek után felolvasta pártja demagóg nyilatkozatát, amelyben többek között követelte a kormány távozását és óvást emelt „... a nemzet önrendelkezési jogának a trianoni szerződésen is túlmenő feladása ellen.”³⁵ A fajvédők másik két szónoka, *Eckhardt Tibor* és az akkor szintén hozzájuk tartozó *Bajcsy-Zsilinszky Endre* helyesen mutattak rá arra, hogy a stabilizálást a kormány kétharmad részben belső erőkből oldja meg, elképzelhetetlen tehát, hogy a fennmaradó harmadot ne lehetne szintén előteremteni. Hangoztatták, hogy ebben az esetben elmaradt volna mind az uzsorakölcsön, mind pedig az ellenőrzés. Az elért eredmény szűkös voltát egyébként *Eckhardt* a kormány taktikai hibáinak tudta be. Nézete szerint, ha már a kormány erre az útra elszánta magát, a kiindulási pontnál nem lett volna szabad semmibe vennie a kisantantot, mert ez azt eredményezte, hogy *Bethlennek* Genfben egy már elrontott helyzetet kellett úgy-ahogy jóvátennie. Hibáztatta *Eckhardt* azt is, hogy a kormány második vonalként nem dolgoztott ki egy belső szanálási programot, s hogy nem volt bátorsága a hibásnak bizonyult platformot elvetni. Ami *Eckhardt* utóbbi kifogását illeti, meg kell állapítani, hogy a valóságban nem a bátorság kérdéséről volt szó, hanem arról, hogy *Bethlen* elképzelésében a belső szanálás ekkor már egyáltalán nem kapott helyet, s arról, hogy a kölcsön nem is mint a stabilizálás, hanem mint a külföldi gazdasági és politikai segítség megszerzésének eszköze szerepelt egy lényegesen hosszabb távú programban, mint amit maga a szanálási akció jelentett. Mellesleg *Eckhardt* akkor is tévedett, amikor feltételezte, hogy a szanálási programot a kormány dolgozta ki. Ez a terv az angol pénztőke exponense, *W. Good* szülötte volt.

Amennyire reális alapokon nyugodott *Bajcsy-Zsilinszky* és *Eckhardt* bírálata a kormány politikáját illetően, olyannyira abszurd követelményeket állítottak fel az általuk elképzelt belső erővel történő stabilizálás külpolitikai vonalára vonatkozóan. Elsősorban azért kárhoztatták a kormány eljárását, mert engedményeket jelentett a kisantant irányában. „Ez a kölcsön — mon-

³³ Uo. 413. l.

³⁴ Uo. 415. l.

³⁵ Uo. 416. l.

dotta *Bajcsy-Zsilinszky* — az én legszentebb meggyőződéseim szerint korridort jelent a déli és északi szlávtság között.” Mindketten a merev, elutasító, a kisantanttal, főként Csehszlovákiával szemben támadóan fellépő külpolitikai vonal mellett törtek lándzsát, s *Eckhardt* határozati javaslatban követelte a Katonai Ellenőrző Bizottság dotációjának és a jóvátétel fizetésének beszüntetését.

Érdekes módon a baloldali polgári ellenzék részéről nem hangzott el jelentős beszéd. *Rassay Károly* is megelégedett azzal, hogy a kormány iránti bizalmatlanságát kifejezze, de kijelentette, hogy nem kíván akadályt gördíteni a szanálás gyakorlati megvalósítása elé. Leszögezte azt is, hogy Magyarország számára a kölcsön elengedhetetlenül szükséges.³⁶

Ami a legitimistákat illeti, egységük megbomlását többek között az is megmutatta, hogy *Apponyi Albert* — néhány kifogás hangoztatása mellett — lényegében pártolólág nyilatkozott, míg *Andrássy Gyula* éles ellenzéki beszédet mondott, amelynek gondolatmenete leginkább a fajvédőkével volt rokon. Ő is elsősorban az iránytalan, passzív külpolitikát hibáztatta, továbbá arra az álláspontra helyezkedett, hogy a stabilizációt belső erővel kellett volna megoldani. „... Józan eszemmel azt mondom, — hangoztatta — hogy elképzelhetetlen, hogy egy nemzet 250 milliónyi összeget nem tudott volna összehozni, hiszen ez az összeg olyan kicsi az ország nemzeti vagyonához képest.”³⁷ A javaslatokat azonban *Andrássy* is csak elméletileg utasította el; kijelentette, hogy nem vállal felelősséget „... azért, hogy egy egységes ellenzék s egy kisebbség technikai okokból és eszközökkel megakadályozza” a javaslatok elfogadását, s ezzel „a káoszt, a nirvánát, a negációt zúdítsa az országra.”³⁸

Végeredményben erre az álláspontra helyezkedett az egész ellenzék, amikor április 16-án beszüntette a vitát.

Kállay előadói felszólalása után *Korányi Frigyes* pénzügyminiszter, majd *Bethlen István* válaszolt a kritikákra. *Korányi* főleg két kérdéssel foglalkozott, a belső stabilizálás lehetőségével és a jóvátétel ügyével. Természetesen azt igyekezett bebizonyítani, hogy a szanálás csakis ezzel a kölcsönrel érhető el. Érvei között szerepelt az a szempont, hogy a szanáláshoz szükséges 250 millió aranykorona kivonása a termelésből ennek összeroppanását idézné elő, továbbá, hogy a fizetési mérleg változatlanul fennálló deficitje újból előidézné a már egyszer lezajlott gazdasági folyamatot.

³⁶ Uo. 309–317. l.

³⁷ Uo. 332. l.

³⁸ Uo. 335. l.

A jóvátétellel kapcsolatban — kissé bőkezűen számítva — kimutatta, hogy az angol javaslat elfogadása 30 év alatt 752 millió aranykorona kifizetését jelentette volna, amire Magyarországnak nincs meg a reális alapja.³⁹

Ezzel kapcsolatban egyelőre csak annyit jegyezzünk meg, hogy a stabilitáshoz végül a 250 milliónak mintegy ötöde elegendőnek mutatkozott, ami pedig a jóvátételt illeti, az angol terv szerint a pénzügyminisztérium hivatalos átszámítását alapul véve 33 év alatt 533, 75 millió aranykoronát kellett volna fizetni, amiből az első 20 évre kb. 284 millió aranykorona jutott volna. Ezzel állt szemben a szanálási akció keretében elért 20 évi mintegy 200 millió korona jóvátétel, egy uzsorakölcsön, aminek a szolgáltatásai tetemes összeget tettek ki és az ellenőrzés.

A miniszterelnök válaszbeszédében az egész akció indokaként az 1923 elején kialakult feszült nemzetközi helyzetet nevezte meg, amely a jóvátételi kérdéssel állt kapcsolatban.⁴⁰ „Ez volt az oka annak, hogy mi a magunk részéről egy percig sem várhattunk tovább és megindítottuk ezt a külpolitikai akciót, amely végeredményben egy év leforgása alatt sikerre vezetett: egyfelől elintézte a reparációs kérdést húsz esztendőre, másfelől biztosítja Magyarország részére, hogy 250 millió aranykorona kölcsön rendelkezésére fog állani.”⁴¹ Visszautasította azt a nézetet, hogy Genfben ő a kisantanttal tárgyalta volna meg a kölcsön ügyét, amiről szerinte úgyszólván szó sem esett. A továbbiakban a szociáldemokrata képviselőkkel szemben kimutatta, hogy az elkészített két és fél éves költségvetési terv „szociális és demokratikus.” Ami a belpolitikát illeti, *Bethlen* feltűnő óvatossággal nyilatkozott. Hajlandónak mutatkozott az internálótáborok feloszlatására, az emigráció egy részének hazaengedésére, sőt arra is, hogy a választójogon a demokratizálódás irányában változás történjék. — Ez a „demokratizálódás” azután 1926-ban a felsőház visszaállításában realizálódott. Hasonló demokratizálást vitt végbe *Bethlen* egyéb területeken is.

Miután az ellenzék leszerelt, semmi akadálya nem volt, hogy az egységes párt április 17-én megszavazza, majd másnap, április 18-án harmadszori olvasás után is elfogadja a javaslatokat.

Ezzel a kormány megkapta a „törvényes” felhatalmazást a szanálási akció lebonyolítására, amihez most már igazán nem hiányzott más, csak a pénz. A felvételre engedélyezett 250 millió aranykoronát fel kellett hajtani a világgpiacon. Elsősorban termé-

³⁹ Uo. 420—426. l.

⁴⁰ Lásd 28. l.

⁴¹ Uo. 439. l.

szetesen amerikai és angol tőkére lehetett számítani. Miután sikerült *Smith* személyében amerikai ellenőrt biztosítani, a kormány úgy képzelte, hogy kilátásai az amerikai piacon megszilárdultak. Az eredeti elgondolás szerint a pénznek június elsején kellett volna rendelkezésre állni, csakhamar megmutatkozott azonban, hogy ebből nem lesz semmi. Az angolt kivéve, a pénzpiacok meglehetősen tartózkodónak bizonyultak.

Április elsején még úgy látszott, hogy a két legnagyobb amerikai és angol pénzhatalmasság, a Morgan és Rothschild cég osztozik a kölcsönön.⁴² A magyar kormány felvette a kapcsolatot több másod-harmadrendű amerikai bankházzal, így a Chase Nationale League, valamint a Speyer csoporttal, ezt azonban a vezető angol és amerikai körök nem nézték jó szemmel. Morganék készek voltak a Kuhn Loeb céggel kooperálni, de harmad-negyedrangú társasággal nem. Hasonló nézetet vallott *Smith* is.⁴³

A kölcsön elhelyezése érdekében fáradozott *Good* és *Niemayer*. Május elején a magyar kormány hivatalos megbízottjának *Teleszky* volt pénzügyminisztert és *Bark* volt orosz pénzügyminisztert jelölte ki.⁴⁴ *Teleszky* május 12-én ért Londonba és azonnal tárgyalta a magyar kölcsön angliai támogatóival, a nemrégben Magyarországon járt *Strakosch*-sal, aki a Népszövetség legutóbbi bizottságát vezette, *Niemeyerrel*, a bizottság tagjával és *Normannal*, az Angol Bank elnökével, akinek kezdettől fogva jelentős része volt a magyar kölcsön lebonyolításában. Ezek legfontosabb követelményként azt jelölték meg, hogy az egész kölcsön egyszerre legyen kibocsátva valamennyi piacon.⁴⁵ Ennek első akadálya azonban azonnal jelentkezett, amikor *Norman* kijelentette, hogy az angol piacon legfeljebb 3 millió fontot lehet elhelyezni a tervezett 4–5 millió helyett.⁴⁶ *Teleszky* úgy látta, hogy amennyiben az Amerikai Egyesült Államok nem vesz át 6–7 millió fontsterling értékű kölcsön kötvényt, a kölcsön egyszerre történő elhelyezése nem fog sikerülni.⁴⁷ A Morgan csoport megbízottjával tárgyalva *Teleszky* kérte, hogy biztosítsák 7 millió font elhelyezését. Az amerikai megbízott azonban kilátástalannak jelezte, hogy az USA többet jegyezzen a magyar kölcsönből, mint Anglia. A Rothschild és Morgan csoport egymás között is tárgyalta, de az angolok nem voltak hajlandók 3 millió fölé menni.

⁴² Hevesy párizsi magyar ügyvivő számjeltávirata 1924. április 9-én. OL Küm. gazd. pol. 1924–9–406.

⁴³ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–468; 563.

⁴⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–489; 504; 506; 510; 520; 521

⁴⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–538.

⁴⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–557; 558.

⁴⁷ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–564.

A Morgan ház megbízottja utasítást kért New-York-ból.⁴⁸ A válasz értelmében Amerika legfeljebb 15 millió dollárt vállal. Ehhez is elengedhetetlen feltételnek tekinti a kölcsön egyszeri kibocsátását. A Morgan ház emellett csak abban az esetben hajlandó közreműködni, ha az amerikai piacon az akció az ő vezetése alatt megy végbe, a Kuhn Loeb és a többi bankház csak alrészesként szerepel. A magyar megbízottak próbálkoztak azzal, hogy mind az angolokat, mind az amerikaiakat feljebb szorítsák, hogy a két piacon legalább 8–9 millió fontsterlinget szerezzenek. Úgy vélték, hogy a hátralevő 3–4 milliót a kontinensen: Párizsban, Rómában, Genfben megkapják.⁴⁹ Az angolok május 21-én végre hajlandóak voltak 4 millióig elmenni, de egyéb konkrét eredmény nem mutatkozott.⁵⁰ Jelentős mértékben komplikálta a helyzetet, hogy a Morgan csoport május 23-án visszalépett.⁵¹ „Morganék részvételét — írta egyik táviratában erről a kérdésről a külügyminiszter — biztosra vette a közvélemény, mert Morganékra való tekintettel a magyar kormány elzárkózott minden más amerikai érdeklődés elől, akár jó, akár rossz firmák voltak is. Morganék váratlan visszavonulása nagyon rossz hatással lenne, ha itten kitudódnék, mielőtt Amerikának más úton való részvétele biztosíthatnák. Félek, hogy Smith-szel szemben is lehűtené a melegsypathiát, mellyel az ország fogadta.”⁵² Az ország helyzetét ugyanakkor a pénzügyminiszter így jellemezte: „Folytonos drágulás, tisztviselők kérelmétől való elzárkózás, bankóprés megszüntetése folytán előállt pénzhány, teljes üzleti pangás, közönség megterhelése kényszerkölcsönökkel, szigorú adóbehajtással, devizák kivonása közönségtől Jegybank jegyzésére és 20 milliós kölcsönre igen nehéz helyzetet teremtettek, amelyet csak azzal a reménnyel tudok tartani, hogy a kölcsön rövidesen meglesz. Újabb csalódás végleg megrendítheti a hitet bennünk és a Népszövetségben.”⁵³ Két nap múlva kiderült, hogy a Morgan csoport a Kuhn Loeb bankházzal egyetértésben vonult vissza, s így kútbaesett az a remény is, hogy az utóbbi egymaga helyt fog állni a jegyzésben. A két amerikai cég visszalépését azzal indokolta, hogy a magyar kötvények elhelyezése egyelőre teljesen kilátástalan.⁵⁴

Ekkor már bizonyos volt, hogy június elsején nem lesz meg a kölcsön. Mivel azonban a Népszövetség ragaszkodott a Nemzeti

⁴⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–568.

⁴⁹ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–579.

⁵⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–587.

⁵¹ OL. Küm. kab. 1924–41. cs. Párizsi táviratok. 195.

⁵² OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–611.

⁵³ Uo.

⁵⁴ OL. Küm. gazd. pol. 1924–9–620; 632.

Bank időben történő felállításához, angol részről felvetették egy előleg nyújtásának lehetőségét,⁵⁵ amihez a magyarországi főbiztos is hozzájárult, kérve ennek azonnali előkészítését.⁵⁶

Morganék visszalépése után a magyar kormány abban a szerencsétlen helyzetben volt, hogy azokkal az amerikai csoportokkal, amelyek a legélénkebben érdeklődtek a magyar kölcsön iránt, mint megbízhatatlanokkal Rothschildék nem akartak együttműködni. Kijelentették, hogy több amerikai céggel hajlandók tárgyalni, de *Speyer*rel semmi szín alatt.⁵⁷ Miután azonban másfelől nem érkeztek komolyabb ajánlatok, az Angol Bank egy meglehetősen szokatlan eljárást javasolt, nevezetesen azt, hogy a Magyar Nemzeti Banknak három évre kölcsönad 4 millió fontsterlinget s ezzel mintegy átmenetileg átveszi a később esetleg biztosítható amerikai jegyzést. Erről a kormány tájékoztatta az amerikai *Speyer* csoportot.⁵⁸ Az Angol Bank a kérdéses összeget június 20-án előlegként a Magyar Nemzeti Bank számlájára írta.⁵⁹

A magyar kormány titokban tovább tárgyalta a „nemkívánatos” amerikai ajánlkozóval, *Speyer*rel. *Speyer* hajlandó volt a jegyzésre, ámde igen kedvezőtlen feltételekkel. Mivel már az idő nagyon előrehaladt, s Európában sem mutatkozott nagyobb érdeklődés, most már az angolok is *Speyer* elfogadása mellett voltak.⁶⁰ Június 25-ig azonban csak 5 millió dollár átvételét sikerült biztosítani,⁶¹ s további összegekről csak külön feltételek teljesítése esetén voltak hajlandók tárgyalni. *Speyer* ki akarta kötni, hogy a kölcsön tartama alatt a magyar kormány az Amerikai Egyesült Államokban új kölcsön kibocsátása, vagy hasonló pénzügyi tranzakció esetén elsősorban vele tárgyaljon és más cégtől ne fogadjon el olyan ajánlatot, amely az övénél nem jobb. E feltétel teljesítése esetén hét és fél millió dollár névértékű kötvény átvételére volt hajlandó.⁶² A kölcsön jegyzésekor a *Speyer* cég valóban ebben az összegben vett részt a jegyzésben, annak ellenére, hogy kívánóságát a kormány egyelőre nem teljesítette.

⁵⁵ OL. Küm. gazd. pol. 1924—9—583.

⁵⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1924—9—577.

⁵⁷ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 71.

⁵⁸ OL. Küm. gazd. pol. 1924—9—712.

⁵⁹ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 88.

⁶⁰ OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 91; Washingtoni táviratok. 44.

⁶¹ Szapáry számjeltávirata 1924. június 26-án. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 97.

⁶² Szapáry londoni magyar követ számjeltávirata 1924 június 28-án. OL. Küm. kab. 1924—41. cs. Londoni táviratok. 99.

A magyar kölcsön jegyzésében az európai pénzpiacon nem mutatkozott semmi lelkesedés. Hosszú tárgyalások után a francia pénzpiac végül is teljesen elzárkózott. A francia kormány nem engedélyezte a részvételt, annak ellenére, hogy *Herriot* miniszterelnök, valamint a külügyi tényezők mellette voltak.⁶³ Visszaléptek a belgák és spanyolok is.⁶⁴ Az olasz bankköröknél nagy nehézségek után lehetett csak elérni, hogy a kezdetben felajánlott 100 millió lírát 170-re, azaz mintegy 36 millió aranykoronára felemeljék.⁶⁵ Ilyen körülmények között minden felajánlott kisebb összegnek is jelentősége volt, s nem csodálatos, hogy a magyar kormány korábbi húzódozása ellenére végül is elfogadta Csehszlovákia mintegy 12 millió aranykoronás jegyzését, amit egyébként az angolok is igen erősen javasoltak.⁶⁶ Még így sem sikerült július végéig biztosítani a teljes összeget, úgy hogy a jegyzéshez Magyarországnak is tetemes összeggel, és pedig 2 350 000 dollárral hozzá kellett járulnia, ami 11 597 250 aranykoronát tett ki. Valamivel később, 1924. augusztusában a magyar kormány a kölcsön magyar tranche-ából másfél millió dollár névértékű kölcsönt eladott a *Speyer* cégnek,⁶⁷ s ezzel kapcsolatban elfogadta *Speyer* korábbi követelését elsőbbségi jogának elismerésére. A pénzügyminiszter szeptember 3-án keltezett levelében a kormány nevében vállalta azt a kötelezettséget, hogy a folyamatban levő kötvénnyvásárlás után az amerikai piacon semmilyen pénzügyi műveletet nem kezdeményez... anélkül, hogy *Speyer and Co.* urakat ajánlattételre hívná fel és hogy jövőbeni ilyen műveletek esetén a magyar kormány egyenlő feltételek esetén mindenkor *Speyer and Co.* urak ajánlatát fogja előnyben részesíteni.”⁶⁸ Ilyenformán végül is a kölcsön elhelyezése a következőképpen alakult:

Anglia	7 902 700	angol font	= 168 722 645	aranykorona
USA	9 000 000	dollár	= 44 415 000	aranykorona
Olaszország	170 000 000	líra	= 36 228 046	aranykorona
Svájc	30 000 000	sv. frank	= 26 196 364	aranykorona
Svédország	4 858 000	svéd korona	= 5 994 482	aranykorona

⁶³ OL. Küm. kab. 1924 — 41. cs. Párizsi táviratok 227.

⁶⁴ OL. Küm. kab. 1924 — 41. cs. Londoni táviratok 87.

⁶⁵ OL. Küm. kab. 1924 — 41. cs. Római táviratok. 107.

⁶⁶ OL. Küm. gazd. pol. 1924—9—565.; OL. Küm. kab. 1924— 41. cs. Párizsi táviratok. 197; OL. Küm. gazd. pol. 1924—9—638; OL. Küm. kab. 1924— 41. cs. Londoni táviratok. 92.

⁶⁷ A magyar kormány és a *Speyer* cég megállapodásának másolata. KGL PMKB. 4799. d. III—2.

⁶⁸ KGL PMKB. 6134. a-II.

Hollandia	5 000 000	holl. forint	=	9 257 466	aranykorona
Csehszlovákia	13 620 000	cseh korona	=	12 144 840	aranykorona
Magyarország	850 000	dollár	=	4 194 750	aranykorona

A kölcsön július elején — zömében 2-án — került kibocsátásra, Olaszországot kivéve mindenütt $7\frac{1}{2}\%$ -os igen magas kamat mellett, 80—87%-os igen alacsony árfolyamokon. Névértékben 307 153 581 aranykoronát tett ki, ami annyit jelentett, hogy a különféle szolgáltatásokat (kamat, kezelési költség stb.) ez után az összeg után kellett fizetni.

1924 júliusától tehát kezdetét vehette a külföldi kölcsön segítségével tervbevett stabilizáló művelet. A magyar kormány, valamint a Népszövetség megtette ennek előkészületeit. Május elsején a főbiztos megkezdte működését, június 23-án hivatalosan megszűnt az infláció, 24-én megnyitotta kapuit a Magyar Nemzeti Bank. Júliusig a kormány az államháztartási deficitet a kényszerkölcsön, valamint a magyar bankoktól és gyáraktól felvett, mintegy 20 millió svájci frankos valutakölcsön segítségével fedezte. Az utóbbi kölcsön voltaképpen előleget jelentett a népszövetségi kölcsön magyar tranche-ára, amit azután a kormány részben visszafizetett a kölcsönből, részben átalakította annak magyar tranche-ává. Visszafizetésre került továbbá a kereskedelmi kikötő céljaira Franciaországban felvett 15 millió francia frankos és a Svájcban felvett 10 millió svájci frankos kölcsön is.

Az 1924. évi államkölcsön további részletei voltak hivatva két és fél éven át fedezni a fellépő államháztartási deficitet. A tervezet értelmében erre a célra 1924. június 30-ig 60 millió, az 1924—25-ös költségvetési évre 100 millió, az 1925—26-os költségvetési évre pedig 50 millió aranykorona állt rendelkezésre.

IX.

A KÖLCSÖN FELHASZNÁLÁSA

Ezek szerint tehát 1926. júniusig 210 millió aranykorona összeget lehetett a kölcsön terhére a deficitok fedezése céljából igénybevenni. Amint tudjuk, *Kállay* volt pénzügyminiszter több ízben aggályát fejezte ki az összeg alacsonysága miatt, a parlamentben pedig alig hangzott el olyan beszéd — az Egységes Párt szónokaiét is ideértve — amely ne hangoztatta volna ennek az összegnek aggasztóan csekély voltát. Ezen az alapon többen azt állították, hogy a stabilizálást belső erőkből meg lehetett volna valósítani. Ennek ellenkezőjét a kormány sem állította, sőt *Bethlen*, *Kállay* és *Korányi* egyaránt feltételezték, hogy óriási erőfeszítések árán legalább ideiglenesen meg lehetett volna teremteni a szilárd valutát és el lehetett volna tüntetni az államháztartási deficitet. Hogy ehhez milyen csekély összeg lett volna szükséges, az a kölcsön gyakorlati felhasználása során derült ki. A kölcsön összegéből ugyanis mindössze 69 551 482,07 aranykoronát fordítottak az 1924. június 30-ig felmerült költségvetési hiányok, valamint hátralékos tartozások fedezésére; a kölcsön többi részét egyszerűen nem lehetett deficitekre elkölteni, mert a szanálási program kezdetétől végéig ilyen többé nem mutatkozott. Ellenkezőleg, már az első, az 1924—25-i költségvetési év jelentős többlettel zárult.¹

Egyszeri, aránylag kis pénzösszeg segítségével sikerült tehát megállítani az egész szédületes inflációs folyamatot, s a további hiány keletkezésését az állami bevételek fokozása kizárta. A stabilizáció tehát voltaképpen kereken 70 millió aranykorona kivételével az ország lakosságának nagyobb mérvű megterhelése révén valósult meg. Vajon nem volt az országban a Goldbergerek, Krausz Simonok házatáján 70 millió aranykorona? — Alig hihető. Vajon a kormány a népszövetségi hátvéd nélkül nem tudta volna

¹ Vö. Ince Miklós, 269, 272. l.

keresztülhajtani a parlamenten a szükségesnek vélt adóreformokat?
— Éppoly kevésbé hihető.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az államháztartás egyensúlyának biztosítása szempontjából — amire a kölcsönt nyújtották — a kölcsönre egyáltalán nem volt szükség. Ezt lényegében véve maga a kormány is elismerte, és be kellett látnia a Népszövetségnek is, amikor a stabilizálási kölcsön összegeit egyre-másra szabadította fel beruházási célokra. 1925. júniusban, majd decemberben 30—30 milliót adott át ilyen célra, s az eredmény így is az lett, hogy a szanalási idő végére, 1926. június 30-ra a kölcsönt nem sikerült elkölteni. A beruházási befektetések ellenére csak 135 694 819,59 aranykorona fogyott el. Ennek egyenes következménye volt, hogy a kölcsön kötvényei a világpiacon emelkedtek, s az árfolyamnyereség következtében a kölcsön végül is 266 884 211,63 aranykoronát eredményezett. Ezt az összeget a kormány az 1928—29-i költségvetési év végére használta fel az említett mintegy 70 millió kivételével tisztán beruházási célokra. Nem tételezhetjük fel, hogy a pénzügyminisztériumnak ne lettek volna olyan szakértői, akik ezt az eredményt előre ne tudták volna kiszámítani. Végeredményben Magyarországon minden illetékes meg volt győződve arról, hogy a kölcsönre az államháztartás egyensúlya érdekében nincs szükség. Mindenki tudta, hogy a nagy siránkozás, amit a kormány csap, kizárólag a külföldnek szól és annak zsarolását jelenti. Számunkra az sem kétséges, hogy egyes periódusokban, közelebbről a Jóvátételi Bizottság 1923. májusi és 1924. februári döntése előtt a kormány tervszerűen a koronarontás útjára lépett, hogy ezzel siettesse a kedvező határozat hozatalát. Nem vitás, hogy ezek a módszerek a kalandorpolitika területére tartoznak. A kormány több millió munkás, kisparaszt, alkalmazott, értelmiségi bőrere játszott a játékaikat, miközben mindezért az igazságtalan békét, a szomszédos népeket és a Tanácsköztársaságot tette felelőssé. A cél pedig, amelyre e gátlástalan eszközök irányultak, a zálogjogok feloldatása és a jóvátétel eltörlése volt. Az előbbit sikerült *Bethlennek* elérnie, az utóbbit azonban csak részben. Mindenesetre elfogadhatónak látszik *Bethlen* érveléséből annyi, hogy a jóvátétel kölcsön nélkül nagyobb összegre rúgott volna, mint kölcsönrel. Ez a különbség azonban nem lehetett volna túlságosan jelentős, amennyiben Nagy-Britannia minden esetben érvényesíteni tudta a jóvátételi összegek leszorítására irányuló politikáját, ami feltételezhetően ebben az esetben is sikerült volna neki. Nem felel meg a valóságnak *Bethlennek* az az állítása, hogy a jóvátételi teljes összeg kivétele esetén Magyarország nem kaphatott volna külföldi magánhitelt, hiszen ez egyetlen olyan állam

esetében sem következett be, amelyekre nézve a jóvátételi végösszeg kiszabásra került.

Voltaképpen tehát a magyar kormány 1923. elején két út között választhatott. Az egyik az volt, amelyre lépett, a másik pedig a belső stabilizálási program lehetett volna, amivel kétségkívül együttjárt volna magasabb jóvátételi összeg kivetése, s ezt követhették volna különféle külföldi kölcsönakciók, mint amik végeredményben végcélként jelentkeztek.

Igaz ugyan, hogy mindkét esetben tőkés stabilizációról volt szó, igaz, hogy mindkét esetben a dolgozók fokozott megnyomorítása lehetett csak a stabilizáció eszköze, és az is igaz, hogy Magyarország így is, úgy is a külföldi tőke ellenőrzése alá került volna, mégis azt kell mondanunk, hogy a *Bethlen*-kormány a rosszabbik utat választotta. A csekély anyagi előnnyel szemben ugyanis, ami a népszövetségi kölcsön mellett szólhatott, ott állt a nagy negatívum, az ország pénzügyi és gazdasági kiszolgáltatása az angol és amerikai tőkének. A magyar gazdasági élet jelentős részben *Rothschild*, *Baring* és *Speyer* zsebébe került.

Ha igazságosak akarunk lenni, meg kell állapítanunk, hogy ezt eredetileg *Bethlen* sem akarta. Nem akarta sem a népszövetségi utat, sem az ellenőrzést, — de kiinduló pontja, az események logikája, valamint saját taktikai hibái eredményeként kénytelen volt elfogadni és végül is jó képet csinálni hozzá.

Az első nagy hiba ott következett be — ha erre elegendő a hiba szó alkalmazása — hogy a kormánynak voltaképpen nem volt kidolgozott önálló taktikája, s az egész kérdésben kezdettől fogva az angol javaslatok nyomában haladt. Eleinte — angol vélemény alapján — minél előbb el akarta érni a jóvátételi összeg megállapítását, majd a *Good*-féle angol ötlet szerint ennek az ellenkezőjét csinálta, s megkísérelte, hogy az angol finánc-tőke programját helyenként kedve szerint korigálja. Ezt a kísérletet azonban nyilvánvalóan eleve kudarcra ítéltnek lehetett tekinteni. Miután a kormány elfogadta a *Good* által javasolt utat, újabb választása adódott, nevezetesen az, hogy az egész külföldi program megindításával hová forduljon először. A *Bethlen*-kormány hagyományainak tökéletesen megfelelt, hogy a kisantantot az egész kérdésben figyelmen kívül akarta hagyni, hogy Prágát, Belgrádot és Bukarestet egyaránt kihagyta az útiprogramból; az okosság, a jó taktika és az ország érdekei követelményeinek azonban egyáltalán nem felelt meg. Az a közeledés, amire *Bethlen* végül is rákényszerült 1923. szeptemberében és ezt követőleg, a maga idejében, de legalább a kölcsönakció kezdetén értékes eredményekkel járhatott volna. Nem kétséges, hogy a kölcsönt sokkal hamarabb és való-

színűleg kedvezőbb feltételek mellett lehetett volna elérni. Ez a hiba azonban nem taktikai hiba volt, hiszen a kormány és az egész magyar uralkodóosztály külpolitikai koncepciójából, vagy inkább koncepciótlanságából nőtt ki. Ennek a külpolitikának ugyanis alfája és omegája — bármennyire kétségbe vonta is *Gömbös* — a szomszédos népekkel szembeni revans előkészítése, a revízió megvalósításának előkészítése volt. A kizsákmányolási terület megnagyobbítására irányuló vágy, az ennek nyomában keletkezett irredentizmus elnyomta az okosságot.

A fináncnökések és nagybirtokosok könnyen belátták, hogy a területi revíziót meg kell előznie a gazdasági konszolidációnak, semmi kifogásuk nem volt az ellen, hogy az országba külföldi tőke áramoljon be, s hogy ennek eredményeként ez a tőke urrá váljon, osztályszempontjaik általi korlátozottságuk azonban nem engedte meg a józan ész szavának érvényesülését, még saját hasznukra sem, ha ez az annyira vágyott régebbi kizsákmányolási terület visszaszerzésének lehetőségét látszott keresztelni. Ugyanez a merevség mutatkozott meg, ha a kapitalista kizsákmányolási rend fenntartásáról volt szó. A szomszédos államokkal nem bővítették a kereskedést, jóllehet ez Magyarország egész iparának, kereskedelmének és mezőgazdaságának érdeke lett volna, mivel ez a revíziós politika feladását jelenthette volna, területi engedményekről nem lehetett tárgyalni, holott az ilyen tárgyalások kecsegtettek némi eredménnyel, mivel ez a további területekről való lemondást jelentette volna, a Szovjetunióval pedig, — szintén elsőrendű gazdasági előnyök ellenére — nem lehetett kereskedelmi egyezményt kötni, mivel ez bizonyos elvi engedmény látszatát kelthette volna.

Ez a merev és ötlettelen külpolitika, — amelyet *Bethlen*, majd nyomában csaknem minden magyar külpolitikus képviselt — rányomta bélyegét az egész kölcsönakcióra is, bár ugyanakkor az is igaz, hogy külső kényszer hatására mégis ez volt az a periódus amelyben a revizionista, irredenta politika szólamain leginkább hangfogót használt a magyar kormány, s amikor a közeledés tekintetében — rosszkor és kényszerítve — a legtovább elment. Az elkezdett úton azonban ekkor már tovább kellett menni. Amint *Bethlen* mondotta — más értelemmel — a nagyantanton keresztül az út a kisanthanthoz vezetett.

Mindenesetre a kölcsön-akcióval a kormány lerakta a tőkés gazdasági stabilizáció alapjait. 20 évre rendeztette a jóvátételi kérdést, s megnyitotta az utat a külföldi tőke beáramlása számára, ami a következő években valóban óriási méreteket öltött. Ezzel egy időre megszilárdította és biztosította a *Bethlen* által 1921—22-ben kialakított belpolitikai stabilizációt.

A kölcsönnel — amelynek a kormány és az uralkodó osztályok szemében legfőbb pozitívuma az volt, hogy újabb kölcsönök számára nyitott utat, tehát lehetővé tette másfelől az ország eladósítását, — a kormány elindult a trianoni békeszerződés egyetlen pozitívumának, az ország függetlenségének eltékozlása útján.

Lerakták ugyanakkor az alapot a békeszerződés revíziójának előkészítéséhez is mind gazdasági tekintetben, mind abban az értelemben, hogy az akció kapcsán a kormány kilépett politikai elszigeteltségéből s learatta a Népszövetségbe való belépés (1922. szept.) első gyümölcsét. Átmenetileg megszerezte az angol tőke és az angol kormány, valamint kisebb mérvben az amerikai tőke és az amerikai politikai közvélemény jóindulatát és támogatását. Ugyanakkor minden — a részletkérdésekben — felmerülő ellentét mellett egyre szorosabb kapcsolata alakult ki az olasz fasiszta kormánnyal.

E kölcsön és a további kölcsönök segítségével a magyar uralkodó osztályok elindultak a revízió, a háború előkészítése útján.

IDŐRENDI MUTATÓ

1919. augusztus 1. A nemzetközi ellenforradalmi erők megdöntik a Magyar Tanácsköztársaságot.

1921. április 14. Gróf Bethlen István miniszterelnöki kinevezése.

1922

Március 27. A Jóvátételi Bizottsághoz intézett magyar jegyzék közli, hogy Magyarország az állatjóvátételt csak egy külföldi kölcsön folyósítása esetén képes teljesíteni.

Április 11. A minisztertanács elhatározza, hogy az esedékes jóvátételi szállítás nem teljesíti.

Július 9. Széchenyi László gróf washingtoni követ jelenti, hogy az USA-tól nem várható segítség a jóvátételi kérdésben.

Szeptember 15. A minisztertanács ülésén Bethlen szót emel a jóvátételi fizetések teljesítése ellen. A minisztertanács határozatot hoz egy külföldi magánkölcsön felvételének előkészítéséről.

November. Angol részről 25 millió fontsterling jóvátétel felajánlását javasolják a magyar kormánynak (533,75 millió ar. k. 30 év alatt).

December 6. Báró Korányi Frigyes volt pénzügyminiszter Londonba utazik hogy tájékozódjék a jóvátételi és kölcsönügy esélyeiről.

December 19. A Magyar Nemzeti Szövetség tiltakozik a jóvátétel ellen.

December 28. Krausz Simon, az Angol—Magyar Bank elnöke beszédet tart a jóvátétel ellen.

1923

Január. Határprovokációk a román—magyar határon.

Január 3. Kállay Tibor pénzügyminiszter előterjeszti a pénzügyi stabilizációra vonatkozó tervezetét az Országos Pénzügyi Tanácsnak.

Január. Budapestre érkezik Sir William Good és a kölcsön felvételénél a Népszövetség igénybevételét javasolja, amit a kormány elutasít.

Január 9. A Jóvátételi Bizottság megállapítja, hogy Németország rossz-hiszeműen elmulasztotta jóvátételi kötelezettségeinek teljesítését.

Január 11. Francia és belga csapatok vonulnak be a Ruhr-vidékre.

Január 13. Széchenyi washingtoni követ jelenti, hogy a Morgan cég lehetetlennek tartja egy magyar kölcsön kibocsátását.

- Január 26. Korányi tájékoztatja a minisztertanácsot, hogy a Jóvátételi Bizottság nem fogadja el a kormány jóvátétel-ellenes érveit, angol részről viszont hajlandóság mutatkozik arra, hogy egy Magyarországnak nyújtandó kölcsönnel foglalkozzanak.
- Február. A pénzügyminisztérium memoranduma szerint Magyarország jóvátétellel sújtása a „bolsevizmus” és a közép-európai háború veszélyét idézi fel.
- Március. Határprovokációk a csehszlovák—magyar határon.
- Március 9. A minisztertanács elfogadja Kállay pénzügyminiszter előterjesztését egy külföldi kölcsön felvételére.
- Március 23. Bethlen külföldi útjának előkészítésére tartott pártközi értekezleten a pártok vezetői elfogadják az átmeneti pártok közötti béke kimondását.
- Március 28. Korányi jelentése szerint Franciaország a Ruhr-válság miatt hajlandó lenne engedményt tenni a magyar kérdésben.
- Március—április. Schober Béla és Good Londonban, Andrassy Gyula gróf Lengyelországban, Csernoch János hercegprímás a Vatikánnál, Teleszky János volt pénzügyminiszter Rómában tárgyal a kölcsön megszerzése, ill. a jóvátétel elengedése érdekében.
- Április 6. Bethlen a minisztertanács ülésén elfogadhatónak jelzi az angolok által követelt népszövetségi utat.
- Április 11. Az Egységes Párt értekezletén a Gömbös-csoport szabad kezét biztosít Bethlennek rekonstrukciós terve megvalósítására.
- Április 17. A külügyminiszter utasítja Korányi párizsi követet, hogy a Jóvátételi Bizottság elnökét haladéktalanul értesítse a magyar miniszterek párizsi útjáról.
- Április 17. Korányi átnyújtja a Jóvátételi Bizottságnak a magyar kormány jegyzékét, amelyben Bethlen és Kállay meghallgatását kéri.
- Április 27. Seydoux, a francia külügyminisztérium gazdasági osztályának vezetője kijelenti Korányinak, hogy a kölcsönügyet a Jóvátételi Bizottság fennhatósága alatt kell lebonyolítani.
- Április. A Kuhn Loeb et Co. amerikai bankház közli, hogy nem lát lehetőséget egy magyar kölcsön kibocsátására.
- Május 4. Bethlen miniszterelnök és Kállay pénzügyminiszter előadják a zálogjog feloldására irányuló kérelmüket és a magyarországi pénzügyi stabilizációra vonatkozó tervüket a Jóvátételi Bizottság előtt. Kállay 40—50 millió ar. k. összegű rövid-, és 550—650 millió ar. k. összegű hosszúléjratú kölcsön felvételének szükségességét hangoztatja.
- Május 7. Bethlen és kísérete Londonba érkezik.
- Május 7. A Jóvátételi Bizottság által kiküldött magyar albizottság megkezdí tárgyalását.
- Május 9. A kisantant kormányai közös jegyzékben tiltakoznak a francia kormánynál azellen, hogy a magyar kérés ügyében a hatalmak a kisantant állásfoglalásának figyelembevételé nélkül határozzanak.
- Május 9. Angol bankárok közlik Bethlennel, hogy a kölcsönre csak akkor van kilátás, ha a kormány elfogadja a népszövetségi utat.
- Május 10. M. Norman, a Bank of England kormányzója kijelenti Bethlennek, hogy a kölcsönre csak a Népszövetség jóváhagyása esetén számíthat. Javasolja egy önálló magyar jegybank felállítását, amelyet a Bank of England támogatna.
- Május 10. A francia megbízott előterjeszti tervét a Jóvátételi Bizottság magyar albizottságában, amely a Jóvátételi Bizottság ellenőrzését és a kölcsön egy részének jóvátételre fordítását követeli.

- Május 12. A magyar albizottság szavazása a zálogjog felfüggesztéséről Románia és Görögország tartózkodása miatt nem vezet döntéshez. a kérdést a Jóvátételi Bizottság elé terjesztik.
- Május 14. Bethlen Rómába érkezik. Mussolini biztosítja támogatásáról.
- Május 23. A Jóvátételi Bizottság a francia javaslatot fogadja el; ennek alapján az angol pénzügyi körök nem hajlandók kölcsönt folyósítani.
- Május 28. Bethlen nyilatkozatában kijelenti, hogy a Jóvátételi Bizottság határozata alapján nincs biztosítva a kölcsön felvétele.
- Június 13. Magyar jegyzék az érdekelt államok kormányaihoz. A magyar kormány kéri a Jóvátételi Bizottság határozatának módosítását.
- Július 3. A Jóvátételi Bizottság bizottságot küld ki Magyarországra a gazdasági helyzet megvizsgálása végett.
- Július 6. A lengyel kormány kedvező válasza a június 13-i magyar jegyzékre.
- Július 12. Jelentés a csehszlovák álláspont megváltozásáról, mivel az angol pénzügyi körök a Csehszlovákiának nyújtandó kölcsön feltételének tekintik a magyar szanálás általuk felállított programjának elfogadását.
- Július 28–30. A kisantant sinai konferenciája hozzájárul, hogy a tervezett kölcsönből jóvátételi célra ne vonjanak le, de ragaszkodik a Jóvátételi Bizottság ellenőrzéséhez és helyet kér a Magyarországon működő Katonai Ellenőrző Bizottságban.
- Augusztus 16. Korányi javasolja a magyar kormánynak, hogy forduljon a Népszövetséghez és kérje a magyarországi gazdasági helyzet megvizsgálását. Franciaország e tervet mereven visszautasítja.
- Szeptember 6–30. Genfi tanácskozások Bethlen, Beneš, Titulescu és Ninčić között, melynek eredményeként Beneš megkísérli, hogy a kisantant a Jóvátételi Bizottságot új határozat hozatalára kéri fel.
- Szeptember 17. Salter, a Népszövetség pénzügyi bizottságának elnöke közli Bethlennel az érdekelt államok megegyezését, mely szerint a rekonstrukciós tervezet a Népszövetség dolgozza ki, de azt a Jóvátételi Bizottságnak jóváhagyás végett be kell mutatni. A kölcsön 650 millió helyett kb. 200–250 millió lesz és Magyarországra a Népszövetség ellenőrt kíván küldeni.
- Szeptember 23. A kisantant államainak levele a Népszövetség Tanácsához javasolja a pénzügyi bizottság és a titkárság meghatalmazását az előzetes rekonstrukciós tervezet elkészítésére.
- Szeptember 28. A Népszövetség Tanácsa megbízza a pénzügyi Bizottságot az előzetes rekonstrukciós tervezet kidolgozásával.
- Október 17. A Jóvátételi Bizottság felszólítja a Népszövetséget, hogy a Jóvátételi Bizottság megbízottjának részvételével dolgozzon ki tervezetet a magyar pénzügyek szanálására.
- November 6–16. A Népszövetség által kiküldött bizottság Budapesten tárgyal.
- November 20. A bizottság átnyújtja jelentését a Népszövetség pénzügyi bizottságának.
- November 20–28. A Népszövetség pénzügyi bizottságának londoni ülése elfogadja a rekonstrukció előzetes tervét.
- December 5. Korányi jelenti, hogy a Jóvátételi Bizottság a kölcsön-tervezet elfogadásával egyidejűen jóvátételt kíván kivetni.
- December 10. Bethlen Párizsba érkezik.
- December 10–20. A Tanács párizsi ülészaka és a magyar albizottság tárgyalásai.
- December 18. A magyar albizottság elfogadja a rekonstrukciós tervezetet (2. sz. jegyzőkönyv). Magyarországnak átlag évi 10 millió ar. k-t

kell fizetnie a békeszerződés terhei címén a kölcsön visszafizetéséig.
December 20. A pénzügyi bizottság is elfogadja a tervezetet; az évi 10 milliós jóvátétel úgye függőben marad.

1924

- Január 9. A kisantant belgrádi konferenciáján a magyar kölcsön feltételül szabják a liberációs tartozások elengedését.
- Január 17–20. A magyar albizottság londoni ülésén Bethlen elfogadja az évi 10 milliós jóvátételt.
- Január 20. A Népszövetség Tanácsa elfogadja a magyar szanalásról kidolgozott jegyzőkönyvet.
- Január 25–február 21. A Jóvátételi Bizottság tárgyalása a jegyzőkönyvről.
- Február. Peidl Gyula, Vámbéry Rusztem és Garami Ernő londoni útja.
- Február 3. Megegyezés a Jugoszláviának 1926-ig szállítandó vasúti anyagokról.
- Február 3. Tüntetés Marseille-ben a fehérterror finanszírozása ellen.
- Február 14. Peidl nyilatkozata szerint MacDonalddal nincs abban a helyzetben, hogy a kölcsön ügyében feltételeket szabjon.
- Február 15. Bethlen szerint a szociáldemokrata párt jobban támogatja, mint valaha.
- Február 18. Korányi levele a Jóvátételi Bizottsághoz a katasztrófális pénzügyi helyzetre hivatkozva kéri a mielőbbi döntést.
- Február 19. Kállay pénzügyminiszter lemond.
- Február 21. A Jóvátételi Bizottság határozatával elfogadja a szanalási tervet.
- Március 5. Az angolok aláírják a jegyzőkönyvet.
- Március 6. Az olaszok és a franciák is aláírnak.
- Március 6–22. A költségvetési tervezetet kidolgozó népszövetségi bizottság budapesti tartózkodása.
- Március 13. Megegyezés Romániával az 1919–1920-i magyarországi román katonai műveletekkel kapcsolatos fizetési kötelezettségről való magyar lemondás szövegében.
- Március 14. A kisantant államai aláírják a jegyzőkönyvet.
- Március 27. A kormány a nemzetgyűlés elé terjeszti a szanalási törvényjavaslatokat.
- Április 5–17. A szanalási törvényjavaslatok nemzetgyűlési vitája.
- Április 18. A nemzetgyűlés harmadszori olvasásban elfogadja a törvényjavaslatokat.
- Április–június. Tárgyalások a 250 millió ar. k. megszerzéséről.
- Május 13. A Morgan csoport visszalép a kölcsön jegyzésétől.
- Május 25. Visszalép a Kuhn Loeb bankház is.
- Június 20. A Bank of England 4 millió fontsterlinget előlegez a Magyar Nemzeti Banknak. Ennek nagy részét néhány nap múlva lejegyzik az amerikai Speyer cég, majd augusztusban átveszi a kölcsön korábbi magyar jegyzését is.
- Június 23. A Bethlen kormány megszünteti az inflációt.
- Június 24. Megnyílik a Magyar Nemzeti Bank.
- Július eleje. A magyar államkölcsön (népszövetségi kölcsön) lejegyzése.

NÉVMUTATÓ

- ALBRECHT**, lásd Habsburg Albrecht
- ANDRÁSSY** Gyula, gróf (1860—1929) nagybirtokos, legitimista politikus. 1906-tól 10-ig belügyminiszter, 1918-ban az Osztrák—Magyar Monarchia utolsó külügyminisztere. 1919-ben svájci emigrációjában a Tanácsköztársaság elleni fegyveres intervenció előkészítésén fáradozott. 1921-ben egy ideig a KNEP elnöke, a második királypuccs után, 1921. okt.-ben letartóztatták. Ezt követően Friedrich Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Pártjához csatlakozott. — 33, 130
- APOR** Gábor (1889) diplomata. 1918-ban lépett a külügyminisztérium szolgálatába. 1921-től 25-ig varsói követségi ügyvivő, 1925-től 27-ig Párizsban követségi tanácsos, 1927-től a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. — 46
- APPONYI** Albert, gróf (1846—1933) nagybirtokos, legitimista politikus. 1906-tól 10-ig és 1917—18-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1920-ban a magyar béke delegáció vezetője. A második királypuccs után átmenetileg szembefordult a Bethlen-kormányval. A Népszövetség közgyűlésein több ízben képviselte Magyarországot (1925-től). — 130
- ARMITAGE SMITH**, Sydney (1876—1932) angol pénzügyi szakértő. Részt vett a párizsi békekonferencián, a Jóvátételi Bizottság tagja, majd 1924-től 30-ig elnöke. — 53
- AVENOL**, Joseph Louis (1879—1952) francia gazdaságpolitikus. Franciaország pénzügyi megbízottja Londonban (1916—23), 1923. jan.-tól a Népszövetség főtitkár helyettese, majd 1933-tól 40-ig főtitkára. — 77, 87
- BAJCSY-ZSILINSZKY** Endre (1886—1944) polgári politikus, az antifasiszta ellenállás egyik vezetője, publicista. 1911-ben része volt Áchim András meggyilkolásában. 1918—19-ben részt vett a MOVE szervezésében, a Tanácsköztársaság kikiáltása után Bécsbe, majd Szegedre szökött, 1919 őszétől a Szózat c. szélsőjobboldali lap szerkesztője, 1928-ig a Gömbös-csoport tagja. 1926-ban Előrs címen napilapot létesített, majd 1930-ban megalapította Nemzeti Radikális Pártját. Az 1930-as évek végén a németellenes küzdelem élvonalába állt. 1944. ápr. 19-től okt. 15-ig fogságban volt, majd nov. 22-én, mint a Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának vezetőjét ismét letartóztatták és dec. 24-én Sopronkőhidán kivégezték. — 129, 130
- BALDWIN**, Stanley, Earl (1867—1947) angol konzervatív párti politikus. Több ízben miniszterelnök (1923—24, 1924—29, 1935—37), a két világháború között a Konzervatív Párt vezetője. — 47, 55
- BALFOUR**, John angol diplomata. 1920-tól 24-ig a budapesti angol követség tagja, 1924-ben Washingtonba helyezték. — 70

- BARTHOU**, Louis (1862—1934) francia politikus. 1895-től többször miniszter, 1913-ban miniszterelnök. 1921-ben hadügyminiszter, 1922-ben igazságügyminiszter, 1922—24-ben a Jóvátételi Bizottság elnöke, újból igazságügyminiszter (1926, 1928), 1934-ben külügyminiszter. Mint a kollektív biztonság és a francia—szovjet közeledés hívé 1934. okt. 9-én fasiszta szolgálatban álló merénylők meggyilkolták. — 33, 42, 53, 55, 61, 62, 64
- BENEŠ**, Edvard (1884—1948) csehszlovák államférfi. 1918-tól 35-ig külügyminiszter (közben 1921—22-ben miniszterelnök is), 1935-től 38-ig, majd 1946-tól 48-ig köztársasági elnök. Az 1948. febr.-i fordulat után, jún.-ban lemondott. — 36, 46, 54, 58, 59, 61, 64—66, 71—77, 79, 81, 82, 84, 90, 91, 94, 95, 100, 110, 124, 127
- BETHLEN** István, gróf (1874—1947) nagybirtokos, államférfi. 1919. febr.-ban megalapította a KNEP-et, a Tanácsköztársaság idején Bécsben az Antibolszevista Comité egyik vezetője. 1921. ápr. 14-től 1931. aug. 24-ig miniszterelnök. Az 1930-as évek második felétől 1945-ig a konzervatív ellenzék egyik vezetője. — 7, 11, 18, 19, 22, 28, 29, 36, 39—44, 46—55, 57, 71—82, 85, 87, 88, 90, 93—96, 99—106, 110, 116, 117, 119, 122—127, 129—131, 137—140
- BIANCHERI CHIAPPORI**, Augusto (1879) olasz diplomata. 1908-tól a külügyminisztériumban szolgált, 1919-től mint meghatalmazott miniszter a népszövetségi ügyek osztályának vezetője. — 68, 84, 98
- BIANCHINI**, Giuseppe olasz bankár, az Olasz Bankok Fasiszta Szövetségének elnöke, a Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — 118
- BONAR LAW**, Andrew (1858—1923) angol konzervatív párti politikus. 1922—23-ban miniszterelnök. — 39
- BOUGNIOLS** francia közgazdász. A Jóvátételi Bizottságban dolgozott, tagja volt a magyar szanálást ellenőrző bizottságnak. — 87
- BOYDEN**, Roland William (1863—?) amerikai gazdaságpolitikus. 1920-ban és 1923-ban az USA képviselője a Jóvátételi Bizottságban. — 116
- BRADBURY**, John, SWASWICK, baron (1872—1950) angol pénzügyi szakértő. 1919-től 25-ig a Jóvátételi Bizottság angol képviselőjének vezetője. — 37, 38, 42, 47
- BÜCHLER** József (1886) jobboldali szociáldemokrata vezető, nyomdász. 1906-tól 20-ig a betegsegélyző pénztár titkára. Emigrált, 1922-ben hazatért, s az MSzDP községi frakciójának vezetője lett. 1925-től a fővárosi törvényhatóság tagja. — 106
- CAMBON**, Jules Martin (1854—1935) francia diplomata. Washingtoni, madridi, majd berlini követ, 1920—1922-ben a Nagykövetek Tanácsának elnöke. — 43
- CASTAGNETO**, Gaetano, herceg (1879—1923) olasz diplomata. 1920-tól haláláig budapesti követ. — 66, 85
- CONTARINI**, Salvatore olasz diplomata. Az 1920-as évek első felében a külügyminisztérium vezértitkára. — 21, 33, 34, 45, 46, 52, 53
- CROWE**, Sir Eyre (1864—1925) angol diplomata. Az I. világháború után a külügyminiszter állandó helyettese. — 48, 49, 58, 107
- CSERNAK** János (1852—1927) bíbóros, hercegprímás. 1912-től esztergomi érsek és hercegprímás, 1914-től bíbóros. Szerepe volt a királypucsekban. — 33
- CUNO**, Wilhelm (1876—1933) német politikus, üzletember. 1922. nov.-tól 1923. aug.-ig Németország kancellárja. — 26
- CURZON**, George Nathaniel, lord, Marquis of Kedleston (1859—1925) angol konzervatív párti politikus. 1895-től 98-ig külügyminiszter helyettes, 1899-től 1905-ig indiai alkirály és főkormányzó. 1915-ben Asquith

- kormányának tagja, 1919-től 1924-ig külügyminiszter. — 39, 47, 48, 58, 80, 100, 101
- D'AMELIO olasz pénzügyi szakértő. Olaszország megbízottja a Jóváételi Bizottságban. — 45, 84
- DARUVÁRY Géza (1866—1934) politikus. 1905-től Ferenc József kabinetirodájában a magyar osztály vezetője. 1922. jún. 16-tól 1923. jún. 11-ig igazságügy-, 1922. dec. 19-től 1924. okt. 7-ig külügyminiszter. — 32, 45, 48, 67, 76
- DE LA BARRA, Francisco León (1863—1939) mexikói származású diplomata, jogász. 1914-től Európában, főként Franciaországban tartózkodott. A nemzetközi jogi tanszék professzora a Sorbonne-on. A Hágai Nemzetközi Bíróság tagja. — 37, 46, 50
- DELANO, Frederic amerikai pénzügyes, vasúti mérnök. — 115
- DUCA, Gheorge Ion (1881—1933) román politikus. 1918—33 között több ízben miniszter, 1933-ban miniszterelnök. A Vasgárda tagjai 1933. dec. 29-én meggyilkolták. — 59, 65
- ĐURÍČ, George; DJOURITCH jugoszláv diplomata. Londoni követ, több ízben Jugoszlávia képviselője a Népszövetség közgyűlésén. — 99
- ECKHARDT Tibor (1888) politikus. 1919-ben Szegeden Horthy környezetébe került, a fővezérség, 1920-tól 22-ig a miniszterelnökség sajtófőnöke. 1923-tól a Fajvédő Párt tagja, 1923-tól 27-ig az ÉME elnöke, 1927-től a Revíziós Liga igazgatója. 1931-ben csatlakozott a Független Kisgazda Párthoz, 1933-tól ennek vezetője. 1940-ben az USA-ba távozott. — 11, 129, 130
- FEDERZONI, Luigi (1878) olasz politikus. Gyarmatügyi miniszter (1922—24, 1926—28), belügyminiszter (1924—26), szenátor (1928-tól), a szenátus elnöke (1929—39). Mint a Fasiszta Nagytanács tagja, 1943. júl.-ban Mussolini ellen szavazott. A háború után börtönbüntetésre ítélték, 1947-ben kiszabadult. — 52
- GARAMI Ernő (1876—1935) jobboldali szociáldemokrata politikus, műszerész. 1898-tól 1918-ig az SzDP vezetőségének tagja, a Népszava és a Szocializmus szerkesztője. A Károlyi- és a Berinkey-kormányban kereskedelemügyi miniszter. A Tanácsköztársaság idején emigrált, megdöntése után részt vett a Clerk-féle tárgyalásokon, majd 1919 végétől 1934-ig (1929-i rövid megszakítással) Bécsben élt. — 105, 121, 126
- GOOD, Sir William (1864—?) angol újságíró, nemzetközi pénzügynök. New Yorkban, majd Londonban újságíró. Az angol közéleti minisztériumban dolgozott. 1920-ban a Jóváételi Bizottság ausztriai képviselője. Jelentős szerepe volt az osztrák, majd a magyar szanálás lebonyolításában. 1923-tól a magyar kormány fizetett ügynöke. — 24, 25, 29, 32, 33, 35, 36, 39, 57, 63, 97, 101, 129, 132, 139
- GÖMBÖS Gyula (1886—1936) fasiszta politikus, katonatiszt. 1919-ben a MOVE elnöke, majd a bécsi Antihörszevita Comité megbízásából Szegeden az ellenforradalmi erők egyik szervezője. A szegedi kormány hadügyi államtitkára. 1922—23-ban az Egységes Párt ügyvezető alelnöke, 1923-tól 28-ig a Fajvédő Párt vezetője. 1928-ban visszatért a kormánypártba, hadügyi államtitkár, 1929-től hadügyminiszter, 1932. okt. 1-től 1936. okt. 6-ig, haláláig miniszterelnök. — 11, 40, 41, 123, 128, 129, 140
- HABSBURG Albrecht (1897) királyi herceg, Frigyes főherceg fia. Az 1920-as években az ún. szabadkirályválasztók egy csoportjának királyjelöltje. 1927-től felsőházi tag. 1930-ban elismerte Ottót a Habsburg-ház fejének. Az 1930-as években Németország magyarországi expense. — 53

- HABSBERG József** (1872—1962) királyi herceg, tábornagy. 1918. okt. 31-én kinevezte Károlyi kormányát, majd felesküdött a Nemzeti Tanácsra. 1919. aug. 7-én kormányzóvá nyilvánította magát és kinevezte a Friedrich-kormányt. Aug. 23-án az antant kívánságára lemondott. — 53
- HANOTAUX, Albert Auguste Gabriel** (1853—1944) francia politikus, történet-írő. 1894—95-ben és 1896—98-ban külügyminiszter. Több ízben képviselte Franciaországot a Népszövetség közgyűlésén és a Jóváételi Bizottságban. — 94
- HARDING, William** (1864—1930) amerikai bankár. A Federal Reserve Board (1916—22), majd a Federal Reserve Board of Boston (1923—30) igazgatója. — 115
- HEGEDŰS Lóránt** (1872—1943) pénzügyminiszter. 1905-től a GYOSZ igazgatója, 1912-ben alelnöke, 1913-tól a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója. 1918-ban megszervezte a TÉBÉ-t. 1920-ban a béke delegáció tagja. 1920. dec. 16-tól 1921. szept. 27-ig pénzügyminiszter. 1925-től a TÉBE elnöke. — 15, 18
- HERBERT, Jean** francia diplomata. 1923—24-ben a Jóváételi Bizottság magyar alosztályának titkára. — 62—64, 108
- HERRIOT, Edouard** (1872—1957) francia radikálszocialista politikus. 1916-tól több ízben miniszter, 1919-től pártja vezetője. 1924—25-ben, majd 1932-ben miniszterelnök. 1936—40 és 1946—54 között a parlament elnöke, 1954-től tiszteletbeli elnöke. — 135
- HEVESY Pál** (1883) diplomata. 1920-tól párizsi követségi tanácsos (3 évig ügyvivő), 1926-tól 30-ig Magyarország népszövetségi állandó bizottságának vezetője (1927-től mint miniszterrezidens), 1931-től madridi és lisszaboni követ. — 16, 23, 27, 28, 30
- HINES, Walker Downer** (1870—1934) amerikai jogász, vasúti főtisztviselő. 1919—20-ban az USA vasúti főigazgatója, majd ügyvédi gyakorlatot folytatott. — 115
- HORTHY Miklós** (1868—1957) kormányzó. 1909—14 között Ferenc József szárnysegéde. 1917-ben ellentengernagy lett. 1918-ban parancsnoksága alatt hajtották végre a cattarói matrózfelkelés vérbefojtását. 1918. okt. 31-én átadta a flottát Jugoszláviának. Mint a szegedi ellenforradalmi kormány hadügyminisztere a nemzeti hadseregnek nevezett tiszti különítmények élére állt és irányította az ellenforradalmi hadjáratot. 1919. nov. 16-án az antant hozzájárulásával bevontul Budapestre. 1920. márc. 1-től 1944. okt. 16-ig kormányzó. — 11, 41, 76, 80, 118, 123
- KÁLLAY Tibor** (1881—1959?) pénzügyminiszter. 1919-ben külügyi, 1920—21-ben pénzügyminisztériumi államtitkár, 1921. dec. 5-től 1924. febr. 20-ig pénzügyminiszter. 1928-ban ellenzékbe ment. 1935-ben visszavonult a politikai élettől. — 16, 23, 32, 33, 39, 41, 43, 47, 53, 58, 63, 88, 89, 93, 104, 108, 116—118, 124—126, 130, 137
- KÁNYA Kálmán** (1869—1944) diplomata, politikus. 1913-tól a Monarchia mexikói követe. 1920-tól 25-ig a külügyminiszter állandó helyettese, 1925-től 33-ig berlini követ. 1933. febr. 4-től 1938. nov. 28-ig külügyminiszter. 1938. dec.-től felsőházi tag. — 21, 85
- KHUEN HÉDERVÁRY Sándor** (1881) diplomata. 1918-tól a külügyminisztérium sajtóosztályán szolgált, 1920-tól a politikai osztály vezetője, 1925-től a külügyminiszter állandó helyettese. 1934—41 között párizsi követ. — 51
- KLÉBELSBERG Kunó** (1875—1932) kultúrpolitikus. 1914-től államtitkár. 1919. febr.-ban részt vett a KNEP szervezésében. 1919. márc.-tól a minisz-

- terelnökség politikai államtitkára. 1921. dec. 3-tól 1922. jún. 16-ig belügyminiszter, ezt követően 1931. aug. 24-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. — 116, 117
- KORÁNYI Frigyes** (1869—1935) gazdaságpolitikus, pénzügyminiszter. 1912-től az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója, 1919. szept. 12-től 1920. dec. 16-ig pénzügyminiszter. 1923—24-ben párizsi követ, 1924. márc. 24-től nov. 15-ig ismét pénzügyminiszter, majd újból párizsi követ. 1928-tól a Pénzügyintézeti Központ elnöke, 1931. dec. 16-tól 1932. okt. 1-ig pénzügyminiszter. 1932-től felsőházi tag. — 22, 24, 29, 31, 32, 35, 37, 39, 41, 44, 45, 47, 50, 53—55, 59, 63, 64, 67, 69, 70, 86, 96, 97, 99, 102, 106—109, 118, 130, 137
- KOZMA Miklós** (1883—1944) fasiszta politikus. 1919-ben Szegeden a „nemzeti hadsereg” propaganda osztályának vezetője, majd Horthy kabinetirodájának katonapolitikai referense. 1920. aug. tól az MTI vezetője. 1934-től felsőházi tag. 1935. márc. 4-től 1937. febr. 3-ig belügyminiszter. 1938-ban betöréssel készített elő Kárpátukrajnába. 1940—41-ben Kárpátukrajna kormányzóbiztosa. — 12, 14, 36, 40, 41, 81, 123
- KRAUSZ Simon** (1873—1938) bankigazgató. 1918-tól 23-ig az Angol—Magyar Bank elnöke, 1916-tól 26-ig az Idegenforgalmi és Utazási Vállalat Rt. elnöke. — 20
- LAMONT, Thomas William** (1870—1948) amerikai bankár. 1911-től a J. P. Morgan & Co. cég társtagja. — 116
- LAMPSON, Sir Miles WEDDERBURN** (1880) angol diplomata. A külügyminisztérium tisztviselője, 1926-tól kínai követ. 1933-tól 36-ig egyiptomi és szudáni főmegbízott, majd egyiptomi követ. — 38, 58, 107
- LAROCHE** francia diplomata, a külügyminisztérium tisztviselője. — 59
- LLOYD GEORGE, David** (1863—1945) angol államférfi. 1905-től a liberális kormányok tagja, 1916-tól 22-ig a koalíciós kormány miniszterelnöke. Ezt követően a liberális ellenzék egy csoportjának vezetője. — 38
- LUKÁCS György** (1865—?) politikus. Főispán, 1905-től 1906-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. — 20
- LUKÁCS László** (1850—1932) politikus. 1892-ben pénzügyminisztériumi államtitkár, 1895. jan. 15-től 1905. jún. 18-ig, 1910. jan. 17-től 1912. ápr. 22-ig pénzügyminiszter, ezt követően 1913. jún. 10-ig miniszterelnök. 1927-től felsőházi tag. — 20
- LASTEYRIE DU SAILLANT, Charles** (1877—1936) francia pénzügyi politikus. 1922. jan. tól 1924. márc-ig pénzügyminiszter. — 63
- MACDONALD, James Ramsay** (1866—1937) angol munkás párti politikus. 1924-ben a Munkás Párt első miniszterelnöke. 1929—31-ben a második munkáspárti kormány elnöke, munkásellenes politikája miatt a pártban bekövetkezett szakadás után, 1931—35-ben a koalíciós kormány elnöke. — 105, 106, 122, 127
- MÁRFY-MANTUÁNÓ Rezső** (1869) diplomata. 1921—23-ban a római követ-ségen tanácsos, majd a külügyminisztériumban működött. 1926-tól rk. követ és meghatalmazott miniszter. 1928-tól egyetemi tanár a budapesti jogi karon. — 84
- MASARYK, Tomáš** (1850—1937) csehszlovák államférfi, egyetemi tanár. 1917-től a Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke (emigrációban). A független Csehszlovákia első köztársasági elnöke (1918—35). — 36
- MATEOTTI, Giacomo** (1885—1924) olasz szocialista politikus. Az Olasz Szocialista Párt titkárságának tagja. 1924. jún. 10-én fasiszta merénylők elhurcolták és meggyilkolták. — 8
- MAUCLÈRE** francia gazdaságpolitikus. Több ízben Franciaország megbízottja a Jóvátételi Bizottságban. — 109

- MEULEN, C. E. ter holland pénzember. Az amszterdami Hope & Co. üzlet-társa. A Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — 119
- MIKLÓS Andor (1880—1933) újságíró. 1910-ben megindította Az Est c. lap-ját, majd érdekfokozóba vonta a Magyarország és a Pesti Napló c. lapokat. Az Atheneum vezetője lett. — 36
- MILLERAND, Alexandre (1859—1943) francia politikus. A szocialista párt tagjaként 1899-ben belépett a burzsoá kormányba, amiért 1904-ben kizárták a pártból. 1920-ban miniszterelnök, 1920-tól 24-ig köztársasági elnök, 1925-től 40-ig szenátor. — 41, 93
- MONZIE, Anatole de (1876—1947) francia radikálszocialista politikus. 1920-tól szenátor. 1925-ben pénzügy-, nevelésügy- és igazságügyminiszter, 1925—26-ban népjóléti miniszter. — 50, 70
- MORGAN, John Pierpont (1867—1943) a legjelentősebb amerikai pénzügyi csoport vezetője, a US Steel Corporation acéltröszt tulajdonosa. — 30
- MROZOWSKY lengyel diplomata, 1923-ban Lengyelország és a kisantant közös delegátusa a Jóvátételi Bizottságban. — 33, 46, 53
- MUSSOLINI, Benito (1883—1945) Olaszország fasiszta diktátora. 1914-ben háborús uszítása miatt kizárták a szocialista pártból. 1919-ben kezdte szervezni a fasiszta osztagokat, amelyek 1922. okt. 28-án bevonultak Rómába. Ezt követően 1943. júl. 25-ig miniszterelnök. 1925—26-ban totális fasiszta diktatúrát vezetett be. 1943-ban leváltották és internálták, a németek azonban kiszabadították és az általuk megszállt Észak-Olaszország bábelnökévé tették. 1945-ben szökés közben a partizánok elfogták és kivégezték. — 8, 9, 21, 22, 29, 34, 39, 45, 72, 79, 94
- NAGYATÁDI SZABÓ István (1863—1924) kisgazdapárti politikus, gazdag paraszt. A Kisgazda Párt megalapítója. 1908-tól képviselő. 1918-ban belépett a Hadik-kormányba. 1919. jan. 18-tól márc. 20-ig a Berinkey-kormány tárcanélküli (népgazdasági) minisztere, 1919. aug. 15—27 között földművelésügyi, nov. 24-től 1920. aug. 17-ig közéleti, 1920. júl. 19-től 1921. dec. 3-ig, majd 1922. jún. 17-től 1924. nov. 1-ig földművelésügyi miniszter, közben 1920. dec. 16-tól 1921. jún. 29-ig kisgazdaügyi miniszter. Földreformelképzeléseinek kudarcra után az Esküdt-féle panamában való részvételének gyanúja miatt lemondásra kényszerült. — 11
- NAGY Emil (1871) igazságügyminiszter, az Esterházy hitbizomány ügyésze. 1923. júl. 11-től 1924. febr. 21-ig igazságügyminiszter. Ellenzékbe vonult, majd 1926-ban visszatért az Egységes Pártba. — 117, 118
- NEMES Albert, gróf (1866) diplomata. 1920-tól 26-ig római követ, 1922-től egyúttal tiranai követ is. 1927-től a felsőház tagja. — 21, 45, 46, 50, 91, 96
- NINČIĆ, Momčillo (1874) jugoszláv politikus. 1911-ben kereskedelmi, 1920-ban igazságügy-, 1921-től 26. dec.-ig külügyminiszter. — 59, 65, 72, 73, 77, 80
- NORMAN, Montagu Collet (1871—1950) angol bankár. 1920-tól 44-ig a Bank of England kormányzója. — 49, 132
- NIEMEYER, Sir Otto Ernst (1883) angol pénzember. A Bank of England igazgatósági tagja, 1922-től 27-ig a pénzügyek ellenőre. A Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — 132
- PALÉOLOGUE, Maurice Georges (1859—1944) francia diplomata, történétíró. Szófia (1907—12), majd moszkvai követ (1914—17), 1920-ban rövid ideig, majd 1921-től 25-ig a külügyminisztérium vezértitkára. — 50
- PAŠIĆ, Nicola (1846—1926) szerb, ill. jugoszláv államférfi. 1891—92-ben, 1893—94-ben pétervári követ. 1904-ben külügyminiszter, 1904. dec.-

- től 1905-ig, majd 1906-tól 1908-ig, 1909—10-ben, 1912-től 1925-ig miniszterelnök. — 54
- PEIDL Gyula** (1873—1943) jobboldali szociáldemokrata politikus, nyomdász. 1908-tól az Általános Fogyasztási Szövetkezet titkára, 1909-től a párt vezetőségi tagja. 1919. jan. 18-tól márc. 20-ig munkaügyi és népjóléti miniszter. 1919. aug. 1-től 6-ig miniszterelnök. Kormányát a Friedrich—Csilléry-féle pucos távollotta el. 1919 végétől 1921. nov.-ig emigrációban élt, hazatérte után elfoglalta korábbi pozícióit. — 105, 106, 121, 122, 126
- PERETTI** francia diplomata. A külügyminisztérium tisztviselője. — 51, 59, 64, 70
- PEYER Károly** (1881—1956) jobboldali szociáldemokrata politikus, gép-lakatos. 1911-től a Szakszervezeti Tanács titkára. 1918-ban a Bányamunkás Szakszervezet titkára. 1919. aug. 1-től 6-ig belügyminiszter, 1919. nov. 24-től 1920. jan. 16-ig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1927-től a Szakszervezeti Tanács főtitkára. 1947-ben kilépett a szociáldemokrata pártból, majd disszidált. — 127
- POSPISIL, Vilem** (1873) csehszlovák pénzügyész. A Prágai Városi Takarékpénztár, majd a Csehszlovák Nemzeti Bank igazgatója. A Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — 119
- POINCARÉ, Raymond** (1860—1943) francia államférfi. 1893-tól 1912-ig szenátor. 1912—13-ban miniszterelnök, 1913-tól 20-ig köztársasági elnök. 1922—24-ben a nemzeti blokk konzervatív nacionalista programjával miniszterelnök és külügyminiszter. 1926-tól 29-ig ismét miniszterelnök és pénzügyminiszter. — 25, 42, 44, 51, 64
- PROPPER Sándor** (1877) jobboldali szociáldemokrata vezető, kárpitós. A Tanácsköztársaság megdöntése után a Népszava helyettes szerkesztője, a pártvezetőség tagja. — 127, 128
- RÁCZ Dezső** a londoni magyar követség sajtóattaséja, majd az MTI londoni tudósítója. — 101
- RASSAY Károly** (1886—1958) liberális polgári politikus, ügyvéd. A Tanácsköztársaság idején részt vett az ellenforradalmi szervezkedésben, majd belépett a KNEP-be, s a Huszár-kormány idején igazságügyi államtitkár lett. 1921-ben ellenzékbe vonult, megalapította a Függetlenségi Kisgazda Földműves és Polgári Pártot. 1926-ban Vázsonyi pártjával egyesülve létrehozta a Független Nemzeti Demokrata Pártot, majd ennek bomlása után, 1928-ban a Nemzeti Szabadelvű Pártot. — 36, 81, 123, 130
- RUBIDO-ZICHY István, báró** (1874) diplomata. 1920-tól 25-ig a bukaresti követség vezetője, 1925-től londoni köv. — 59.
- RUTKAY Vilmos** (1869) diplomata, politikai író. Követségi tanácsos a londoni követségen. — 38
- SALTER, Sir James Arthur** (1881) angol gazdaságpolitikus. 1919-ben a Legfelső Gazdasági Tanács tagja. 1920—22-ben a Jóvátételi Bizottság főtitkára, 1919—20-ban és 1922-től 31-ig a Népszövetség gazdasági és pénzügyi bizottságának vezetője. 1934-től oxfordi egyetemi tanár. — 71, 78—80, 83—88, 107
- SCHIFF, Mortimer Leo** (1877—1931) a Kuhn Loeb & Co. vezetője az 1920-as években. — 31
- SCHOBER Béla** (1867—1956) nagytőkés, pénzügyi szakember. 1916-tól a Pénzügyi Központ vezérigazgatója. 1921-től pénzügyi államtitkár, a Felülvizsgáló és Kiegészítő Hivatal elnöke, majd újból a Pénzügyi Központ vezetője. 1924-től a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója. Felsőházi tag. 1935-től 46-ig az Angol-Magyar Bank élén állt. — 33, 35

- SEYDOUX, Charles Louis Auguste Jacques (1870) francia diplomata. A francia külügyminisztérium gazdasági, majd politikai osztályának vezetője. — 44, 55
- SIKORSKI, Władisław (1881—1943) lengyel tábornok, politikus. 1920-ban a Szovjetoroszország ellen küzdő lengyel hadsereg főparancsnoka. 1922. dec.-től 1923. máj.-ig miniszterelnök, majd 1924. febr.-től 1925. nov.-ig hadügyminiszter. — 33, 46
- SMITH, Jeremiah (1870—1935) amerikai pénzember, a Morgan cég bosztoni kirendeltségének jogásza. 1924—26-ban népszövetségi főbiztos Magyarországon. — 116, 132
- SNOWDEN, Philip (1864—1937) angol munkáspárti politikus. MacDonald kormányaiban pénzügyminiszter (1924 és 1929—31), 1932-ig tagja volt a koalíciós kormánynak is. — 101, 105
- SPEYER, James (1861—1941) amerikai bankár. 1899-től a Speyer & Co. bankház vezetője. — 134, 139
- STEFANI, Alberto, de (1879) olasz közgazdász. 1922-től 25-ig pénzügyminiszter, a Fasiszta Nagytanács tagja, majd a közgazdaságtan tanára a római egyetemen. — 52
- STOPPANI, P. (1879) olasz pénzügyi szakértő. 1920—23-ban a Jóváételt Bizottság, 1923-tól a Népszövetség titkárságának tagja. — 87
- STRAKOSCH, Sir Henry (1871) délafrikai nagytőkés. Az Union Corporation Limited elnöke. Részt vett az I. világháború utáni gazdasági konferenciákon. A Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — 118—120, 132
- SZAPÁRY László, gróf (1864—?) diplomata. Londonban követségi attasé, 1896-tól 1903-ig fiumei kormányzó, 1922. márc.-től 1924. okt.-ig londoni követ. — 24, 25, 39, 58, 61, 91, 96, 101, 105—107
- SZÉCHENYI László, gróf (1879) diplomata. 1904-től főrendiházi tag. 1908-ban feleségül vette Vanderbilt amerikai milliomos lányát. 1921-től washingtoni követ. — 30, 31
- TELESZKY János (1868—1939) gazdaságpolitikus. 1911-ben pénzügyminisztériumi államtitkár. 1912. ápr. 22-től 1917. jún. 15-ig pénzügyminiszter. 1922—24-ben az Országos Pénzügyi Tanács elnöke. — 32—34, 132
- TITULESCU, Nicolae (1883—1941) román liberális politikus. 1917-ben és 1920—22-ben pénzügyminiszter. Románia népszövetségi delegátusa. 1927—28-ban és 1932—36-ban külügyminiszter. — 76, 77, 80, 100—102, 108, 110
- ULAIN Ferenc (1881) politikus, ügyvéd. 1919 őszén megalapította a Szózat c. szélsőjobboldali napilapot, melynek munkatársa is volt. 1923-tól a Fajvédő Párt tagja. Számos politikai bűnperben védő. Kapcsolatban állt a németországi bajor szeparatistákkal és a nácikkal. 1931-ben csatlakozott a Független Kisgazda Párthoz. — 124
- VASS József (1877—1931) politikus, katolikus pap. 1920. aug. 12-től 1921. ápr. 14-ig közéleti, 1920. dec. 16-tól 1922. jún. 16-ig vallás- és közoktatásügyi, 1922. jún. 16-tól 1930. szept. 8-ig népjóléti miniszter. 1924-től kalocsai nagyprépost. — 118
- VÁMBÉRY Ruzssem (1872—1950) jogtudós, polgári radikális politikus. A Horthy-korban számos politikai bűnperben — népbiztos-per, Rákosi-per stb. — védő, 1926-tól 38-ig a Századunk szerkesztője. 1938-ban emigrált. 1947—48-ban Magyarország washingtoni követe. 105, 121, 126
- VILLANI Frigyes (1882) diplomata. 1923—25-ben prágai, 1925—28-ban bukaresti, 1928-tól 33-ig párizsi, 1933-tól 42-ig római követ. — 46

- VINCI-GIGLIUCCI, Luigi Orazio, gróf (1889) olasz diplomata. 1915-től a külügyminisztérium szolgálatában állt. A budapesti követség felállításától (1920) annak alkalmazottja. — 39
- WALKÓ Lajos (1880—1954) politikus. 1919-ben a pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkára, 1921-ben a külügyminisztériumba került. 1922. jún. 16-tól 1926. okt. 15-ig kereskedelemügyi miniszter. 1925. márc. 17-től (1926. okt. 14-ig ideiglenesen) 1930. dec. 9-ig külügyminiszter. — 89, 116, 117
- WALLENBERG, Marcus (1864—1943) svéd bankár. 1919-ben a Legfelső Gazdasági Tanács tagja. A Svéd Ipari Szövetség Tanácsának tagja. Részt vett a Jóvátételi Bizottság munkálataiban. 1924-ben a Népszövetség pénzügyi bizottságának tagja. — 116, 119, 120
- WILSON, Thomas Woodrow (1856—1924) amerikai demokrata párti államférfi. 1911—12-ben New Jersey kormányzója, 1912-ben elnökké választották, 1913-tól 21-ig elnök. 1917. ápr. 6-án bejelentette az USA belépését a háborúba, 1918. januárban meghirdette 14 pontját. Részt vett a párizsi békekonferencián, jelentős részben nevéhez fűződik a Népszövetség létrehozása. — 30
- ZAHAROV, Sir Basil; ZAHAROFF (1849 v. 1850—1936) orosz-görög származású, törökországi születésű nemzetközi monopolista. Kapcsolatban állt az angol Vickers céggel, a Krupp, a Schneider-Creusot és a Škoda cégekkel, a romániai olajiparral. Személyes kapcsolatai révén befolyásra tett szert az I. világháború utáni angol és francia politikában. — 61
- ZIMMERMANN, Alfred Rudolph (1869) holland pénzember. Rotterdam polgármestere, 1923—26-ban népszövetségi főbiztos Ausztriában, majd a rotterdami Twentsche Bank igazgatója. — 67, 84, 116

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT

A sorozatban megjelent

- 1 HAJNAL ISTVÁN
A Batthyány-kormány külpolitikája
- 2—3 RÉVÉSZ IMRE
Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából
- 4 WITTMAN TIBOR
*Az „árforradalom” és a világgiaci kapcsolatok kezdeti mozzanatai
(1566—1618)*
- 5 KOVÁCS ENDRE
Magyar—délsláv megbékélési törekvések 1848/49-ben
- 6 LACKÓ MIKLÓS
Adalékok a budapesti munkásság összetételéhez az 1920-as évek végén
- 7 MAKSAY FERENC
Paraszság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon
- 8 V. WINDISCH ÉVA
Közlöny (1848—1849)
- 9 MÁLYUSZ ELEMÉR
A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog
- 10 BERLÁSZ JENŐ
Az erdélyi jobbágság gazdasági helyzete a XVIII. században
- 11 M. KONDOR VIKTORIA
Az 1875-ös pártfúzió
- 12 I. TÓTH ZOLTÁN
Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790—1848)
- 13 HECKENAST GUSZTÁV
Fegyver- és lőszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban
- 14 TOKODY GYULA
*Az Össznémet Szövetség (Alldeutscher Verband) és közép-európai tervei
(1890—1918)*

- 15 HAJDU TIBOR
Március huszonegyediké (Adatok a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának történetéhez)
- 16 GONDA IMRE
Bismarck és az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés
- 17 DOLMÁNYOS ISTVÁN
Mezőfi és a koalíció
- 18 MARKÓ ÁRPÁD
Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárkapitány) (1781–1833)
- 19 MUCS SÁNDOR
A Magyar Néphadsereg megszervezése
- 20 JEMNITZ JÁNOS
Az 1926. évi angol általános sztrájk előzményeiről
- 21 HERMANN ZSUZSA
Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés
- 22 GERICS JÓZSEF
Legkorábbi Gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái
- 23 DIÓSZEGI ISTVÁN
Ausztria–Magyarország és Bulgária a San Stefanó-i béke után (1878–1879)
- 24 LUKÁCS LAJOS
Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860–61-ben
- 25 G. SOÓS KATALIN
A nyugat-magyarországi kérdés (1918–1919)
- 26 BÓNIS GYÖRGY
Nagy György és az 1914 előtti köztársasági mozgalom
- 27 SZENTGYÖRGYI MÁRIA
Jobbágyterhek a XVI–XVII. századi Erdélyben
- 28 SÁRKÖZI ZOLTÁN
Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790–1848)
- 29 PERJÉS GÉZA
Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a 17. század második felében (1650–1715)
- 30 SERFŐZŐ LAJOS
A KMP tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925–1945)
- 31 IRINYI KÁROLY
A Naumann-féle „Mitteleuropa” tervzet és a magyar politikai közvélemény

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős
SCHERER NORBERT

✱

Műszaki szerkesztő
TÓTH ERZSÉBET

✱

A kézirat beérkezett: 1963. VI. 4.
Példányszám: 600
Terjedelem: 10 ív

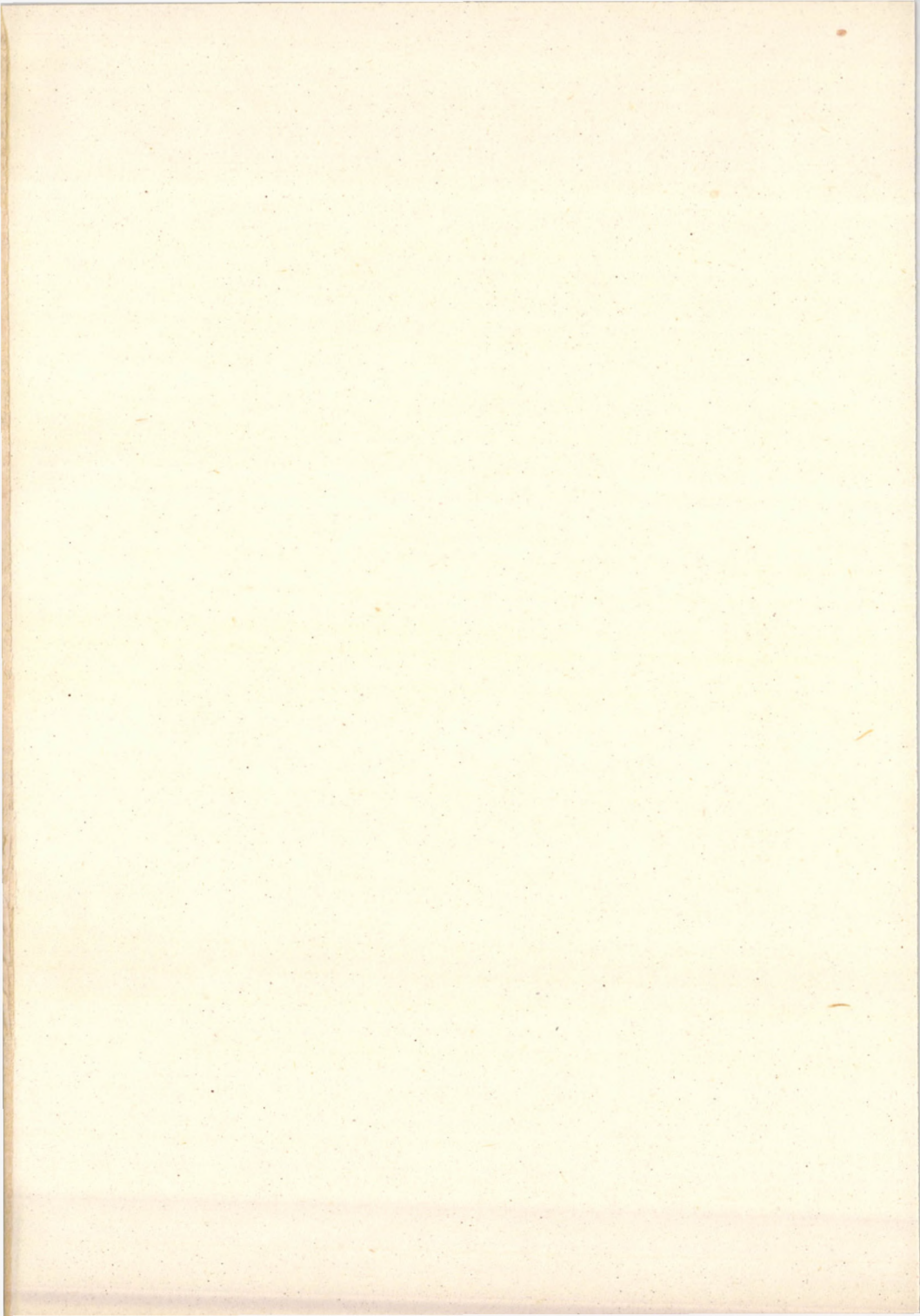
✱

Ak 353 k 6467

✱

63.57265 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető:
BERNÁT GYÖRGY

Ara: 18, - Ft